

150.10.170
D 317
1997

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI İDÂRESİNDE KATAR
1871-1918**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. İdris Bostan

Hazırlayan

Halûk DEĞİRMENCİ

İstanbul 1997

Marmara Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

T06066

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
BİBLİYOGRAFYA	IX

GİRİŞ

KATAR'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA BAĞLANMASI

I. KATAR'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISI	1
A. Katar'ın Coğrafyası	1
B. Katar Limanı'nın Önemi	2
C. Katar'ın Sosyal ve İdâri Yapısı	3
D. Ekonomik Yapısı	6
II. KATAR'IN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA BAĞLANMASI	8
A. Osmanlı Hakîmiyetine Kadar Katar Tarihi'ne Kısa Bir Bakış	8
B. Katar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Bağlanması	10
1. Katar'ın İlk Olarak Osmanlı İdâresine Girmesi	10
2. XIX.Yüzyılda Katar'da Yeniden Hakîmiyetin Sağlanması	11

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR ZAMANINDA KATAR'DA YAPILAN ISLAHATLAR

I. MİTHAT PAŞA'NIN YAPTIĞI ISLAHATLAR	14
A. Necid Bölgesi'ne Sefer Düzenlenmesi	15
1. Osmanlı Askerinin Basra Körfezi'ne Hareketi	15
2. Mithat Paşa'nın Basra Körfezi'nde İngilizler'in Faaliyetlerine Karşı Aldığı Tedbirler	17
3. Mithat Paşa'nın Necid Askeri Fırkası'na Vermiş Olduğu Talimat	21

B. Mithat Paşa'nın Basra Körfezi ile İlgili Hazırladığı Raporlarda	
Katar'la İlgili İslahatlar	22
II. KATAR BÖLGESİ'NDE GÖREVLİ ASKERLERİN MAAŞLARININ	
DÜZENLENMESİ	25
III. NAFİZ PAŞA'NIN KATAR İÇİN PLANLADIĞI İSLAHATLAR	27
IV. AKİF PAŞA'NIN KATAR İÇİN HAZIRLADIĞI İSLAHAT RAPORU	29
A. İslahat İçin Yapılan Hazırlıklar	30
B. Katar Bölgesi'nde Ticareti Canlandırmak İçin Yapılan İslahatlar	32
V. KATAR'DA 1883-1884 YILLARINDA MEYDANA GELEN	
HADİSELER VE HALKIN ŞEYH CASİM'DEN ŞİKÂYETÇİ OLMASI	33
A. Katar Halkının Şeyh Casi'i Osmanlı Devleti'ne Şikâyet Etmesi	35
B. Casim'in Kendi Başına Hareket Etmesi	37

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZLER'İN KATAR'DAKİ OSMANLI İDARESİNE MÜDAHALE TEŞEBBÜSLERİ

I. İNGİLİZLER'İN BASRA KÖRFEZİ'NE YERLEŞME PLANLARI	39
II. İNGİLİZLER'İN OSMANLI DEVLETİ'NE BAĞLI KATAR'I ELE GEÇİRME GİRİŞİMLERİ	41
A. İngilizler'in Katar'a Nüfuz Etme Planları ve Katar Limanı'nda	
İngiliz Gemileri	44
B. Osmanlı'nın Katar Kaymakamı Casim Âl Sâni'nin İngilizler'le Olan İlişkisi	46
C. 1893 Katar Hadise'sinden Önce İngilizler'in Bölgeye Silah Sevk Etmesi	47
D. İngilizler'in Uman Şeyhini Katar Üzerine Sevk Etmesi	48
E. Osmanlı Devleti'ne Bağlı Katar Kaymakamına İngilizler'in Silah ve Cephane Yardımı Yapması	49
III. OSMANLI DEVLETİ'NİN KATAR'DA İNGİLİZLERE KARŞI	
ALMIŞ OLDUĞU TEDBİRLER	50
IV. KATAR BÖLGESİ'NDE OSMANLI HAKİMİYETİNİN YERİNİ İNGİLİZLER'İN ALMAYA BAŞLAMASI	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATAR KAYMAKAMI CASİM AL SANİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI AYAKLANMASI

I. 1893 KATAR HADİSESİ	54
A. Casim Âl Sâni'nin Katar'da Bulunan Osmanlı Askeri'ne Karşı Ayaklanma Başlatması	55
B. Basra vâlisi Hafız Mehmet Paşa'nın Katar Hadisesi Hakkındaki Görüşleri	57
C. Katar Hadisesi Üzerine Bölgeye Askeri Birliklerin Gönderilmesi	60
D. Şeyh Casim'in Katar Hadisesi Hakkındaki Beyanâtı	62
E. Katar Hadisesi'nde Halkın Eline Geçen Silahların Osmanlı Devleti'ne Geri Teslim Edilmesi	65
II. KATAR KAYMAKAM MUÂVİNİNİN KATLEDİLMESİ	66
III. KATAR-KÜVEYT GERGİNLİĞİ	68
IV. KATAR HADİSESİ HAKKINDA MEKKE-İ MÜKERREME EMİRİ AVNURREFİK'İN BEYANATI	73
V. KATAR'DA OSMANLI ASKERİ'NİN DURUMU	74
A. Katar'a Asker Nakli	77
VI. KATAR KAYMAKAMI ŞEYH CASİM'İN GÖREVİNDEN AYRILMASI VE KARDEŞİ ŞEYH AHMET'İN KAYMAKAM OLMASI	77
VII. KATAR'IN OSMANLI DEVLETİ'NDEN AYRILMASI	81
SONUÇ	84
EKLER	86
a. Arşiv Vesikaları	90
b. Haritalar	96

ÖNSÖZ

Katar, Osmanlı Devleti'ne bağlı, kaymakamlıkla yönetilen bir kaza olup, yöneticisi olan Şeyh Casim'de bölgenin ileri gelenlerindendi. Basra Körfezi'nin ortasında bulunan, doğu-batı ticaretinin uğrak yeri olan, ticaret gemilerin kolaylıkla girip çıkabilecekleri limana sahip olan Katar bölgesi araştırmaya değer özellik taşımasından dolayı önemlidir.

1871-1918 yılları arasında Osmanlı devleti ile Katar kazası arasında meydana gelen siyasi, askerî, idarî ve ticarî münasebetlerle ilgili fazla bir çalışmanın yapılmamış olması, Katar'ın stratejik bakımdan önemli bir coğrafi konum üzerinde bulunması, konunun araştırılması için bizi teşvik edici olmuştur. Yazılı kaynakların yok denecek kadar az olması ilk etapta olumsuz bir durum meydana getirirse de, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tezimle ilgili bir çok belgenin ortaya çıkması beni sevindirmiştir.

Tezin giriş kısmın da Katar bölgesinin coğrafi konumunu, limanının önemi, Katar bölgesinin Osmanlı devleti'nin hizmetine alınmadan önceki durumu, Katar'ın Osmanlı idaresine alınması ile bölgede varolan sosyal, idari ve ekonomik yapı üzerin de durulmaktadır.

Birinci bölümde, Mithat Paşa'nın Basra ve Bağdad valiliğine tayin edildikten sonra bölge de yapmış olduğu ıslahatlar, Nafiz ve Akif Paşaların bu ıslahatları uygulamaya geçirmek için

göstermiş oldukları hüsn-i hizmetler anlatılmaktadır. İkinci kısım da, İngilizler'in Basra Körfezi'ne geliş nedenleri, körfez bölgesine nüfuz ettikten sonra Osmanlı Devleti'nin elin de bulunan Katar bölgesini elde etmek için mevcut halka silah sağlayarak Devlet-i Aliyye'ye karşı isyana teşvikleri anlatılmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, Katar kaymakamı olan Şeyh Casim'in bölgedeki çalışmaları, Devlet-i Aliyye'ye karşı çıkarmış olduğu isyanlar, Küveyt üzerine

düzenlemiş olduğu seferin nedenleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca, Katar kaymakam muavininin katledilmesi ve Şeyh Casim'in görevinden ayrılma nedenleri anlatılmaktadır.

Tez çalışmalarında ve tezin her bölümünde sorunları aşmamda büyük katkılarını gördüğüm kıymetli hocam, Doç. Dr. İdris BOSTAN'a saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Kaynaklara vakıf olmak, Katar'la ilgili yazılmış olan eserlere ulaşmamda her türlü desteği sağlayan kıymetli hocam, Doç. Dr. Zekeriye KURŞUN'a da şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, tezin düzene konmasında büyük katkılarını gördüğüm Metin Ziya Köse'ye, tezin bilgisayar da düzenleme işini yapan Arş. Gör. Murat ULUSKAN'a, tezin yazılmasında yardımcı olan, Yurdagül Hanım'a ve çalışmalarım sırasında bana, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Amcam, Orhan DEĞİRMENCİ'ye teşekkür etmeyi bir borç sayıyorum. Çalışmalarım esnasında diğer katkıları olan herkese şükranlarımı sunuyorum.

KISALTMALAR

BEO	Babıâli Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Def.	Defter
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
EI ²	Encyclopaedia of Islam
HR. HMŞ. İŞO	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Hükuk Müşavirliği İstişare Odası Evrak Kataloğu
İA	İslam Ansiklopedisi
İ.As	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrâde Askerî
İD	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrâde Dahiliye
İMM	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Mahsusa
MV	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükelâ Mazbatası
nr.	Numara
ŞD	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şûrâ-yı Devlet
Y.A-Hus.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Sadaret Husûsî Maruzat
Y.A-Res	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Resmî Marûzat Evrakı
YEE	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esasî Evrak
Y.MTV	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Marûzat

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a. Ayniyat Defteri

nr. 848, 851.

b. Babîâlî Evrak Odası

nr. 263, 283, 205990, 32491, 87551.

c. Bağdad Vilâyet Defteri.

nr. 969.

d. Basra Vilâyetî Gelen-Giden Defteri.

nr. 263, 264, 283.

e. Hariciye Nezâreti Hukûk Müşavirliği İstişare Odası Evrak Kataloğu

nr.1332-Za-16, 1334-Ra-26.

f. İrâde Askerî

nr. 1310-M-25, 1310/16-M-27.

g. İrâde Dâhilîye

nr. 44930, 44002, 49988, 83926, 44930.

h. İrâde Husûsî

nr. 1310-M-24, 1313-Z-6, 1310-N-75, 1310-N-68.

ı. İrâde Meclîsi Mahsûsa

nr. 1667, 5117, 4699, 118.

i. Meclîs-i Vükelâ Mazbatası

nr. 87/42.

j. Şûrâ-yı Devlet

nr. 2149/27, 2149/23, 2158/10, 2159/36, 2149/40, 2148/40.

k. Vilâyet Gelen-Giden Defteri

nr. 967, 969.

I. Yıldız Esâsî Evrakı

nr. 14/250/126/8, 14/256/126/11, 14/255/126/8, 14/366/126/9,
14/260/126/8.

m. Yıldız Mütenevvî Marûzat

nr. 79/113, 272/137, 76/133, 76/125, 94/1, 180/154.

n. Yıldız Sadâret Husûsî Marûzat

nr. 273/34, 273/156, 281/110, 273/256, 281/74, 272/95, 298/70,
294/80, 306/72.

o. Yıldız Sadâret Resmî Marûzat Evrakı

nr. 90/25, 90/30, 90/56, 91/29, 92/69, 93/21, 94/10.

B. KAYNAK ESERLER

1. Salnâmeler

a. Salnâme-i Vilâyet-i Bağdad

nr. 1300.

b. Salnâme-i Vilâyet-i Basra

nr. 1308, 1318.

C. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “*Mithat Paşa'nın Siyasî ve İdarî Şahsiyeti*”, İstanbul 1964.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, II/3, Ankara 1983.

BOSTAN, İdris, The 1893 Uprising In Qatar And Sheikh Âl Sâni's To
Abdülhamid II, *Foundation For Studies On Turkish-Arab
Relations*, İstanbul 1987.

BİLGE, Mustafa L, “Basra Körfezi”, DİA, V, İstanbul 1988, s. 114-117.

DARKOT, Besim, “Katar”, İA, V, İstanbul 1977, s. 341-344.

DEVELLİOĞLU, Ferit, “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*”, Ankara 1995.

- EL-MANSUR, Abdülaziz Muhammed, “*Et-Tatavvu’s Siyasi Li Katar Fi Fetreti Ma-Beyne, 1868-1916*”, Küveyt 1980.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “*Mithat Paşa*”, İA, VIII, İstanbul 1977, s.276-282.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “*Basra*”, DİA, V, İstanbul 1988, s. 110-114.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “*Mithat Paşa’nın Necid ve Havalisi İle İlgili Bir Kaç Lâyihası*”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1972, s.149-176.
- JONSTONE, T.M, “*Katar*”, EI, IV, London 1978, s.750-752.
- KURŞUN, Zekeriya, “*Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hakîmiyeti*”, İstanbul 1995.
- ORHONLU, Cengiz, “*1559 Bahreyn Seferine Âid Bir Rapor*”, *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s. 1-15.
- ÖZBARAN, Salih, “*XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar*”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XXV, İstanbul 1971, s. 51-65.
- SÂMÎ, Şemseddin, *Kâmûs-ül-a’lâm*, İstanbul 1306, s.3674-3675.
- SÂMÎ, Şemseddin, *Kâmû-ı Türki*, I-II, İstanbul 1989.
- SOYYİĞİT, Osman Zeki, “*Arşiv Belgeleri Işığında Katar’da Osmanlı Hakîmiyeti*”, İstanbul 1990.
- UZUNÇARŞILI, İ.H, “*Osmanlı Tarihi*”, II, Ankara 1949.
- YERASİMOS, Stefanos, “*Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*”, İstanbul 1994.

GİRİŞ

KATAR'IN SOSYO- EKONOMİK YAPISI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA BAĞLANMASI

I. KATAR'IN SOSYO EKONOMİK YAPISI

A. Katar'ın Coğrafyası

Katar, Arabistan Yarımadası'nın doğusunda üç tarafı Basra Körfezi ile çevrilmiş bir yarımadadır¹. Doğu Arabistan'ın Basra Körfezi sahilinde güney-kuzey istikametinde uzanan bir konuma sahip olup uzunluğu 180, azamî genişliği 85 km.dir. Kapladığı saha takriben 12000 km² olup, batısında Bahreyn Körfezi ve bunun devamı, doğusunda Bahr el- Banat (Bahrü'l Benat) Körfezi bulunan yarımada kuzeyde Ras Rikken ile sona erer. Deniz bir kaç yerde sığ ve suyu durgun koylar halinde kara içine sokulur². Bilhassa kuzeyi kıyılarla kaplıdır³.

Basra Körfezi'nin fizikî ve siyasî bakımından önemli bir konuma sahip olması sebebiyle Avrupalı seyyahlar, 1825 yılından itibaren körfeze gelmeye başlamışlardır. Seyyahlardan Arrowsmith ilk önce Basra Körfezi'nin haritasını, daha sonra da Katar'ın haritasını çizerek, Katar'ın körfeze çıkıntısı olan bir yarımada olduğunu göstermiştir⁴.

Yarımadanın iç kısmı alçak ve hafif tepelik bir memleket halinde olup, üçüncü zamanın ikinci yarısında Katar'ın coğrafi yapısı oluşmuştur. Toprak türü bakımındanda kireçli-kumlu ve gevşek yapılıdır. Ayrıca kıvrımlı arazilerle dalgalanmış bir arazi yapısına sahiptir. Su kaynakları pek seyrek, vahaları ehemmiyetsiz olan Katar yarımadasının iç kısımlarının tabiatı, ne esaslı bir şekilde

¹ "Katar", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1985, s.1748.

² Besim Darkot, "Katar", *İA*, VI, İstanbul 1977, s.420.

³ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, Aynı Yer.

⁴ T.M. Jonstone, "Qatar", *EI*, IV, London 1978, s.751.

zîraata, ne de hayvan yetiştirmeye elverişli olmayıp, iskân bakımından da hemen hemen boş gibidir⁵. Necd sancağına bağlı olan Katar kazası bu sancağın en güney kısmını teşkil etmekle birlikte Necd'e bağlı (Katif, Katar ve Lahsa) adlı üç kazadan birini oluşturur. Osmanlı idaresinde, nüfusu 100.000'e ulaşan Katar Yarımadası 35 köye sahip olup, bunların çoğu sahilde bulunmaktaydı⁶.

Arazisi kuru ve susuz olup, ancak taşların arasında bazı seyrek otlara ve bunların yanında eğri büğrü bazı ağaçlara rastlanır. İçme suları pek iyi olmayıp bunların ekserisi köylerin yanında bulunmaktadır. Yetişen bazı ürünler ancak sularla sulanan bahçelerde yetiştirilmekte olup bunlardan da pek az mahsul alınır⁷.

2. Katar Limanı'nın Önemi

Katar limanı haritada görüldüğü üzere en derin mahalli takriben 1000 metre olan bir boğaza sahip olup, iş bu mahalden sahile kadar olan mesafe dört mil ve limanın derinliği Cezir zamanların da bazı mahallerde bir iki, bazı mahallerde üç dört hatta beş kulaç olduğundan, özellikle her türlü ruzgârlardan korunmuş olan limanın med zamanlarında on yedi, Cezir zamanında ise onüç ondört kademden fazla su kesimi olmayan vapurların ve bütün yelken gemilerinin giriş ve çıkışlarıyla, barınmalarına gayet müsait bulunuyordu⁸.

Basra Körfezi'nin orta kısmında bulunan ve gayet korunmuş olan Katar limanı, Şattü'l Arab ve Aden Körfezi arasında ticaret yapan gemilerin de uğrak yeri olmuştur. Mezkur liman orta çağlardan beri deniz ticaretiyle önem kazanmasıyla birlikte, inci ticaretinin merkezi olması bakımından da önemli bir stratejik konuma sahiptir.

Ahalinin asıl geliri inci olduğu ve Katar limanı da buna müsâit bir yapıya sahip bulunduğu için halk sahile yerleşmiş ve Katar limanının kayıklarla dolmasına sebep olmuştur. Katar limanındaki Vekre İskelesi, inci ticaretiyle uğraşanlara ticari

⁵ *Yeni Türk Ansiklopedisi, Aynı Yer.*

⁶ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı A'lâm, İstanbul 1306*, s.3675.

⁷ Şemsettin Sami, *Aynı Eser*, s.3675.

⁸ BOA, YEE, 14/250/126/8, s. 5.

imkanlar sağlamıştır. Bu da mevcut iskeleyi kullanarak ticaret yapanların zenginleşmesini sağlamıştır. Bu sebeple dış saldırılara maruz kalan Katar limanında bunları engellemek amacıyla betondan engeller ve bazı stratejik noktalarda kaleler yapılmıştır⁹.

Rüzgarların etkisine uzak ve doğal bir yapıya sahip olan liman, Körfezde bulunan İngilizler'in dikkatini de bu noktaya yöneltmesine neden olmuştur. Katar limanını elde etmek amacıyla Osmanlı Devleti aleyhinde mücadeleye başlayacaktır¹⁰.

Osmanlı binbaşlarından Muzaffer ve İsmail Beyler, Katar hadisesiyle ilgili olarak Babıâli'ye takdim ettikleri 12 Rebûlevvel 1311 (21 Eylül 1893) tarihli raporlarında Basra üzerinde oynanan oyunları da açığa vurarak, Katar limanının bölgenin kurulmasında ve Basra da ticaretin yönlendirilmesinde, çok büyük bir öneme haiz olduğunu göstermektedirler¹¹.

3. Katar'ın Sosyal ve İdarî Yapısı

Fahri bir kaymakam tarafından yönetilen ve hizmetinde de kaymakam muavini, tahrirat kâtibi bulunan Katar kazasının güvenliğini sağlamak amacıyla bir tabur asker burada görev yapmaktaydı¹².

1893/1311 yılına ait bir belgede Katar'ın toplam nüfusunun yirmi bin olduğu, merkez nüfusunun ise sekiz bine yaklaştığı anlaşılmış olup merkeze bağlı köylerin nüfusuda on ikibin civarındaydı¹³. Ahalisinin çoğunluğu "Bedevi" halktan müteşekkil olup dağınık halde yaşayan bu kişiler beraberinde bir çok haneler oluşturmuşlar, hanelerin toplam sayısı 1901 yılında üç bin beşyüze ulaşmıştır¹⁴. Necid sancağına bağlı bulunan Katar kazasıyla birlikte diğer kazalarda yaşayan

⁹ Şemseddin Sami, *Aynı Eser*, s.3674-3675.

¹⁰ Şemseddin Sami, *Aynı Yer*.

¹¹ Osman Zeki Soyuyiğit, *Arşiv Belgeleri Işığı Altında Katar'da Osmanlı Hakimiyeti*, İstanbul 1990, s.57.

¹² *Salnâme-i Vilâyet-i Basra* 1318, s.223.

¹³ İrade As, 1310-M-25.

¹⁴ *Salnâme-i Vilâyet-i Basra* 1318, s.223.

halkın yaşam tarzı, idarî yapılanmaları incelendiğinde ilginç izlenimler ortaya çıkmaktadır.

Necid'in ahalisi başka bir ifadeyle, yukarıda bahsi geçen aşiretler, iki kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar da Bedevî'ler ve Hazarî'lerdir. Hazarîler, çöllerle çevrilmiş vaha ve vadilerde su kenarlarında kurulmuş kasabalarda, şehirlerde yaşayan, ziraat ve ticaret ile uğraşan ahâlidir. Ancak bunlar da genellikle daha önce bedevilikten geldikleri için, yağmur mevsimi akabinde yeşillenen çöllere çekilip çadırlarda yaşayarak çölün saf ve temiz havasını tenefüs etmeye alıştırlar. Bedevîler ise, çöllerde dolaşan ve çoğunlukla devecilik ve koyunculukla uğraşan konar göçer Arab aşiretleridir. Hayatlarında hiç bir çatının altına girmeyerek, ömürlerini kıldan ördükleri çadırların gölgesinde ve develeri sırtında seyahat ederek geçirirler. Yalnızca bir kısım yiyecek ve elbise gibi zaruri ihtiyaçlarını gidermek için civarlarındaki şehir ve kasabalarla irtibat kurarlar. İhtiyaçlarını aldıktan sonra yine çöllere dağılırlar¹⁵.

Bedevîlerin sosyal hayatına ve şahsiyetlerine yön veren bu geniş çöller, aralarında paylaşılmıştır. Ne kadar hareketli olursa olsun mutlaka her bedevi kabilesinin kendisine ait Dirah (veya Zirah) diye isimlendirilen bir alanı bulunur. Başka bir ifadeyle Bedevîleri yönlendiren sahip oldukları hayvanların ihtiyaçlarıdır. Kafiler daima su kuyularını takip ederek kuyudan kuyuya hareket ederler. Bu da yer değiştirmenin zamanını ve yolun uzunluğunu etkiler. Bedeviler mevsim şartlarına bağlı olarak yer değiştirirken zorla da olsa geçici olarak başkalarına ait alanlara girmekten hiç çekinmezler. Hatta daha da zor durumda kaldıklarında küçük vahalarda meskün hazarîlerin bağ ve bahçelerini yağmalarlar. Bu yüzden çoğu kere hazariler bedevilere Uhuvve (kardeşlik vergisi) diye bilinen bir vergi vererek yağmalanmaktan kurtulurlardı. Bedeviler sağlam bir kişilik geliştirmişlerdir. Cömert ve misafirperverdirler. Hürriyetlerine çok düşkün, ayrıca cesur ve korkusuzdurlar. Asabi bir mizaca sahip ve intikam alma duyguları had safhadadır. Hatta bu yüzden asırlarca aralarında sürüp giden kan davaları bulunmaktadır. İnaçlarında mutaassib olmakla birlikte dindarlıkları tartışıla bilirdüzyededir. Dini anlayışlarında eski inançlarının kalıntıları mevcuttur.

¹⁵ Kurşun, *Aynı Eser*, s.11-12.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Necid'e seyahat etmiş olan W.Palgrave, bedevîlerin hâlâ İslâm öncesinde olduğu gibi güneş, ay ve yıldızları kutsal saydıklarını belirtmektedir. Şüphesiz onların bu dini iptidailikleri aralarında Vehhabi mezhebinin yayılıp gelişmesine de imkan vermiştir. Bedevî Arab kabileleri köklü bir aileye mensub bir şeyhin idaresinde bulunurlar. Bir şeyh ailesi bazen yüzyıllar boyu bu mevkiyi işgal edebilir. Şeyh, gücünü asaletinden ve zenginliğinden alır. O daima diğerleri arasında primus inter pares (emsalleri içinde birinci) mevkiinde bulunmak zorundadır. Gücü daha ziyade çok keskin olan örf ve adetlerden kaynaklanmaktadır. Şeyhliğin icablarından olan konukseverliğini ifa edebilmesi için mal bakımından da zengin olmalıdır. Kabilenin bir meşveret meclisi olmasına rağmen, tek söz sahibi şeyhdir. Bütün kararları kendi başına verir. başka bir ifadeyle şeyhin yönetimi bir nevi mutlakiyettir. Ancak bu geleneklere uygun yumuşak bir mutlakiyettir.

Şeyhin yönetiminden hoşlanmayanlar şeyhe karşı gelemez ve kendileri kabileyi terkederler. Çöl bedevîlerini daima teyakkuzda bulunduran en önemli sosyal hadise, şüphesiz birbiri aleyhine yaptıkları ve Gazve adını verdikleri yağmalama ve çapulculuktur. Bedevîler'in hayatlarının önemli bir bölümü gazvelerde bazen başka bir kabilenin sürüsünü ve çadırlarını, bazen de hazarîlerin ekili arazilerini yağmalamak maksadıyla düzenlenir. Çoğu kere de hakim olan bütün devletler bu durumdan bizâr olmuşlardır. Osmanlı Devleti bunlara Urban Tahsisatı adı altında verdiği tahsisatla bir ölçüde yol emniyetini sağlamıştır. Ancak buna rağmen hiç bir zaman çöl Arapları bu usûllerinden vazgeçmemişlerdir. Bedevîler için adeta zarûri mal almak esastır. Her bedevî kabilesi de başkalarının açacağı gazvelere hedef olma ihtimaline karşı daima tetikte bulunmak zorundadır. Bazen bu gazveler daha büyük boyutlarda kabilelerin oluşturduğu ittifaklar arasında meydana gelebilir. Bu durumda bedeviler daha ziyade galip geleceğini tahmin ettikleri tarafa meylederek diğer tarafı yağmalarlar. Gelen tehlikeleri bertaraf etmek ve gerektiğinde saldırmak için düzenli bir orduya sahip değillerdir. Ancak aralarında var olduğunu kabul ettikleri kan bağı ihtiyaç anında düzenli ordulardan daha da etkili bir seviyeye ulaşabilmektedir¹⁶.

¹⁶ Kurşun, *Aynı Esere*, s.14-15.

Bütün yetkilerine rağmen bedevîlerin arasındaki davalar Şeyhler bakmazlar. Bu davalar daha ziyade babadan oğula intikal etmiş ve Arife adı verilen şahıslar tarafından geleneklere göre halledilir. Arife'lerin verdiği hükümlerin temyizi yoktur ve kesinlikle uygulanır. Kısaca özetlenen bu idare usûlü pek çok Avrupalı yazar tarafından eserlerinde abartıyla verilmektedir. Zira, Merkezi Arabistan XIX.Yüzyılın başlarına kadar hâlâ Avrupa tarafından fazla bilinmeyen bir bölge idi. Burası daha ziyade Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın 1818'de Vehhabileri yenmesinden sonra Avrupalı'ların dikkatlerini çekmiştir. Hatta bu tarihten sonra da bu bölgede Avrupa devletlerinin ajanları çeşitli kimlikler altında dolaşmaya başlamıştır. Sonra da bunları diğer Avrupalı seyyahlar takip etmiştir. Öte yandan Avrupalı seyyahların bu bölgelere Osmanlı Devleti'nin en etkisiz, buna mukabil bölgedeki şeyh veya emirlerin mutlaka otoriterlerinin hakim olduğu dönemlerde geldikleri dikkate alınırsa bu tasvirler daha iyi anlaşılabilir.

Bölgeye gelen Avrupalı'lar uçsuz bucaksız çöllerde ve vahalarda gördükleri, misafirperverliklerinden istifade ettikleri ve himayelerinde çölde rahatça seyahat ettikleri yeğane sahibi bu şeyhlerden bir devlet başkanı veya kral gibi söz etmişlerdir. Bölgenin coğrafi, sosyal ve siyasî ortamdan yararlanarak, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, ondokuzuncu yüzyıl boyunca da Necid'de alışılmış olan her şeye meydan okuyarak bölgenin tarihini alt üst ederek, dünyanın nazar-ı dikkatini celbeden, aynı zamanda da kendisini yüzyıla aktarabilen yeğane hadise Vehabî Hareketi'dir. Bu harekete ve bölgede meydana gelen yeni güçlere rağmen, Osmanlı Devleti özellikle ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren buralarda hakimiyetini sağlam temellere oturtma gayreti içine girmiştir¹⁷.

4. Ekonomik Yapısı

Katar yarımadası'nda halkın başlıca gelir kaynağı denizcilikti. Deniz ticareti armatörlük, inci avcılığı, balıkçılık ve gemi yapımı gibi uğraşlar Katar ekonomisinin özünü teşkil etmekteydi. Ziraî faaliyetlere elverişli olmayan Katar'da bazı yerli dokumaların bulunduğundan, deve, at ve davar gibi hayvanlar

¹⁷ Kurşun, *Aynı Eser*, s. 15-16.

yetiştirildiğinden, Arap Yarımadası'nın iç kısımlarına çöl taşımacılığı yapıldığından bir ara köle ve silah ticaretine de önem verildiğinden söz edilmekteydi.

Kamûs yazarı Fîyruzabadî, Katif ile Umman arasında yer alan Katar'n şirin giyisileri ve cins develerinin yanında yerli olarak imal edilen kılıçlarılarıyla meşhur olduğunu söyler. Osmanlı Devleti döneminde Katar ekonomisinin belkemiğini denizcilik teşkil etmektedir. Bunların başında inci ticareti olmak üzere, deniz taşımacılığı, balıkçılık ve gemi yapımı gibi faaliyetleri başta gelmektedir. "İnci avcılığı" Katar'ın ekonomisinin temel taşı olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz, Âl-Sâni ailesinin kurucusu olan Şeyh Muhammat b.Sani 'nin bir İngiliz gezginine hitaben söylediği şu sözü nazar-ı dikkatinize celb ediyorum: "Küçük, büyük, istisnasız hepimiz bir tek efendinin köleleriyiz ve bu efendimiz incidir!"

Bazı arşiv belgelerinde verilen malumatta, çıkarılan incilerin tayfa reisleri tarafından Şeyh Casim'e satıldığı ve Katar kaymakamı olan Casim'e hemen herkesin az ya da çok borçlu bulunduğu anlatılmaktadır¹⁸.

İnci avcılığı önemli olup, Katar halkının yarıdan fazlasına geçim imkanı sağlıyordu. Üç bine aşkın tekne bu işle uğraşmaktaydı¹⁹. 25 Muharrem 1310 (20 Ağustos 1892) tarihli bir arşiv belgesinde, Katar bölgesinde inci avcılığının yanı sıra hayvancılığında yapıldığı ayrıca belgede bunların miktarını da belirtmektedir. Katar'da bulunan keçi ve koyunun on yedibin baş olduğu, deve mevcudunun iki bine ulaştığı, hayvan kesiminden alınan yıllık verginin bin sekiz yüz seksen üç Zebhiye²⁰'ye ulaştığı belirtilmektedir. Ayrıca halkın temel gıda maddesi olan buğday, arpa, pirinç, şeker ve kahve gibi malların da dışardan Katar bölgesine ithal edildiği belirtilmektedir²¹.

Katar, Bahreyn'den ve diğer kesimlerden gelen çeşitli malların çöl tarikiyle Arab Yarımadası'nın iç kısımlarına sevki için coğrafi konumu itibari ile en ideal

¹⁸ Soyyiğit, *Aynı Eser*, s.60-61.

¹⁹ BOA, İD 44930.

²⁰ Kasaplardan kestikleri hayvan için alınan vergi(Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul 1995, s.1174).

²¹ BOA, İ.As. 1310-M-25.

yerdi. Bu özelliğinden dolayı, XX. asra girerken bu asrın başlarında petrol ve silah ticareti bakımından hayli gelişme kaydetmiştir²².

Bir zamanları Katar'ın kendine has kırmızı kumaşları ve esvabları meşhurdu²³. XX. yüzyıla geldiğimizde Katar ekonomisi özellikle petrol sayesinde canlanarak gelirini dünya piyasasındaki devletlerin de üzerine çıkararak kişi başına düşen gayri safi hasılat bakımından dünyada ikinci sırayı alma başarısını da göstermiştir.

II. KATAR'IN OSMANLI İMPARATORLUĞU'NA BAĞLANMASI

A. Osmanlı Hakîmiyetine Kadar Katar Tarihi'ne Kısa Bir Bakış

XV ve XVI. yüzyılların denizciliğinde ileri bir seviyeye gelmiş olan ve ticarete gelişme gösteren Portekiz, zengin kaynaklara sahip olan ülkelere ulaşarak ticaret yapan devletlerin başında gelmekteydi. Bu ülkelerin başında da Hindistan geliyordu. Çünkü Hindistan zengin topraklara sahip olduğu gibi jeopolitik bakımdan da önemli bir noktada bulunuyordu. Akdeniz bölgesinin Osmanlı Devleti'nin himâyesi altında bulunması Portekizlerin bu bölgeye istedikleri şekilde gidip gelmelerini ve ticaret yapmalarını engellemekteydi. Afrika Kıtası'nı dolaşan Ümüt Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşan Portekiz Devleti, bundan sonra da hakîmiyet alanlarını Basra Körfezi'ne doğru yaymaya başlamıştır. Nüfuz alanını genişletmek istediği bölgeler içinde Katar Yarımadası da bulunmaktaydı. Bu dönemde müslümanların koruyuculuğu sıfatını yüklenene ne Memlûklüler ne de başka bir İslâm devleti değil, bu görevi yüklenen Osmanlı Devleti olmuştur²⁴.

Orta Çağda Katar yarımadası Uman Sultanlığına ait sayılıyordu²⁵. Hindistan'a doğru yola çıkan Vasco de Gama 1497'de Doğu Afrika kıyılarından

²² Soyyiğit, *Aynı Eser*, s.66.

²³ Şemseddin Sami, *Aynı Eser*, s. 3675.

²⁴ Salih Özbaran, "XVI. Yüzyılda Basra Körfezi Sahillerinde Osmanlılar-Basra Beylerbeyliğinin Kuruluşu, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 25, İstanbul 1971, s.51.

²⁵ Darkot, *Aynı Makale*, s.421.

geçerek Malindi'de Arab denizcisi Ahmed b. Macid'in yardımını alarak Kalikut'a varmıştır²⁶.

Portekizliler daha sonra Ümit Burnu' nu da dolaşarak Hindistan'a ulaşıp doğu ticaret yolunda bu yöne çevirmişler, ayrıca Portekizliler bölgede ticaret yapmakla kalmamışlar müslüman hacılara da saldırmışlardır²⁷. Portekizliler'i Uzak Doğu'ya götüren sebepler hem iktisadî hem de dinî sebeplerdi. Batı Afrika, Guine'si altını, Asya'nın baharatı ile geçmişlerinden gelen hacılık ruhu Portekizlilerin bu bölgeye nüfuz etmeleri için yeter nedenler arasında göstermek herhalde yanlış olmaz²⁸.

Orta-Doğu'nun güney kesiminde bulunan Katar ve çevresi Avrupa'yı sıcak denizlere bağlayan yollar üzerinde bulunması, Hindistan ticaret yolunun buralara kadar yayılması XVI. yüzyılda Portekizliler'in, XVII. yüzyılda Hollandalılar'ın, XVIII. yüzyıldan itibaren de İngilizler'in bölgeye olan iştahını kabartmıştır. Portekizliler 1507'den beri Hürmüz'e yerleşmiş bulunuyorlardı ve bölgedeki üstünlüğün de başkasına geçmesini istemiyorlardı²⁹.

1529 yılına gelindiğinde Portekizliler hakîmiyet alanlarını Dicle ve Fırat nehirlerinin birleştiği yer olan Kurna ve civarına kadar yaymışlardır. Osmanlı Devleti'nin Basra'yı alması, körfez bölgesinde Osmanlı-Portekiz rekabetinin başlamasına neden olmuştur. XVI. yüzyılda körfezde Portekiz-Türkiye menfaati çatıştığı sıralarda körfezin şark sahillerini teşkil eden Ahsa ülkesi Katar yarım adasıyla beraber Türk hakimiyeti altına girmişti. Daha yakın zamana kadar bu havali fiilen mahalli şeyhlerin idaresi altında kalmış, Vehhabi hadisesi sırasında Suudiler'in istilasına uğramıştır³⁰.

²⁶ Mustafa L. Bilge, "Basra Körfezi", *DİA*, V, İstanbul 1988, s.115.

²⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Basra", *DİA*, İstanbul 1988, s.113.

²⁸ Özbaran, *Aynı Makale*, s.51-52.

²⁹ Stefan Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul 1994, s. 122.

³⁰ Darkot, *Aynı Makale*, s.421.

B. Katar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Bağlanması

1. Katar'ın İlk Olarak Osmanlı İdaresine Girmesi

Son Osmanlı mülkü teşkilatında Lahsa Eyâleti olarak bilinen toprak üzerinde Basra'ya tâbi Necid-i Şarkî sancağı vardı. Bu sancak Katif, Katar ve el-Hufûf kazalarından ibaretti³¹.

Katar mevki'i Osmanlı kaynaklarından olan, 1555 tarihli bir ruûs kaydında geçmektedir. Buna göre "ahalisi tamamen gemicilik yapan Katar Arabları büyük küçük 1000 kadar gemiye sahiptiler. Gerek nakliyeciler ve gerekse gemici tüccar olarak bu ülkenin refahında amil olmuşlardır. Bunların Şeyhleri Muhammed bin Sultan Beni müslüm olup, bu zatın Lahsa'da mülkü vardı. "Bu bakımdan Lahsa ile sıkı ilişkileri bulunmaktaydı." sözüyle de bölgede yaşayan halkın geçmişte de denizcilikle uğraştığı anlaşılmaktadır³².

Osmanlı Devleti, doğu sınırında bulunan Safevî Devleti'nin yapmış olduğu Şîî propagandasına karşı önlem almak, hakimiyet alanını Basra Körfezi'ne kadar genişleterek Portekizler'in Basra'da yayılmasını önlemek ve hac yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın doğuya sefer düzenlemesi önem kazanmaya başlamıştır³³.

1516-17 yıllarında Süriye ve Mısır'ın fethinden sonra Kızıldeniz'e ulaşan Osmanlı İmparatorluğu, sonra da güçlü bir donanma ile Hint Okyanusu'nu aşarak varlıklarını Batı Hindistan 'da da hissettirmeye başladılar. Osmanlı Türkleri' öte yandan 1546 yılında Irak'ın Basra Körfezi'ne açılan kıyıları da egemenlikleri altına alarak Hint dünyasını ve uzakdoğu âlemini Akdeniz'e bağlayan ve yüzyıllarca üzerlerinde baharat ve diğer bir çok malların taşındığı Kızıldeniz ile Basra Körfezi'ni faaliyet sahaları haline getirmiştir³⁴.

XVI. yüzyılda ticarete söz sahibi olan Portekiz Devleti Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaştığı dönemde, Osmanlı Devleti 1534'de Irak-ı Arab ve

³¹ Cengiz Orhonlu, "1559 Seferine Âid Bir Rapor, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1967, s.7.

³² Orhonlu, *Aynı Yer*.

³³ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1949, s.345.

³⁴ Özbaran, *Aynı Makale*, s.51.

Irak-ı Acem fethiyle sonuçlanan Irakeyn Seferi'ne girişmişlerdir. Bu bölgede sefer düzenleyen Osmanlı Devleti'nin amacı: Tebriz'den gelen , Erzurum ve Tokat üzerinden Basra'ya uzanan "İpek yolu" Basra, Bağdad ve Halep'e uğrayan "Baharat yolu" na iyice hakim olmak şüphesiz ki seferin ekonomik nedenleri arasında gösterilebilir. Önceden Suriye ve Mısır'ı fethetmiş olan Osmanlı Devleti sonra da Irak ve çevresinide hakimiyetleri altına alarak tüm "Münbit Hilal" bölgesini egemenlikleri altına almak istemeleri, askerî ve siyasî bakımdan mantıkî bir sebep olarak görüne bilir³⁵.

Basra sahillerine yerleşen Osmanlılar'ın bölgede ilk olarak 1547'de Basra Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın emriyle Ahsa Kıtasının fethinin emrinin verilmiş olmasıyla, buranın alınarak doğrudan idâre edilmesi sağlandıktan bir müddet sonra Eyâlet Sistemi içerisinde sâlyaneli olarak Lahsa Beylerbeyliği şeklinde idâre edilmeye başlanmıştır. Oralara hakim olan ailelerin devlete sadakatlerini bildirmeleri şartıyla hükümetlerinin devamına müsaade edilmiştir³⁶.

2. XIX. Yüzyılda Katar'da Yeniden Hakîmiyetin Sağlanması

Katar da dahil olmak üzere Basra bölgesinde bulunan şeyhler arasında devamlı mücadele vardı. Bundan dolayı devlet nizam ve asâyîşinin zorlukla sağlandığı bu bölgelerde Osmanlı merkez otoritesinin bir müddet sonra zayıfladığını ve XVIII.yüzyılın ortalarına doğru Arabistan'da Muhammed b. Abdü'l Vahhab'ın kurduğu ve kendi adına izafe olunan Vahhabîlik tarikatının kısa bir süre içinde yalnız bu bölgede değil Katar bölgesini de içine alan bütün Arabistan için tehlike teşkil etmeye başladı. 1833 yılından sonra da bütün Basra Körfezi'ni etkisi altına aldı. Midhat Paşa 27 Şubat 1869 da Bağdat valisi olduktan sonra, Necid ve Lahsa havalisinde tekrar Osmanlı hakimiyetinin teessüsü için büyük çaba harcamış, buralara seyahat yaparak durumu mahalinde incelemiş, aldığı tedbirlerle bölge halkının refahını sağladığı gibi buraları yeniden Osmanlı idaresine bağlamıştır³⁷.

³⁵ Özbaran, *Aynı Makale*, s.53.

³⁶ Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti*, İstanbul 1995, s.4. (TTK'da Basılıyor)

³⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Midhat Paşa'nın Necid ve Havalisi İle İlgili Bir Kaç Lâyihası", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1972, s.150.

Katar bölgesinin Osmanlı Devleti'nin himayesi altına alınması şu şekilde olmuştur: Önce Katar sahillerinde bulunan Zubara ve Udeyd akabinde de diğer mevkiiler alınarak bölgenin yerli halktan olan bir kaymakam tarafından yönetilmesine karar verildi. Daha sonraki dönem de bölgede görev yapan kaymakamın Osmanlı Devleti hilafına tavır takınması sonucu Basra valisi tarafından bölgede bir kışlanın yapılarak bir tabur askerin burada bulundurulmasına karar verildi³⁸. 1875 yılında ilk defa Basra Vilâyeti teşkil edilerek bölgenin idâresi yerli halktan olan Es-Sa'dun ailesine verildi. Bölgede bulunan diğer kazalar da buraya bağlandı³⁹.

Nafiz Paşa komutasında gönderilen kuvvetler ile Ahsa adeta yeniden feth edilerek (1871) ilk defa merkezi idarenin tesisi demek olan Necid Mutasarrıflığı kurulmuştur⁴⁰. Nitekim 1292/1875 yılı Bağdat Vilâyet Salnâmesinde Ahsa, Bağdat Vilayeti'ne bağlı üç kazalı (Katar, Katif ve Hufûf) ve teşekküllü bir kaza olarak görülmektedir.

Görüldüğü gibi zaman zaman Ahsa ve Necid isimleri bir birinin yerine kullanılmıştır. Halbuki Necid, Ahsa'dan farklı bir bölgedir. Lorimer de Ahsa Sancağı'nı Türklerin idarî açıdan Necid Sancağı diye isimlendirdiklerini söyledikten sonra; buranın Hufûf, Katif, Katar ve Necid kazalarından müteşekkil olduğunu ilâve etmektedir⁴¹.

Katar kazasına gelince, burası Hufûf'un kuzey-doğusunda olup kaymakamlıkla yönetilmektedir. Burasının merkezi el-Bida kasabasıdır. Katar

³⁸ BOA, HR. HMŞ. İŞO, 1332-Za-16.

³⁹ *Salnâme-i Vilâyet-i Basra* 1308, s.169.

⁴⁰ *Salnâme-i Vilâyet-i Basra* 1308, s.175.

⁴¹ Kurşun, *Aynı Eser*, s.8.

kaymakamı ise ahaliden Casim El-Sani'dir. Bunun yanı sıra devlet tarafından ta'yin edilmiş bir şer'î hakim ve bir zabıtın emrinde bulunan bir kaç neferlik zabtiye birliği bulunmaktadır⁴². Osmanlılar'ın elinden çıkana kadar Katar kaymakamlıkla yönetilmiştir.

⁴² *Salnâme-i Vilâyet-i Bağdat* 1300, s.210

BİRİNCİ BÖLÜM

KATAR'DA OSMANLILAR ZAMANINDA YAPILAN ISLAHATLAR

I. MİDHAT PAŞA'NIN YAPTIĞI ISLAHATLAR

Basra Körfezi'nde XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki rekabet XX. asrın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti Körfez'deki emirleri kendi nüfuzu altında bulundurmaktaydı. Ancak, gerçekte bölgeye Balkanlarda vuku bulan karışıklık ve savaştan dolayı gereken ehemmiyet verilememiştir.

Bölgede İngilizlerin yayılmasını önlemek, bölgenin ismen olduğu gibi hukuken de Osmanlı Devletine bağlılığını ve Basra Körfezi'yle ona kıyısı olan yerlerde ıslahat yaparak bölgenin kalkınmasını sağlamak için Mithat Paşa, dönemin padişahı olan Sultan Abdülaziz tarafından bölgeye gönderildi. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki asıl amaçları, kutsal beldelerin korunması ile Osmanlı hakimiyetinin Körfez'de ve Arap Yarımadası'nda devam etmesini sağlamaktı. Bunun yanında, 1869 yılından itibaren Süveyş Kanalı'nın uluslararası trafiğe açılması üzerine Körfez bölgesinin önemi daha da artmaya başlamıştı. Ayrıca dinî bakımdan da Devlet-i Aliyye'ye bağlı olan halkın, İngiliz himayesi altına girmesine engel olmaktı. Bütün bu sebepler yüzünden Basra bölgesine Mithat Paşa gibi yeniliğe açık ve icraat adamı olan birinin vali olarak tayin edilmesi uygun görülmüştür. Bu arada Midhat Paşa, daha sefere çıkmadan önce Necid bölgesin de Osmanlı teşkilatını tesis etmeyi düşünüyordu¹.

¹ El-Mansur Abdülaziz Muhammed, *Et-Tatavvu's-Siyasi Li Katar Fi Fetreti Ma-Beyne* 1868-1916, Küveyt 1980, s. 136.

A. Necid Bölgesi'ne Sefer Düzenlenmesi

Midhat Paşa başkanlığında Ahsa seferinin başlamasının nedenleri arasında Faysal'ın oğullarından Âl-i Suud, Abdullah, Muhammed ve Abdurrahman arasındaki çekişmeler gösterilebilir. Bu çekişmede Abdullah bin Faysal, Mithat Paşa ile işbirliğine gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin asıl amacı ise çekişmeleri kendi lehinde sonuca bağlamak, Körfez'de Küveyt'den Maskat'a kadar nüfuz alanını genişletmektir. Bu isteklerin başarıya ulaşması için bölgede bulunan engellerin ortadan kalkması gerekiyordu. Engellerin başında da İngilizler gelmekteydi. Midhat Paşa ile işbirliği yapan Abdullah bin Faysal, İngilizler'le de işbirliğine giren kardeşi Âl-i Suud'a karşı Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmiştir. Daha önce sefere çıkmak için hazırlanan Mithat Paşa için de gereken nedenler oluşmuş oldu². Mithat Paşa'nın Arabistan Yarımadası'nda bulunan Necid, Küveyt, Katar ve Ahsa kazalarında Bağdad Valisi olmasından faydalanarak yaptığı büyük ıslahat hareketleri, buraların Osmanlı Devleti idaresine yeniden bağlanmasında çok tesirli olmuştur.

1. Osmanlı Askerinin Basra Körfezi'ne Hareketi

Bağdad'tan Necid bölgesine hareket eden Necid Fırka-i Nizâmiyesi piyade ve süvari üç bölük zabtıyeden ibaretti. Bunlar yeterli görülmediğinden buradaki taburun sayısının sekize çıkarılması uygun görüldü. Daha önce bölgeye gönderilmiş olan taburların ise geri çağrılarak yerlerine yenilerinin gönderilmesi ve böylece askerlerin durumunun düzeltilmesi kararlaştırıldı.

Ordu için lüzumlu erzak ve askeri Babil vapuruna konularak Küveyt'e ve oradan Uceyr ve Katar iskelelerine ulaştırılmasından sonra Ahsa'ya gidildi. Faysal ailesinden olan Faysal'ın Ahsa ve Katif kıtalarındaki kaymakamlığından uzaklaştırılması mümkün olmayıp, ancak halkı bunun zülmünden kurtarmak gerekmekteydi. Onun Ahsa, Katif ve Katar bölgesindeki idaresini denetlemek,

² El-Mansur Abdülaziz Muhammed, *Aynı Eser*, s. 137.

buralardaki zülmünü sona erdirmek amacıyla Faysal'a daha içerilerde bulunan Riyad'ın kaymakamlığı önerilmiş hatta bunu kabul etmesi için de on beş gün süre tanınmıştı. Bu süre zarfında Ahsa'ya gelirse görevin kendisine verileceği de bildirilmekteydi. Bunlara ilave olarak Katar ve Katif kaymakamlıklarının da evvelden olduğu gibi kendi uhdesinde kalacağı bildirilmişti. Kendisine de bir mektup yazılarak olaydan haberdar edilmiştir. Herne kadar kendisinin gelmeyeceği bilinmekteyse de kimsenin sonradan diyeceği bir şeyin kalmaması ve kendisinin rızası ile bu haktan ıskat-ı hak (vazgeçme) ettiğini belgelendirmek için bu yola baş vurulmuştur. Halbuki Osmanlı Devleti'nin kendisine sunmuş olduğu hürmetkar davranışa iştirak etmeyerek kendi rızası ile ıskat-ı hak etmiş olduğu ve mazereti istifa etmek olan Faysal'ın kendi rızası ile görevinden ayrılmasından dolayı, yerine şimdilik kaymakam tayin edilinceye kadar bölgenin ileri gelen şeyhler tarafından yönetilmesine karar verilmiştir.

Necid dahilinde bulunan Katar, Ahsa, Katif bölgelerinde Faysal'ın bütün bütün nüfuzuna son verilerek buraların tamamen taht-ı idareye alınması ile Vehhabî ulemasının cezalandırılması ve oralarda yaşayan halkın arasında oluşturulan Osmanlı Devleti aleyhindeki yanlış bilgilerin düzeltilmesi sağlanmış olacaktı. Mutlaka o bölgeye askeri birlikler gönderilerek güvenliğin temin edilmesi gerekmekteydi. Askerin gönderilmesinden önce mevcut su kaynaklarının yetersiz olmasından dolayı bunların iyileştirilmesine, çöl yolunu aşabilmek ve erzaklarla mühimmatı taşımak için de bir çok deveye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunlar sağlandıktan sonra askerin Ahsa bölgesine gönderilmesi uygun olacaktır³.

Katar bölgesinde yaşayan halkın beslenmelerinde hurma, pirinç ve balıkçılık önemli bir yer tutmaktaydı. Necid bölgesi kendisine bağlı olan kazalar için anbar görevini görmekteydi. İhtiyaçlar buradan karşılanmakta olup buranın zor durumda kalması, ahalinin darlığa düşmesine neden olacaktı. Bundan dolayı Necid ve çevresi askeri birlikler ve kalelerle çevrilerek sıkı bir şekilde denetim altına alınmıştır. Ahsa, Katif ve Katar kıtalarıyla kaleleri ne tarafta ve hangi idarede bulunursa ahalisinin o tarafa meylettği görülmekteydi⁴.

³ BOA, İD 44930, Lef:2.

⁴ Aynı Yer.

2. Midhat Paşa'nın Basra Körfezi'nde İngilizler'in Faaliyetlerine Karşı Aldığı Tedbirler

Basra Körfezi'nde bulunan İngilizler, işin içine o derece girmişlerdi ki, bölgede eşkiyalık yapan Arap aşiretleri üzerine Osmanlı Devleti sefer düzenlediğinde, eşkiyalık yapan Arap gemilerine İngilizler, kendi bayraklarını çekerek Türk askerlerine karşı taarruza geçiyorlardı. Arap gemilerine çıkmak ve Osmanlı Devleti'ni bölgede zor duruma düşürmek için elinden gelen ne varsa yapıyorlardı. Devlet-i Aliyye, İngilizler'e Basra'da bulunmalarının nedenini sorduğunda şu ilginç cevabı vermekteydiler: "Bizler eşkiyalığı engellemek, korsanlığın önüne geçmek ve bölge halkının güvenliğini sağlamak için geldik", diyerek yapmış oldukları icraatlarla söylemleri arasında çelişkiye düşüyorlardı. 6 Mart 1871 şifreli telgrafi merkeze gönderir⁵.

Midhat Paşa, Süveyş Kanalı ile Basra Körfezi arasındaki ticareti daha canlı tutmak amacıyla gemi işletmeciliğine büyük önem vermiştir. Bu bölgedeki asıl amacı, maddi kazançtan ziyade İngilizlerin faaliyetlerini yakından takip edebilmek ve fakir halkın İngiliz tarafına nüfuz etmesini ve İngilizler'inde Bahreyn'den sonra Katar, Katif...vb kazaları işgal edip halkı Devlet-i Aliyye'ye karşı kıskırtmasını önlemek amacındaydı.

Midhat Paşa, 4 Zilka'de 1287(26 Ocak 1870) tarihli raporunda şu önemli noktalara dikkat çekmekteydi: Arapların İslamiyetin şeref ve haysiyetiyle onurlandıkları için her taraftan ziyade Devlet-i Aliyye'ye bağlı kalmaları tabii ise de hiç bir vakitte ne maddi ve ne de manevi himaye olunmadıklarından bu bağlılık gerçekleşmemiştir. Bölgede bulunan İngilizler ise, Hindistan'a hakim olduktan sonra Basra Körfezi'nin de emniyetini muhafaza etmek, hakikatte İngiliz bayrağı taşımayan gemileri müşkülata uğratıp, sahil halkının bu tarz ile kendilerine intisab etmelerini sağlarken Osmanlı Devleti uzun süre bu bölgeyi unutarak buralarla

⁵ BOA, İMM 1667, Lef:1.

ilgilenmemiştir. Halka karşı bizim taraftan bir şeyler yapmak için hiç olmazsa Aralık'ta o sahillere bazı gemiler gönderilerek dolaştırılması, senelik ihtiyaçları beş altı bin kese akçeye ulaştırmakta olan gemideki askerlerin masraflarının karşılanması gemide görev yapan personelden bazıları işe yaramaz olduğundan mevcudun ıslah olunması sağlanmalıdır. Yine bu masraf dairesinde idare kılınmak üzere tersane-i amireden bir kaç kıta küçük vapur ile işe yarar zabitin gönderilmesi bir kaç defa merkeze rica olunmuştur.

Mithat Paşa, Basra Körfezi'nde ticaret yapmak amacıyla Babil ve Ninova vapurlarını hazırlattığı gibi bunlara ilaveten de Asur adlı bir vapuru da Hindistan'a ticaret maksadıyla zahire götürmek üzere hazırlattı. Bu vapurun yolculuk sırasında Katif, Lahsa ve Bahreyn'e de uğrayarak oralara da ticaret eşyası götürmesine karar verildi. Vapura görevlilerin dışında bölgeyi teftiş amacıyla memurlar bir de müfettiş konulup gönderildi. Asıl amaç ise ticaret olmayıp Basra bölgesinin ahvali ve ahalsinin efkârı hakkında malumat sahibi olmak, İngilizlerin faaliyetleri hakkında bilgi toplamaktı. Mevcut gemiler Basra Körfezi'nin muhtelif yerlerine varıp incelemelerini yaptıktan sonra toplamış oldukları bilgileri raporlar halinde merkeze ulaştıracaklardı. Bir Müfettiş başkanlığında hazırlanacak raporlarda İngilizler'in, Basra sahillerinde hafiyelerinin bulunduğu, halkı Devlet-i Aliyye'ye karşı örgütledikleri, mevcut şeyhlerle gizli antlaşmalar yaparak onları kendi himayeleri altına almaya başladıkları hakkındaki çıkan bilgilerin aslının olup olmadığı böylece ortaya çıkmış olacaktı.

1870 yılında Mithat Paşa Asur adlı ticaret gemisini Hindistan seferine çıkardı, yolculuğu esnasında Katif, Katar ve Bahreyn'le Körfezin diğer iskelelerine de uğrayacak olan gemi, görünüşte ticaret eşyası taşıyacaktı. Gerçekte Basra bölgesinin durumu, yerli halkın düşünce ve temayülleri hakkında detaylı bilgi toplayacaktı. Gemiye müfettiş adı altında özel bir hafiye yerleştirildi. Müfettiş yolculuğu esnasında hazırlamış olduğu bu detaylı raporu Mithat Paşa'ya sundu. Raporun Katar ile ilgili bölümlerinde bölgeye gönderilen müfettiş şu bilgileri anlatmaktaydı: "Bahreyn'e uğradığımızda burada bulunan şeyhler gemilerinizin yolcu ve eşya çıkarmasına ruhsat vermeyiz diyerek, geminin kıyıya çıkmasına karşı çıktılar. Ben de," Muradınız bizimle muharebe mi etmektir, yoksa vapurumuzun buradan avdet etmesini mi istemektesiniz?" diyerek şeyhlerle sual eylediğimde, onlar bana şu cevabı verdiler. "Biz burada İngilizlerin emri ile Katif'in muhasarası

için servet ve gayret sarfederken, sahil mahallerden buralara kimsenin mal getirip götürmesini men ediyoruz. Şimdi Bahreyn iskelesinde bulunan İngiliz beylik vapurunun kaptanı Donik kaptan'a haber gönderdik, O nasıl emrederse biz ona göre hareket ederiz " diyerek bizlere Bahreyn'e girmemizin İngilizler'in iznine tabi olduğunu söylediler⁶.

Bunların İngilizler'e bu şekilde itaat etmelerinin nedenini sordum; aldığım cevap ve araştırmalarımın neticesinde İngilizler'in çeşitli hediyeler taltif ederek ileri gelen şehlere değişik bölgelerde yöneticilik ve idarecilik verdiği, mevcut şeyhleri bir birine düşürerek birini diğerine karşı desteklediğini gördüm, işte bunlardan biri de Katif şeyhlerine karşı Bahreyn şeyhini destekleyerek Katif şeyhini zor duruma düşürüp bölgeyi işgal etmek, akabinde aynı seneryoyu Katar için de gerçekleştirmek arzusunda olduğunu anladım. Daha sonra Katif iskelesinden ayrılarak Bahreyn tarafına azimet eyledik. Bahreyn'de öğrendiğim bir haberde Mösyö Donik ve bir miktar asker ve kabilelerle birlikte beygir ve develeri gemilere yükleyip Katar iskelesine giderek gemideki asker ve hayvanatı karaya çıkararak mahall-i mezkûr ahaliyle kavga etmeye başladılar. Bunları gözetmeye giden İngiliz vapuru iskelede kalarak olayların gidişatını yakinen takip etti. Muharebede Bahreyn ahalisinden yüz kadar maktul bulunmuş ve zabt eyledikleri kısraklardan elli ve develerden dahi yüzkırk re's develeri Necid Şeyhine göndermişlerdir, diyerek Şeyh Muhammed anlattı. "Her iki kabiledede İslam olduğu halde bu kavga günah değil midir?" diye sorduğumda Şeyh Muhammed şu cevabı verdi: "Bütün bu olayların müsebbibi İngilizler'dir. Hatta beş defa kendileri Katif iskelesine hücum ederek birçok ahaliyi katletmişler, murad eylesek beş yüz neferle bunların hakkından geliriz. Babıâlf'nin bundan haberi yok mudur? Cümle şeyhlerin görüşleri bu doğrultudadır."

İngilizler'in baskıcı ve zâlimane davranışı sonucu, şeyhlerin onların himayesi altına girmeye başladığı oysaki hadisenin Babıâlf tarafından yanlış anlaşılacak sanki şeyhlerin kendi isteğiyle İngilizlerin re'yine uymuş oldukları fikri

⁶ BOA, İMM 1667, Lef:9.

hasıl olmuştur” diyen Şeyh Muhammed, İngilizler’e karşı devletin kendilerini yalnız bıraktığını söyler⁷.

Basra Körfezi’ne gizli olarak gönderilen görevli müfettiş, Suvari Mehmed Bey olup hazırlamış olduğu raporu Mithat Paşa’ya sunmuştur. Mithat Paşa ise raporu merkeze göndererek oradan gelecek emri beklemekteydi. İngilizler’e karşı da acilen önlemlerin alınması gerektiğini Bahreyn’den sonra da Katar , Katif ve Lahsa cenahlarını işgale kalkışabileceklerine nazar-ı dikkati celb ederek Osmanlı Devleti’nin ilgisini Basra Körfezi’ne çekmiştir.

Mithat Paşa, körfezde huzurun ve sükunetin sağlanması için İngilizlerin bölgeden uzaklaştırılması ya da onların mahalli şeyhleri Devlet-i Aliyye’ye karşı harekete geçirmesinin önüne geçilmesi gerektiğini, bunun için de körfeze askeri hareketin kaçınılmaz olduğunu, zaman kaybetmeden askeri hazırlıklara başlanması bu olayla ilgili çalışmaların oldukça gizli bir şekilde yapılarak İngilizlerin kuşkulandırılmamasına dikkat edilmesi gerektiğini söylemekteydi. Sadrazam Âli Paşa da Basra Körfezi’ne yapılacak seferde İngilizler’i kuşkulandırmamak için İngilizler’e Körfeze gidecek olan Osmanlı askerlerinin niyetinin herhangi bir yeri işgal etmek olmadığını güvenlik ve asayişin temini için gideceğini, İstanbul’da bulunan İngiliz büyükelçisi olan “Eliot”’a bildirdi. Yine Mithat Paşa’nın Devlet-i Aliyye’ye gönderdiği şifreli telgrafta Necid kaymakamı Abdullah’ın düşmanı olan biraderi Suud’un ecnebilerin yardımıyla Basra Körfezi’ne gelerek Katif, Lahsa ve Katar memleketlerine saldırdığı, bunlardan Katif ve Lahsa’yı aldığını haber vermişti. Ayrıca, Suud’a yardım edenlerin de alenen İngilizler olduğunu söylemiştir⁸.

Mithat Paşa, Babîâfî ile yapmış olduğu yazışmalardan sonra, nihayet bölgeye askeri birliklerin sevk edilmesine dair kararın çıkmasını sağladı. Hareketin başlamasını sağlayan Mithat Paşa şifreli telgrafla bunu merkeze bildirdi. Nisan gelmeden önce Mart ayının sonlarında Ferik Nafız Paşa komutasında dört mükemmel tabur piyade ve bir miktar suvari zabtiyesi tertib olunarak vapur ve gemilerle Katif sahiline çıkarılmasına, erzak ve cephanenin de gemiyle beraber gönderilmesine karar verildi. Ordu komutanına verilen talimat da, Suud ile ona tabi

⁷ BOA, İMM 1667, Lef:9.

⁸ Aynı Vesika, Lef:4.

olanların cezalandırılması eğer mukabele ederlerse karşılık verilmesi, Bahreyn şehrine tecavüz edilmemesi, Necid kaymakamı Abdullah bin Faysal tarafından Katif, Hasa ve Katar'a birer müdür tayin olunarak oralarda sürekli olarak kalınacak bir kışla yapılması sağlanmalıydı⁹.

3. Mithat Paşa'nın Necid Askeri Fırkası'na Vermiş Olduğu Tâlimat

Mithat Paşa, Basra Körfezi'nin siyasi, sosyal ve jeopolitik konumunu iyice tahlil ettikten sonra bölgeye gönderilen Necid Fırkası komutanı olan Ferik Nafiz Paşa'ya merkezle birlikte hazırlanmış olduğu talimatı sunarak buna göre hareket edilmesini istemiştir. On beş maddeden oluşan bu talimatın konuyla ilgisi bulunan maddeleri aşağıdaki gibidir:

Üçüncü Madde: Abdullah el-Faysal'ın kardeşi olan Suud'un, Katif ve Hasa'da duramayıp firar edeceği, şayet firar ederse karadan takibi sair atlılara bırakılacak, sahilden de başta Katif olmak üzere sırasıyla Hasa ve Katar zabt edilip Osmanlı idaresine alınması, bir taraftan da bazı beyânnâmeler neşr edilerek her tarafa dağıtılması sağlanacak.

Dördüncü Madde: Basra Bölgesindeki kazalara girilirken gayet i'tidâli bir şekilde davranılması, oranın ahalisine emniyetsizlik gösterilmemesi, ahalinin şeyhleri ve reisleriyle görüşülerek onların gönüllerinin alınması için çeşitli hediyeler taltif ve temin edilerek Devlet-i Aliyye'ye bağlılıkları sağlanmalı. Bir taraftan da Katife giriş emniyeti sağlanıncaya kadar celb olunan rüesanın oyalandırılarak göz altında tutulması sağlanmalı.

Yedinci Madde: Necid'de Abdullah'ın kaymakamlığına devam etmesi sağlanacak ancak tasarrufunda olan Katif, Hasa ve Katar beldelerinin her birine Abdullah'ın rızasıyla birer kaymakam, küçük yerlere de şeyh yerine birer müdür tayin edilmesi uygun görülüp, kaymakamlıkla yönetilen yerlere, Hanbeli mezhebinden birer naib tayin edilmesi karara bağlanır.

⁹ Aynı Vesika, Lef:8.

Onüçüncü Madde: Basra Körfezi'ne bağlı kazalarda telgraf hattı olmadığından Devlet-i Aliyye bölgedeki gelişmelerden haberdar olamıyordu. Haftada bir kere olsun küçük vapurlardan birinin "Fav" telgrafhanesine haber göndererek oradan da merkeze intikal edilmesi sağlanmalı. Şayet küçük vapur bulunamazsa " Bursa Vapuru" çıkarılıp onunla haber ulaştırılmalı. Bir de Katif, Hasa ve Katar'ın haritalarının alınıp Bahriye Zabitanı marifetiyle suları ölçülerek zabıt tutulmalıdır¹⁰.

Necid ile Katar arasında telgraf hattının kurulmasını isteyen Midhat Paşa'nın bu isteğinin 25 Safer 1292 (3 Mart 1875) tarihinde İstanbul'a Basra bölgesinden gelen bir telgrafnâmeyle verilen cevapta bu isteğin Mithat Paşa'nın görevden ayrılmış olmasına rağmen gerçekleştiğini görmekteyiz. Telgrafnâmede Necid ile Katar arasında yazışmaları getirip götürmek amacıyla bir postacı neferinin oluşturularak bunlara da dört yüz kuruş tahsis edilmesine dair bilgi Maliye Nezareti'ne takdim edilir. Maliye Nezareti tarafından kabul gören istek, Padişahında onaylamasıyla bölgede postacı neferinin kurulmasına karar verilir¹¹. Böylece Katar bölgesinde meydana gelebilecek hadiselerden Devlet-i Aliyye zamanında haberdar edilmiş olacaktır.

B. Midhat Paşa'nın Basra Körfezi İle İlgili Hazırladığı Raporlarda Katar'la İlgili İslahatlar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin İrade- Dahiliye kısmında bulunan belgelerde Midhat Paşa'nın Basra Körfezi'ne yapmış olduğu seferler hakkında ayrıntılı bilgiler ve bölgede bulunan kazalar hakkında hazırlanmış olduğu ıslahat raporları yer almaktadır. On maddeden ibaret olan bu raporların Katar ile ilgili kısımları aşağıdaki bilgileri içermektedir.

Birinci Madde: Ahsa, Katif, Necid ve Katar kıtaları birleştirilerek şimdilik Necid Mutasarrıflığı teşkil edilmiştir. Mutasarrıflığın merkezi Hufûf kasabası olmuştur. Orada Beytûlmâl müdürü ünvanıyla bir muhasebeci bir de mutasarrıf muavini olduğu gibi bir naib bir de meclis- i idare ile temyiz-i hukuk ve

¹⁰ BOA, İD 44002, Lef:1.

¹¹ BOA, İD 49988.

bunlara bağı katip ve hademe tayin kılınacaktır. Necid'in içerilerindeki mahallerde idare-i mülkiye ve malîye yönetimi sırasıyla kurularak temin olunacaktır. Şimdilik Hufûf, Katar, Mubarraz ve Katif kıtalarında birer kaymakamlık itibar kılınıp Hufûf merkez olmak üzere tanzim edilecektir. Katar idaresi şeyhine havale edileceği gibi Mubarraz ve Katif kazalarında dahi birer kaymakamla beraber, şer'î nâib ve Beytül-mâl müdürü namıyla birer mal memuru ve birer sandık eminiyle, Arapça ve gerekirse Türkçe bilen birer tahrirât kâtibi ve emsali kazalar için birer meclis-i idare ve birer meclis-i de'avi teşkil edilecektir.

İkinci Madde: Necid Mutasarrıflığı dahilinde bulunan yerlerin varidatı; emlak, bostan ve mezarların mahsüllerinden alınan şer'i öşür, medeni ve bedevî ahalinin koyun ve develerinden alınması meşru olan zekat ve bir de Beytül-mala ait emlak ve arazi hasılatı ile ufak tefek bazı rüsümattan meydana geliyordu ve devlet adına bundan başka hiç bir şey alınmayacaktır.

Beşinci Madde : Tapu usulleri çeşitli ise de tapu senetleri verecek yerler iki kısımdır. Birincisi, sahiplerinin uhdesindeki hurmalık ve arazidir. Sahibinin tasarruf hakkını gösteren senet için sadece harç ve vergisi alınarak senet verilir. Diğeri de sahipsiz veya devlet tarafından satılan veya yeniden imar edilmek üzere birine verilen arazidir. Bunların da icabına göre müzayede veya bedeliyle, veyahud imarı karşılığında birine bırakılması mümkündür. Her iki usulün de kurallarına göre uygulanması gerekirse de buralarda tapu usulünü bilmeyenler ve faydasını anlamayanların mevcudiyeti varsayılarak kimse buna zorlanmayacaktır. Ancak birinci kısım arazi sahipleri hakkın da yapılacak işlemler mutlaka sahibinin rızası alınarak yapılacaktır. Yani hurmalık ve arazi sahiplerinden isteyenlere tapu senedi verilecek, istemeyenlere bir şey denilmeyecektir. İkinci kısımdakilere gelince: Beytül-mala ait hurmalıklar imar olundukça satılması caiz olmayıp, ancak şimdi imara muhtaç olan böyle pek çok hurmalık ve boş arazi olduğu için onlar hakkında şu işlem yapılacaktır: Bu tür hurmalık veya araziler kasaba ve köylerin yakınlarında mevcut su kaynaklarıyla sulanıyorsa, yüzölçüm itibariyle müzayede ile satışa çıkarılacaktır. Bu tür araziler bir başkasının hurmalık veya arazisine bitişik ve onun için gerekli ise müzayede edilmeden münasib bir bedel ile ona verilecektir. Eskiden beri terk edilmiş ve atıl durumda olup, kuyular kazmak ve emek sarfetmek suretiyle sulana bilecek arazinin tapusu istenecek olursa, isteyene imar edebileceği kadar arazi, ürününden öşür alınmak suretiyle ücretsiz verilecektir. Bu durum yeniden

inşa edilecek Dahran ve civarında aynen uygulanarak yerli ahâliye ve özellikle bedevilerden yerleşik hayata geçmek isteyenlere buralardaki araziler tapu senetleri ile verilecektir.

Yedinci Madde : Devlet tarafından tohumu verilerek ve mukavelesi yapılarak ektilen yerlerden ne ürün almırsa, önce tohum ve devlete ait oşür alındıktan sonra çiftçinin hakkı verilecek ve geri kalan ürün için ayrıca defter tutulup, onun satılmasıyla elde edilen gelir gelecek yıl ziraat yapılacak ve imar edilecek yerler, ziraatın gelişmesi için getirtilecek usta ve öğretmenler ve aletler için harcanacak ve bunun için senelik tutulan muhasebe defterleri Bağdad'a gönderilecektir.

Sekizinci Madde: Beytü'l-mal, malı olan deve ve hayvanlar askeri eşyalardan bir kısmını taşımakta kullanıldığı gibi, ticaretle de kullanılmaktadır. Bunlardan kazanılan nakliye ücretlerinden yemlerinin ve memurlarının masrafları düştükten sonra fazlası muhafaza edilerek, yol, karakol, pınar ve su kuyularıyla, zâbita ve diğer imar işlerinde kullanılacaktır. Bunun da ayrıca defteri tutularak her sene vilâyete gönderilecektir¹².

Mâlîye Talimât-nâmesi adı altında hazırlanan bu talimât-nâme, iyi incelendiğinde o güne kadar hükümet teşkilatı görmemiş bir bölge için oldukça modern bir teşkilat kanunu görünümündedir. Midhat Paşa'nın Basra Körfezi'nde yaptığı ıslahat faaliyetlerinden önce bölge, şeyh ve emirlerin kendi geleneksel yönetimleri olan şeyhlikle yönetilmekteydi. Burada Vehhabîler kendilerine ait geliştirmiş oldukları hukuk sistemleri ile yönetimde ağırlığı kendi ellerin de bulundurdukları gibi, kendilerinden olmayanların ise hukukunun olmadığı görülmüştür. Basra bölgesindeki bu durumu bölgede yaşayan halkın lehine çevirmek için Midhat Paşa'nın yapmış olduğu ıslahatlar bugünkü anlamda modern devlet anlayışının Basra'da ilk kez uygulanmasının bir delilidir.

Midhat Paşa'nın bu başarılı icraâtına ilâveten, Necid'deki durumu da ıslâh ederek, Vehhabîler ile olan münasebeti düzeltmiş olması padişah ve Babîâlî tarafından takdir edildi. Sultan Abdülaziz onu murassa bir kılıçla mükâfatlandırdığı

¹² BOA, İD 44930. Lef:1.

gibi, Sadrazam Âli Paşa da kendi el yazısı ile gönderdiği mektubunda kendisini tebrik etmiştir¹³.

II. KATAR BÖLGESİ'NDE GÖREVLİ ASKERLERİN MAAŞLARININ DÜZENLENMESİ

Necid askerlerinden olan piyade askerlerinin maaşlarının yüz altmış kuruş ve suvari neferinin maaşlarının iki yüz kuruş ve Basra askeri zabtiyesinin tamamı piyade bulunduğu bunların maaşlarının yüz yirmişer kuruşa ulaşması hakkında Bağdat Vilâyeti'nden gelen malumatta, ayrıca şunlar da belirtilmekteydi: Basra da görev yapan piyade askerleri daha önceleri yetmiş dokuz kuruş ve Necid'de görev yapan askerler ise doksana kuruş maaş almaktaydılar. Bu miktar maaşla o bölgede askerlik yapmanın zor olduğu ve gerekli askerin bundan sonra bölgede bulunmasında zorluklar yaşanacağı belirtilerek askerin maaşında düzenleme yapılması hakkındaki telgrafname Bağdat'tan Osmanlı Devleti'ne gönderilir. İstanbul Hükümeti, bu teklifi olumlu karşılar ancak Bağdat Vilâyeti'nden belirtilen maaş miktarlarını fazla bulduğundan Basra ve Necid'de görev yapan askerler için yeni bir maaş cetveli hazırlatır.

Buna göre, Basra Neferatı zabtiyesinin maaşlarının yüzer, Necid piyadesinin maaşları da yüz yirmişer ve suvarisinin maaşlarını da yüz kırk kuruş olarak kabul ederek bir maaş cetveli hazırlatılır. Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan bu cetvel Maliye Nezareti'ne de bildirilerek kabul edilmesi sağlanır. Böylece, Basra ve Necid' de görev yapan askere toplam olarak 26500 kuruş maaş ödenmesi kabul edilir. Yeni ödemeye de 1289 yılının mayıs ayında başlanmasına karar verilir¹⁴. “Daha sonra Bağdat Vilayeti'nden gelen telgrafnâmede, Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan maaş cetvelinin hemen Bağdat Vilâyeti'ne gönderilmesi istenmektedir. Çünkü, maaşların ödenmesinde karışıklık yaşanmaktadır, maaş cetveli geldiği zaman bu karışıklık ortadan kalkacaktır.” Şura-yı Devlet, tarafından hemen bir maaş cetveli hazırlanarak bölgeye gönderilir¹⁵.

¹³ M. Tayyib Gökbiçin “*Midhat Paşa*”, İA, VIII, İstanbul 1977, s.274.

¹⁴ 7 Muharrem 1289 (18 Nisan 1872), BOA, ŞD 2149/27.

¹⁵ BOA, ŞD 2149/23.

Osmanlı Devleti, bu dönemde malî bakımdan zor durumda olmasına rağmen Necid ve çevresinde görev yapan askeri birliklerinin almış oldukları maaşları yeterli görmeyerek merkeze iletmiş oldukları marûzâtlarını makul karşılayarak onların ihtiyaçlarını eldeki imkanlar ölçüsünde karşılama yoluna gitmiştir. Bir de şu önemli nokta dikkati çekmektedir; mevcut durumlardan rahatsız olan herkes rahatca merkeze şikâyetini veya marûzâtını bildirebiliyordu. İşte askerlerin de bu şekilde isteklerini devlete iletmesi bu hoş görünün açık bir örneğidir.

Midhat Paşa, Bağdad valiliği esnasında kısa süre görevde kalmasına rağmen bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmasında, Basra bölgesinin yeniden Osmanlı idaresine bağlanmasında büyük gayret göstermiştir. Katar bölgesini de içine alan bu bölgeler de birçok eserler meydana getirdi. Bu meyanda vergi ve askere alma usûllerini modernleştirdi. Bir toprak reformuyla köylüyü arazi sahibi yaptı. Yol, atlı tramvay, sanat okulu, tasarruf sandığı, okul, hastahane, ıslahane, Basra Körfezi ile Bağdad arasında muntazam vapur seferleri, Dicle ve Fırat nehri taşınca verdikleri zararları önlemek için set ve kanallar meydana getirdi. Suriye sahili ile Fırat nehirleri arasında bir demir yolu inşasıyla Akdeniz ve Hint Okyanusu'nu bir birine bağlamak için bir takım teşebbüslerde bulundu. Basra kasabasını Şattü'l Arab kıyısına nakil ve Basra tersanesini yeniden çalışır hale getirdi. Küveyt'i Basra'ya bağladı ve Necid Eyaleti'ni Osmanlı İmparatorluğu'na kattı. Midhat Paşa'nın almış olduğu bu önlemler sayesinde Basra vilâyetlerinin geliri arttığı gibi, bölgede yaşayan halkın da mevcut şeyhlerin baskı ve zulmünden kurtulması da sağlanmış oluyordu¹⁶.

Ayniyat Defteri'nde yer alan bir başka belgede de yine Basra Körfezi'nde görev yapan Osmanlı askerlerinin çok zor şartlarda görev yaptıkları belirtildikten sonra, askerlerin almış oldukları maaşlar yeterli görülmemekle bunların maaşlarının düzeltilmesi için Osmanlı Devleti'ne Basra bölgesinden haber gönderildiği anlaşılmaktadır. Şayet maaş miktarlarında bir artış sağlanamazsa bundan sonra Basra bölgesinde eski maaşla çalışacak askerin zor bulunacağı dile getirilmektedir. Haberi alan Devlet-i Aliyye askerin maaş durumunu düzelten, devleti de zor

¹⁶ Bekir Sıtkı Baykal, *Midhat Paşa'nın Siyasî ve İdarî Şahsiyeti*, İstanbul 1964, s.27-28.

durumda bırakmayan bir düzenleme yapar. Basra bölgesine gönderilen cevabi telgrafnâmenin sonuna da şu ibare yazılır, “asker-i merkuma maaşının tezyidi mecburi olduğu”¹⁷ kabul edilir.

III. NAFİZ PAŞA’NIN KATAR İÇİN YAPMAYI PLANLADIĞI ISLAHATLAR

Katar’ın en zengin inci taciri ve Katar bölgesinde en nüfuzlu kişisi olan, Necid’in alınmasında da muavenet ve hizmeti görülen Casim -Âl Sâni’ye, daha önceleri Muhammed bin Sâni tarafından yönetilen Katar kazasının kaymakamlığı verildi. Muhammed Bey döneminde kendisine Katar’da yapmış olduğu hizmetinden dolayı yıllık olarak on altı bin okka değerinde, bölgede yetiştirilen hurmadan aşar vergisi almaktaydı. Casim göreve gelince bu salyane geliri Basra Valisi Nafiz Paşa tarafından kendisine verilmeye başlanmıştır.

Göreve gelen Casim, Mithat paşa tarafından Katar için uygulamaya koymuş olduğu raporların hemen hemen bütünüün uygulanmasına engel olmak için elinden geleni yapmıştır. Kaymakam vekilinin tayini, bir vekil kadı tayini, mal müdürü tayini, sandık emini, Arapça ve Türkçe bilen bir tahrirat kâtibi, bir idare meclisinin tayini gibi raporda bulunan ıslahatların hiç biri Katar’da gerçekleşmedi. Bunun en büyük nedeni Şeyh Casim’in bölgede kendi otoritesini tehdit edecek hiçbir ıslahat programına uygulama fırsatı vermemesidir.

Daha sonra Basra Valisi, Hafız Mehmed Paşa döneminde Casim’in icraatlarını takip etmek amacıyla bölgeye bir kaymakam vekili tayin edilebilmişse de atanan kaymakam vekilinin de akıbeti çok feci olmuştur. Çünkü Casim kendini merkezden gönderilen bir vekilin kontrol etmesini istememektedir. Katar kaymakamı Casim Âl-Sâni’ye, fahri kaymakamlıkta bulunmasından dolayı senelik ikramiye olarak verileceği kararlaştırılan on altı bin okka âşar hurmanın verilmemiş olması da kaymakamı kızdırmıştır.

Nafiz Paşa’ya göre, Necid kargaşası sırasında ve Necid’in alınmasında yardımı olan, fahri olarak kaymakam tayin edildikten sonra da bölgede yaptığı

¹⁷ 16 Şaban 1290 (9 Ekim 1873), BOA, *Ayniyat Defteri*, 848, s.149.

çalışmalar ile dış tehditlere karşı bölgeyi muhafaza eden, asayişinin temini yolunda hüsn-i hizmeti bulunan Casim-Âl Sâni'ye önceden söz verildiği üzere, mevcut olan gelir bundan sonrada verilmelidir.

Katar'ın Fahri kaymakamı olan Casim'e 1896, 98, 99 senesinde yıllık olarak verilmiş olan on yedi bin ikiyüz elli kuruşun maliye bütçesinde karşılığı olmadığından kendisine sadece hurmadan on altı bin kıyye âşar verilmesi kabul edilmişse de, her sene bu aşarın muntazam bir şekilde ödenmesi istendiği halde bunun bir çok seneler ödenmediği görülmüştür¹⁸.

1887- 1888 yıllarında Basra Valisi olarak görev yapan Nafiz Paşa'nın Katar kaymakamı olan Casim ile aralarının gayet iyi olduğu, Babiâlî'ye vermiş olduğu raporlarda Casim Al-Sani'den övgü ile bahsettiği gibi, Devlet-i Aliyye'yede hüsn-i hizmetde bulunduğunu söylemektedir. 30 Aralık 1887'de Basra Valisi Nafiz Paşa'nın Babiâlî'ye göndermiş olduğu telgrafnamede; gerek Necid'in alınmasında gerekse Katar kaymakamlığının idaresinde hüsn-i hizmeti olan, İngilizlerden gördüğü düşmanlığa karşı sebat ve sadakatle karşı koyan Casim Âl-Sâni'nin davranışından dolayı taltif edilmesi, yapmış olduğu güzel işlerine binaen, kendisine Kapıcıbaşı'lık rütbesinden bir nişanın verilmesi isteniyordu. Ancak 16 Şubat 1888'de sadır olan irade-i seniyyede, sebep gösterilmeksizin Casim'e böyle bir rütbe ve nişan verilmemişti¹⁹.

Nafiz Paşa, Basra Valisi olduğu dönemde Katar kaymakamı olan Casim'e iyi davranarak hatta ona çeşitli taltifatlarda bulunarak merkezle kaymakam arasındaki soğukluğu gidermeye gayret göstermiştir. Ancak Casim'in Osmanlı Devleti'nin bir memuru olduğunu unutarak aksi hareketlere girişmesi devletin kendine olan güvencini sarsmıştır.

¹⁸ BOA, İMM 5117.

¹⁹ BOA, İD 83926.

IV. AKİF PAŞA'NIN KATAR İÇİN HAZIRLADIĞI ISLAHAT PROGRAMI

Basra ve Bağdat Valisi olarak tayin edilen Mithat Paşa'nın bu bölgede yapmış olduğu ıslahat faaliyetlerinden önemli derecede sayılabilecek sonuçlar alınmış. Ancak ıslahat faaliyetlerinin uygulamaya başlamasından, Akif Paşa'nın buraya Vali tayin edilmesine kadar geçen süre içerisinde yeni ıslahatların yapılması artık iyiden iyiye kendini göstermeye başladı.

Necid sahillerinin hepsini kapsayan ıslahat programının hazırlanarak merkeze gönderilmesi fikri hasıl oldu. Islahat faaliyetinin bir bölümüde Katar bölgesini kaplamaktaydı. Zaman kaybedilmeden ıslahat yapma düşüncesi kuvveden file geçirildi. Henüz bir kaymakam vekilinin tayin edilmediği, Katar limanının önemine binâen buraya halen daha bir liman reisliğinin kurulamaması önemli eksikliklerden birini teşkil etmekteydi. 13 Zilkade 1307(9 Haziran 1889) yılında ıslahat raporu hazırlanarak Devlet-i Aliyye'nin onayına sunuldu. Rapor altı maddeden oluşmaktaydı, programın Katar'la ilgili olan kısımları şu özellikleri içermekteydi.

Katar'ın kuzeyinde bulunan Zubara'ya, bin kuruş maaşla o bölgenin durumunu bilen ehil bir müdürün tayin edilmesi onun maiyetine kırk elli suvari ve piyade zabtiyesi verilmesi, yine Katar'ın güneyinde bulunan Uman ile Katar'ın sınırında bulunan Udeyd denilen mahalde ikamet etmek üzere maiyetine bir miktar zabtiye verilmesi, yediyüz elli kuruş maaş karşılığında ashabdan birinin müdür tayin edilmesi ve Katar'ın geniş bir limanı olduğundan oraya çeşitli insanlar gidip gelmektedir, bunlar arasında yabancılar, garibler hatta eşkiyalık yapanlarda bulunmaktadır. Bunların denetlenmesi ve kontrol altında tutulması sağlanmalıdır.

Gemilerle Katar limanına yolculuk yapan insanların muayenelerini gerçekleştirmek amacıyla Tersâne-i Âmire'den yetişmiş ve Arap lisanına aşina bir liman reisinin tayini sağlanmalı. Arap lisanına aşina olmuş ve Katar'da yapılan icraatların tesisatı ve istikrarına medâr olmak üzere şimdilik ikibin kuruş maaşla Katar kaymakamı Casim Âl-Sâni'ye muavin tayini, Katar ahalesinin bazıları balıkçılık bazıları inci ticaretiyle meşgul olmaktadır. Katar'da hizmetlerinden istifade olunan halktan seçim yolu ile bir idare meclisi teşkil edilmesi ve Şeyh Casim'den başka Katar halkının hepsi fakir olduğundan meclis azalarından herbirine

en az ikiyüz elli kuruş maaş tahsis edilmeli. Katar'ın Zubara ve Udeyd nahiyelerine istidatlı ve bölgeye aşına olmuş bir müdür tayin edilerek herbirinin emrine kırk , elli suvari ve piyade zabtiyesi verilmeli. Zübara ve Udeyd 'de iki kasaba teşkil ederek buradaki güvenliği sağladıktan sonra ileride Katif ve Uceyr iskelelerinde de hakimiyeti tamamen Devlet-i Aliyye'nin eline geçirerek bu iskelelerden ihtisab rüsümü (belediye vergisi) alınarak buna ilaveten de azar azar liman rüsümü da alınarak, böylece alınan tedbirler sayesinde senelik gelirin iki bin beşyüz liraya kadar çıkması sağlanmış olunacak. Emniyet ve asayişin sağlanmasıyla Ceziretü'l-Arab sahillerinde ecnebiler önüne bir set çekilmiş olacaktır. Böylece Devlet-i Aliyye'nin bölgedeki hüsn-i muhafazası da sağlanmış olacaktır²⁰.

A. İslahat İçin Yapılan Hazırlıklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde elimize geçen bir belgede Katar için yapılması düşünülen şu ıslahat programından bahsedilmektedir: “Bölgede eşkiyalığın hat safhaya ulaştığı, Osmanlı Devleti'ne ait Katar bölgesine gönderilen posta evrakıyla birlikte iki deveyi ellerine geçirdikten sonra görevli olan memurları da yakalayarak, insaniyet ve İslâmiyete muğayir bir şekilde katl ettikleri anlaşılmaktadır. Yine aynı bölgede olayların önüne geçilmezse hadiselerin kat kat artarak devam etmesi muhtemeldir, onun için hadiseler büyümeden askerin bölgeye sevk edilmesi gerekmektedir. Bunaltıcı bir sıcak iklime sahip bulunan çöl bölgesini deveden başka bir vasıta ile geçmenin mümkün olmayacağından, kısa süre zarfında lüzumu görülen develerin bulunarak askerin hizmetine verilmesinin sağlanması, çölde eşkiyalık yapanların cezalandırılması ve tedip edilmesi ile asayişin sağlanmasının mümkün olacağı belirtilmektedir. Ayrıca bunların eşkiyalıkları bir müddet daha devam edecek olursa bölgenin inzibatı ve idaresi inhıraf olacağından bunların ciddi bir terbiye görmedikleri halde su-i hal ve eşkiyalıkları kat kat artacaktır. Bu insanlar yüzünden meydana gelen vakanın genişlemeden yayılmasını önlemek için vaka sırasında askerin çölde ecnepleri takip

²⁰ BOA, İMM 4699.

etmek için beş yüz deve bulunsaydı olayların genişlemeden önü alınabilecek, hiçbir fenalığın yapılmasına da meydan verilmemiş olunurdu²¹,” denmektedir.

Keyfi ve ehemmiyetsiz davranışlar hadiselerin büyümesine, eşkiyanın başına buyruk bir tavır sergilemesine neden olmuştur. Akif Paşa'nın ıslahat programı Devlet-i Aliyye tarafından kabul edilerek 1 Receb 1308 (20 Ocak 1890) tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Osmanlı Devleti ıslahat programının hazırlanmasından iki yıl sonra bölgede bulunan Validen ıslahatların nasıl yürüdüğünü, ne gibi hizmetlerde başarıya ulaşıldığı, ıslahat programındaki maddelerin uygulanması sağlanıp sağlanmadığı hakkında bilgi istedi. Basra Valisi olan Muhammed Hidayet Paşa da merkeze gönderdiği cevabı yazısında şu konuları değinmektedir: “Katar kaymakamı olan Casim Âl-Sâni'nin vahşetinden dolayı bölgede henüz bir teşkilat icra olunamadığından Zubara ve Udeyd mahallerine tayin olunan müdürler ise Katar'da olduklarından kazadaki idarenin kontrol altına alınması sağlanamamıştır. Kazada kontrolün sağlanması için kaza merkezinde bir hükümet konağı ile elli zabtiye suvarisinin ikamesine kafi binaların inşasına başlanması gerektiği halde başlanılamamıştır. Udeyd ve Zubara'da müdürlerle otuz nefer piyade zabtiyesinin ikamesi, telgraf hatlarının kurulması ve sevahilde posta vapurlarının işlettilmesi hakkında şimdiye kadar hiçbir eser zuhur etmemiştir”²².

Katar kazasında hazırlanan ıslahat programının uygulanamamasının en büyük nedeni, Şeyh Casim'dir. Bölgede büyük bir nüfuza sahip olan Casim bedevî şeyhlere de değişik iltifatlarla bulunarak ve onlara çeşitli erzak, para, mal ve mülk vererek kendine bağladığı gibi mevcut şeyhleri Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmekten de geri durmadı. Sıkıştığı zaman İngilizler'le işbirliğine girmekden çekinmeyen Casim, kendinin arzu ettiği yönetim biçiminin sağlanması için her türlü çareye baş vurdu. Bundan dolayı hazırlanan ıslahat programı ne kadar mükemmel olursa olsun Casim Âl-Sâni kendine muğayır gördüğü programın uygulanmasına hiçbir zaman müsâade etmemiştir.

²¹ BOA, İ.As, 27-M-1310/16.

²² *Aynı Vesika.*

B. Katar Bölgesi'nde Ticareti Canlandırmak İçin Yapılan İslahatlar

Necid kıt'asında yapılan ıslahatta, bu bölgeye bağlı olan iskelelerde daha önceleri geçici olarak uygulanan gümrük tarifesinde her türlü eşyadan alınacak olan rüsûm ve ihtisabiyye²³ vergisinden dolayı bazı ticaretle uğraşan halkın zor duruma düştüğü, gümrüklerde görev yapan memurların gümrükten geçiş için gerekli olan resmi makbuzların görevliler tarafından kabul edilmemesi, bu konuda ticaret yapan tüccarlara zorluk çıkarılması tekrar yeniden tüccarlardan yeni resmi evrakların istenmesi hem tüccarları hemde bölgede ticaretle geçimini sağlayan halkı zor duruma düşürmüştür. Hadisenin İstanbul'a ulaşmasından sonra Devlet-i Aliyye, olaya hemen müdahale ederek bölge halkının lehine ve ticaretin canlı tutulmasına yönelik bir program hazırlar. Hazırlanan program raporu, Katar iskelelerini de içine almaktadır . Ancak bu uygulama Katar için daha sonra uygulanacaktır. İslahat programında şu bilgiler bulunmaktaydı: Kara yolu ile yapılacak ticaretten hiç vergi alınmayacak, deniz yolu ile yapılan ticaretten ise, üç senede bir vergi alınacaktır. Yalnız dışardan Necid iskelelerine gelen her çeşit eşyadan önceki uygulanan usûle göre vergi alınacaktı.

Şimdilik bu yeni sistemi uygulamak için Uceyr, Katif ve Ahsa bölgelerin de birer rüsûmât²⁴ idareleri teşkil edilerek, kısa süre içerisinde de müsâdere usulünden geçici olarak vaz geçilecekti. Necid iskelelerine kaçak eşyanın girmesine izin verilmeyecek, şayet kaçak eşya yakalanırsa bunlardan iki kat gümrük vergisi alınacak. Bölgede yapılan tuz ticaretinden ise hiç vergi alınmayacaktı. Bundan önce halkın aleyhine olan olumsuz şartlar kaldırılacak, yeni uygulama ile ticaretin canlanması sağlanmış olacaktı. Böylece kara yolu ile yapılan ticaret için, gümrük uygulaması ortadan kaldırılıyordu. Deniz yolu ile yapılan ticarete ise üç yılda bir vergi alınacaktı. Ancak uygulamanın bir diğer özelliği ise; harice gidecek ve hariçten gelecek mallardan vergi alınacaktı. Uceyr, Ahsa ve Katif iskelelerinde bu

²³1.Eskiden narh, tartı ve ölçü işleriyle ilgili. 2. Belediyece Alınan Vergi.(Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1995, s.420).

²⁴ Gümrük İdaresi.(Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1995, s. 902).

yeni gümrük tarifesinin uygulanmaya konulup, Katar ve diğer cihetinde bulunan Küveyt iskeleleri şimdilik bu yeni uygulamanın dışında tutulması, buralara yeni rüsûmat memurunun konulmaması deniz yolu ile ticaret yapan tüccarın işini kolaylaştıracaktır. Vergi vermemek için taşımış oldukları mallarını Katar veya Küveyt limanına indirerek buradan da Necid içlerine kara yolu ile götürmeleri mümkün olacağından hiçbir zaman tüccar vergi uygulamasının yapıldığı limanlara da uğramayacaktır. Bölgede uygulamaya konulan yeni gümrük sisteminin başarıya ulaşması için Katar ve Küveyt iskelelerinde de aynı uygulamanın kısa sürede başlatılması gerekmektedir²⁵.

Necid iskelelerin de ticaret yapan tüccarların taşımış oldukları malların hangisinden ne kadar vergi alınacağı da belli olmadığından, yapılacak yeni uygulamada da eskiden alınan miktar esas alınacaktır. Bir sene müddetle bu uygulamaya devam edilecek yapılan ithalat ve ihracatın senelik geliri dikkate alınarak bu uygulamanın devam edip etmeyeceğine karar verilecektir. Katar ve Küveyt iskelelerinde rüsûmat memuru bulunmayıp sadece Uceyr ve Katif iskelelerinde memur konulmasının da mahzurlu olup olmadığı bu uygulama sonucu anlaşılacaktır²⁶.

Osmanlı Devleti Necid limanlarında uygulamaya koymuş olduğu yeni gümrük tarifesinde Devlet-i Aliyye'nin menfaatlerinden ziyade bölgede geçimini bu yolla sağlayan halkın çıkarlarını düşünmektedir. Alınmış olan yeni tedbirler bunu açıkça göstermektedir.

V. KATAR'DA 1883-1884 YILLARINDA MEYDANA GELEN HADİSELER VE HALKIN ŞEYH CASİM'DEN ŞİKAYETÇİ OLMASI

Necid livâsı Katif ve Katar namıyla iki kazayı şamil olup, Katif kazası Devlet-i Aliyye tarafından gönderilen kaymakam tarafından yönetildiği halde , Katar kazasının yönetimi yerli halktan olan Şeyh Casim Âl-Sâni adında bir kaymakam tarafından yürütülmektedir. Şimdiye kadar bölgede ıslahat yapılma yoluna gidilmemiştir. Islahat yapma yoluna giden mutasarrıflar da idâredeki

²⁵ BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s. 258.

²⁶ 29 Rebiyülâhir 1294 (13 Mayıs 1877), BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s. 259.

keyfiliklerinden dolayı başarıya ulaşamamışlar bu durum ecnebilerin işine yaramıştır. Özellikle İngilizler fırsattan istifade ederek ahaliyi kendi taraflarına çekmeye başlamışlar, çünkü halk bölgede islam dinine bağlı, kendilerini hak ve adâlet dağıtarak yöneten yönetici ve memurlar görmedikleri gibi sürekli olarak Şeyh Casim'in zulmüne maruz kaldıklarından İngilizlerin kendilerine teklif etmiş oldukları vaadlere kanarak yavaş yavaş onların himayesini kabul etmeye başlayan halk kesimleri de ortaya çıkmaya başladı²⁷.

Hindistan'da "Şark Mektepleri" adı altında okullar açan İngiltere kendine ait bu mekteplerden mezun olan kişilerden seyyar konsoloslar oluşturarak, maiyetlerine de askerden bir takım zabitan verdikleri gibi bunlara da islâmî kıyafetler giydirecek Basra Körfezi'ne göndermişlerdir. Bunlardan bir kısmı da Katar kazasına gelerek halka nümayişlerde bulunmaya başladılar. Yapmış oldukları va'adlerin başında, sizler," İngilizlerin himayesine girerseniz refah ve mutluluğunuz artacak, güvenliğiniz bizler tarafından sağlanacaktır". söylemekte hatta ahalinin gafil durumundan yararlanan İngiltere, kıtanın sahil kısmına harb gemilerini bile getirmeye başlamıştı. Ahalinin gönlünü almak için onlara inci avının yapıldığı mevsimde sahilin değişik kısımlarından temin etmiş oldukları sekiz ve onbin kadar kayıkları halka vererek onların iltifatlarına mazhar olmuşlardır. Bölgeden haberdar olmak içinde hafiyeye teşkilatı kurarak halkın içine gizlice girmeye başladıkları gibi bunlar şeyhlerle de irtibat kurmuşlardı. Mecûsî mezhebine ait Hintliler'den muhâcir olanları ticaret yapmak amacıyla İngilizler tarafından getirilerek Basra sahillerine yerleştirmeye başladılar. Ticaret yapan halktan da zorla ve hatta baskı kullanarak para alma yoluna gittikleri görülmektedir²⁸.

İngilizler bununla da yetinmeyerek Katar'ın mahalli ve sahil bölgelerini sanki kendi taht-ı mülküne ait bir bölge olarak kabul edip, Katar bölgesine gelerek ahalden zorla sekiz bin riyal para aldıkları anlaşılmış olup, Kaymakam Casim de bu olaylar karşısında hiç bir şey yapmayarak bir kez daha aczini göstermiştir. Casim'in vermiş olduğu bilgiye göre; "İngilizler'in Katar bölgesinde hafiyesi bulunmaktadır. Bölgedeki hafiyeler, gelişmeler hakkında ve Osmanlı Devleti'nin bölge için

²⁷ BOA, ŞD 2158/10.

²⁸ Aynı Vesika.

düşünmüş olduğu ıslahat programlarını gizlice İngilizler'e bildirdiklerini belirtmektedir". Casim'in kendisi ise, gelişmelere karşı koymak yerine bölgeyi terk ederek Hicaz'a gitmek istemiş, oğlu dahi kaymakamlık vekaletini kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bundan dolayı Katar mahalline yeni bir kaymakam ve memurla birlikte yanlarına bir miktar askeri şahane ve zabtiye ile birde Osmanlı Devleti'ne ait bir geminin Katar sahillerinde dolaştırılmak, mahallerde halka karşı nümayişlerde bulunan İngilizler'in çalışmalarını yakinen takip etmek, halkın İngilizlere meyletmesini engellemek amacıyla, Basra Körfezi'nde bulunan askeri birliğin Katar mahalline gönderilmesine karar verilir.

Osmanlı memurları da bölgede faaliyetlere başlayarak halkın iltifatının devlete olan güveninin yeniden sağlanması, İngilizler'le bölge halkı arasında oluşan dostluk bağlarının koparılmasına gayret göstermekteydiler.

Necid'in başlıca iskelesi olan "Uceyr"de dahi bir nahiye teşkil edilerek, limanı mezkûr denize açık olduğundan küçük sefine ve kayıkların muhafazası için bir yerin inşa edilmesi sağlanmalı. Bölgede inci mevsiminde yaklaşık olarak 10 bin kayığın inci avcılığı yaptığı ve bundan da senelik bir milyon lira hatta daha fazla miktarda inci ve inci kabuğu çıkarılmakta, çıkarılan inciler Osmanlı Devleti'ne aid sahiller olup, Avrupa devletlerinin nazârî dikkatini çekmektedir. Bunların başında da İngiltere gelmektedir. Gözünü Katar bölgesine dikmiş, hatta duyumlara göre inci ticaretini ele geçirmek için harekete geçtiği bildirilmektedir²⁹." denmektedir.

A. Katar Halkının Casim'i Osmanlı Devleti'ne Şikayet Etmesi

30 Teşrîn-i Sâni 1301(9 Aralık 1883) tarihli ve şifreli telgrafnâme verilen bilgiye göre, üç sene öncesine kadar Katar'a bağlı olarak yaşayan ikibin kadar nüfusun Casim'in zülüm ve baskısından bıktıkları için yerlerini terk ederek İngiltere tarafına iltihak etmişlerdir. Osmanlı Devleti de bu durumun önüne geçilmesi ve böyle bir hadisenin bölgede yaşayan diğer ahali için de kötü örnek olacağından tez elden bir memur ile bir bölük askerin hadisenin yatıştırılması için bölgeye gönderilmesi kararına varır. 31 Kânûn-ı Evvel 1301(10 Ocak 1883) tarihli bir başka

²⁹ Aynı Vesika.

telgrafnamede Katar kazası İdâre Meclîsi azasından Muhammed Abdulvahhab'dan alınan tahrîrâtta, Katar kaymakamı Casim- Âl Sâni yanında bulunan aşiretiyle Abdulvahhab'ın üzerine hücum ederek yedi neferini katlettiği gibi, bütün mallarına da elkoymuştur, mallarının kendine iade edilmesi ve Casim'in yağmacılık hareketine son verilmesi amacıyla Necid Mutasarrıflığı'na müracaat eden Abdullah, durumu bizzat mutasarrıfın kendisine arz etmiştir. Necid mutasarrıflığının girişimleri de bir fayda sağlamamıştır. Yine Necid Mutasarrıflığı'nından verilen haberde, bölgenin ehemmiyeti ve sahilinin önemine deyindikten sonra Şeyh Casimin Katar'da kaymakam olduğu müddetçe bölgede huzurun sağlanamayacağı da dile getirilmektedir.

Katar kazası ahalisinden on bir kişi tarafından Şura-yı Devlet makamına gönderilen 8 Haziran 1302 (8 Haziran 1884) tarihli telgrafnamede şu şikayetler dile getirilmekteydi: "Kazamızın kaymakamı olan Casim'den görmüş olduğumuz mezalim ve işkencenin haddi ve hesabı yoktur. Mallarımıza el koyduğu gibi karşı gelenleri de katl ve işkence etmektedir. Geçende maiyyetindeki eşkiyalar ile üzerimize hücum ederek elimizde bulunan Fransız ve Osmanlı altınlarını aldığı gibi üç yüz bin kadar rubliye de gasbtiler. Bu olayda on iki kişi dahi yaralanmıştır. Olayı Bağdad, Basra ve Necid mutasarrıflarına duyurduksa da birşey yapamadılar. Olayı duyurmamızdan haberdar olan kaymakam daha şiddetli bir şekilde üzerimize hücum ederek bizi cezalandırma yoluna gitti. Bu kaymakamın cezalandırılması sağlanamazsa, bölgede adalet gerçekleşmezse, burada bulunan diğer halklarla birlikte başka bir devlete iltihak edeceğimizi beyan ederiz." Yine aynı kaynakta, Katar kazasının ehemmiyetinden bahs edilerek böyle bir kaymakamın bölgede bulunduğu müddetçe bölgede huzur ve sükunun sağlanamayacağı dile getirilmektedir.

Casim'in zülmünden bıkan halkın bir kısmı İngiltere'nin Bender Buşehr'de bulunan konsolosuna haber göndererek kendilerine iltihak edeceklerini bildirmektedir. Bunların önüne geçilmesi için acilen bölgeye kaymakam ile bir bölük askerin gönderilmesi, eski kaymakam olan Casim'in görevinden alınarak Katar bölgesinden uzaklaştırılması bölge halkı tarafından istenmektedir. "Katar sahilinin ehemmiyeti giderek artmaktadır. Eger sahile gereken müdahale zamanında yapılmazsa bölgenin maâzallah elden çıkması bile mümkündür," diye şikâyetle

bulunan halkın temel arzusu bir an önce Casim'in Katar'daki zulmünün önlenmesidir.

Yine bir başka belgede de Casim'in başka bölgelere karşı düzenlemiş olduğu saldırıdan bahsedilmekte. Katar'da bulunan Zabtiye Yüzbaşısı Ferhat Ağa'dan gelen tahriratta. Katar kaymakamı Casim maiyetindeki aşiretlerle birlikte Gâriye karyesine hücum ederek bir hayli avane ve eşya gasb eylediği halde köyde bulunan Şeyh Abdulvahhab'ın adamlarından yedi neferi katl bir takım insanları da feci şekilde yaraladığı bildirilmektedir³⁰.

B. Casim'in Kendi Başına Hareket Etmesi

15 Rebiülevvel 1305(2 Ocak 1887) tarihinde, Necid sancağı dahilinde bulunan Katar kazası kaymakamı Şeyh Casim'den İstanbul'a gelen telgrafta, İngiltere devleti tarafından kaç seneden beri Katar kazasına bir korvet getirilerek bölgede yaşayan ahali tehdid edilmektedir. Ben dahi kendilerine sekiz bin rubliye borç para verdim. İngiltere benden almış olduğu borç parayı hâlâ vermedi. Ayrıca İngiltere'nin Bender Buşehr'de bulunan konsolos vekili bir vapurla Bahreyn'e gelerek orada bulunan ortağı vasıtası ile Bahreyn Şeyhinden haciz karşılığında para aldığı buna mukabil benden de altı bin rubliye daha aldıkları gibi beş bin rubliye de zarara uğrattılar. İngilizler'in bu zararları karşılama ve almış oldukları borç paramı geri vermeleri için kendilerine müracaat ettim. Hem borç paramı hemde vermiş oldukları zararı telafi etmediler. Devlet-i Aliyye'den isteğim bu paraların İngilizler'den alınarak tarafıma iade edilmesidir.”

Devlet-i Aliyye de Casim'in devletin bir memuru olduğunu, Necid kıtasının fethi ve Osmanlı Devleti'nin himayesi altına alınmasında hüsnü hizmette bulunmasından dolayı kendisine Katar kazası kaymakamlığı verildiği belirtilmiş; Casim'in ise devletin bir kaymakamı olduğunu unutarak, İngilizler'le kendi başına alacak verecek işine girmesi, böyle işleri devletine danışarak yapması gerektiği halde, kendi başına hareket ederek İngilizlere para vermesi ve vermiş olduğu paranın da Devlet-i Aliyye tarafından kendisine iade edilmesini talep etmesi devlet

³⁰ Aynı Vesika.

tarafından olumsuz karşılanmıştır³¹. Casim Âl Sâni, Osmanlı Devleti'nin bir memuru gibi davranmayarak kendi başına hareket etmesinin yanı sıra İngilizler'le olan ilişkisi hakkında da devlete malumat vermemektedir. Ancak para konusunda devleti haberdar etmesi bir tesadüf olmayıp menfaati zedelendiği ve bunu da kendi başına gideremediğinden Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir.

Casim, bununla da yetinmeyerek İngilizler'e kaptırması olduğu paraları temin etmek için bölgede yaşayan halkı zorla kendisine yardıma zorladığı gibi, komşu kazalara da ani seferler düzenleyerek halkı mallarını yağmalamaya başlamıştır. Basra Vilâyeti'nden gelen bir telgrafnamede, "Katar'da halkı mallarını yağmalayan, İngilizler'le gizli ilişkiye giren ve isyan hareketlerinin müsebbibi olan bir kişinin ne vakit ve kim tarafından Katar bölgesine kaymakam tayin edildi, öyle bir adama güven olupta bir kaza idaresi ona verilirmi³²," ibaresi geçmektedir. 29 Mart 1309(1891) Bu ifadeyle Casim'in bölgede kaymakamlık yapacak vasıfta birisi olmadığı belirtilmektedir. Bir taraftan İngilizler'e para kaptıran, diğer yandan İngilizler'le gizli ilişkiye giren ve bir zamanlar İngilizler'le muharebe bile eden, Katar kıyılarına gelen gemilerini geri gönderen Casim'in şimdi de İngilizler'e yönelmesi bölgede yeni olayların meydana gelebileceğinin de işaretini vermiş oluyordu³³.

³¹ BOA, ŞD 2159/36.

³² B.E.O, 969, s .100.

³³ B.E.O, 969, s.102.

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZLER'İN KATAR'DAKİ OSMANLI İDARESİNE MÜDAHALE TEŞEBBÜSLERİ

I. İNGİLİZLER'İN BASRA KÖRFEZİ'NE YERLEŞME PLANLARI

1587'de İran tahtına geçen I. Şah Abbas körfezdeki Portekiz varlığından ve onların müslümanlara yaptığı muameleden rahatsızlık duyuyordu. 1602'de Portekizler'i önce Bahreyn'den sonrasında 1615'te Hürmüz Boğazı'ndan dışarı çıkarmayı başardı.

1622'de Kışm Adası'ndaki Portekiz kuvvetlerine karşı İranlılar'ın yanında yer alan İngilizler Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) vasıtasıyla Benderabbas'ta bir merkez kurdular¹. İngiltere bu tarihten sonra bölgede nüfuzunu artırmak için mücadeleye başlayacak böylece üç asırdan fazla devam edecek olan körfez harekâtını başlatmış oluyordu. İngilizler Basra Körfezi'nde bulunan Fransız ve Hollandalı rakiplerini de saf dışı bırakmayı amaçladığı için, Basra-Hindistan güzergahındaki faaliyetleri giderek hız kazanacak, ticari varlığı siyasi ve askeri nitelik kazanmaya başlayacaktır. 1764'de Basra vilâyetinde bir İngiliz konsoloslugu kurarak bölgeye konsolosları emniyet altına almak, ticaretin güvenliğini sağlamak korsanlara karşı mücadele etmek bahanesiyle İngilizler harp gemilerini Basra Körfezi'ne yerleştirmeye başladılar.

XIX. yüzyıl ortasında Basra sahillerinde İngiliz kontrolünün tesiri hissedilmeye başladı. Katar ile Uman arasındaki sahillere hâkim beş şeyh ile İngiltere arasında korsanlığın ilgası, mahalli şeyhler arasında düşmanlığın terkedilmesi hususunda ayrı ayrı antlaşmalar imzalandı (1853). Hindistan hükümetine mensup bir İngiliz valisinin Bahreyn Adaları'na yerleşmesi bu devirde

¹ Mustafa L. Bilge, *aynı makale*, s.115.

olmuştur (1861). Bahreyn Adaları'nı da eline geçiren İngiltere Basra Körfezi'nin ortasında bulunan Katar'ı da İngiliz himayesine almak istedi². Basra Körfezi'nin ortasında bulunan, doğu-batı ticaretinin uğrak yeri olan, gayet müsait limana sahip olan Katar'ı almak için faaliyetlere başlayan İngiltere bölgeyi hakimiyeti altına almanın yollarını aramaya başladı. Kısa süre içinde çözüm yolları bulmak için çalışmalarını hızlandırdı. Şeyhlikle yönetilen bölgenin ileri gelenlerini değerli armağan ve hediyelerle taltif ederek onları kendilerine bağlamaya başladığı gibi, köle ticareti ve korsanlığı da ortadan kaldırarak şeyhlere ve bölge halkına karşı insani yardımları sağlamış görünerek, Basra Körfezi'ne hakim olmaya başlamışlardır³.

Bölgede bulunan Osmanlı Devleti'nin körfezdeki karışıklıkları önlemede karadaki askeri birliklerin yeterli olmasına rağmen, denizdeki donanma gücü fazla değildi. Hindistan'da bulunan İngiliz hükümetinin bu fırsattan yararlanarak Körfeze nüfuz etmeleri kolaylaşmış oluyordu. Müdahaleler 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. 1820 yılında barış antlaşması adı altında "Re'sü'l- hayme" şehrini vurup oradaki deniz gücünü yokettikten sonra bölge şeyhleriyle antlaşma imzalamıştır.

Bu antlaşma 19. yüzyıl boyunca yenilenecek devam etmiş ve 1834 yılında "Deniz Barış Antlaşması" yapılarak antlaşma 31 Mayıs 1861'de Bahreyn'le yeniden imzalanarak yenilenmiş oluyordu. Bahreyn şeyhi, deniz savaşlarına, korsanlık ve köle ticaretine karışmayacağına dair güvence veriyordu. Şeyhlerle antlaşmaları yapan İngilizlerin asıl amaçları ise, kendilerini dış saldırılara karşı korumak, şeyhleri kendi denetimi altına alarak dışarıyla olan irtibatını kesmeye yönelik bir antlaşma imzalamış oluyordu. Körfezin güney sahillerinde ise, İngilizler Osmanlı Devleti'nin haberi olmadan gizliden şeyhlerle yapmış olduğu antlaşmalarla Basra bölgesine yerleşmeye başladılar. İngilizler Bahreyn'e çıkarma yaptıktan sonra, Bahreyn şeyhi olan Muhammed bin Halife ile barış yaparak burasını kendi himayesine almıştır⁴. Bu çekişme Mithat Paşa'nın Bağdad'a vali olarak atanmasına kadar devam edecektir.

² Darkot, *aynı makale*, *İA*, VI., s.421.

³ El-Mansur Abdülaziz Muhammed el Mansur, *Ep-Tatavvur's Siyasi Li- Katar Fİ Fetreti Ma-Beyne*, 1868-1916, Küveyt 1980, s.134-135

⁴ *Aynı Eser* s.139-140.

İngilizler 1875 yılında da Katar kaymakamlığına ait olan Zubara ve ora da bulunan iki aşiret üzerine İngiliz korsan sefinesi tarafından topa tutulduktan sonra, bölgede bulunan nüfusun zorla kendi himayeleri altına da bulunan Bahreyn'e göç etmelerini sağlamak istiyorlardı. Böylece, Bahreyn'deki nüfusun kendi lehlerinde artmasını sağlarken, Katar'daki nüfuzun da azalmasını istemekteydiler. İngilizler'in asıl amaçları, Bahreyn'den sonra Katar bölgesini de almaktı⁵. Bu plânı gerçekleştirmek için de Katar halkına baskı kullanarak onların zorla bölgeden göç etmesini sağlamak, böylece kolaylıkla bölgeyi işgal edeceklerini düşünmekteydiler.

II. İNGİLİZLERİN OSMANLI DEVLETİNE BAĞLI KATAR'I ELEGEÇİRME TEŞEBBÜSLERİ

İngiltere'nin körfezde takip etmiş oldukları politika bölgede kalıcı olabilmek için orada yaşayan şeyhleri ve onların himayesinde bulunan "Urban" in teveccühünü kazanmak amacıyla "Bender Bûşehr" de bir konsolosluk kurarak çalışmalara başladılar. Hakikatte amaçları Maskat'dan Basra'ya kadar olan sahilleri kendi himayeleri altına alarak bölgede yaşayan halkın üzerinde nüfuzlarını hakim kılmak emelinde oldukları bölgede çalışan İngiliz konsolosu da bu idealleri gerçekleştirmek için bölgede görevlendirilmiştir⁶. İngiltere Katara bağlı olan Zubara mevkisine gelerek donanmasıyla birlikte bölgeyi topa tutmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti olayın aslını İngiltereye sorduğun da haberlerinin olmadığını söylediler⁷. İngiltere bununlada yetinmeyerek, Bahreyn'de bulunan hafiyesini Katar içlerine göndererek bölgede karışıklıklar çıkartmaktaydı. Katar bölgesinden gelen telgrafnâmede, İngiliz hafiyelerinin takip edilmesi, bölgede çıkabilecek karışıklıkların önüne geçilmesi için Devlet-i Aliyye'den asker talep edilmekteydi⁸.

Basra Körfezi'nde bulunan İngiliz konsolosları bölgenin diğer kazalarında hakim olabilmek için İngiliz mekteplerinden yetişen porotestanların oluşturduğu mebuslar, seyyahlar halinde Basra bölgesinde dolaştırmaya başladılar. Gittikleri

⁵ BOA, ŞD 2149/40.

⁶ BOA, YEE, 14/ 256/126 /11, s. 5

⁷ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 1334-Ra-26.

⁸ BOA, ŞD 2149/40.

yerlerde islamiyet aleyhinde değişik lisanlarda (Arapça, Türkçe ve Kürtçe) kitaplar yayınlarken bunları konsolosları vasıtasıyla değişik kazalarda yirmişer hatta otuzar seneler müddetince okuttular. Konsoloslar Basra bölgesinde değişik kazalarda ikamet ederek faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Çalışmaların neticelerini de raporlar halinde her hafta, her ay ve her yıl mufassal bir şekilde ilgili makamlara ulaştırmışlardır⁹. İngiltere'nin bölgede adalet, medeniyet ve dostluk maskesi adı altında gizli emellerine ulaşmaya çalıştıkları, bu yolda her türlü hile, oyun ve entrikaya başvurmadan çekinmedikleri anlaşılmaktadır. "Zaten İngiltere'nin bütün Arabistan ve Basra havalisini öteden beri temelluk kaydında bulunduğu izaha hacet mesetmeyecek kadar maruftur"¹⁰ ifadesi İngilizler'in uzun zamandan beri Basra bölgesine yerleşmeyi amaçladıkları fakat Osmanlı Devleti'nin bölgedeki varlığı onlara bu fırsatı vermemiştir. Fırsat bularak körfeze girdikten sonra da fazla zaman kaybetmeden sömürgeci emellerini ortaya koymakta gecikmediler.

1853 Osmanlı-Rus savaşında Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyen İngiltere'nin yegane amacı Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engellemek ve bu sayede Hindistan ticaret yolunu güvence altına almayı sağlamaktır. Yapılan savaşta Ruslar'ın yenilmesi sonucu İngilizler bir nebze de olsa gayelerine ulaşmış oldular. XIX.yüzyılın sonlarına doğru İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı izlemiş olduğu denge politikasını terk ederek bunun yerine böl, parçala ve yönet politikasını takip etmeye başladı.

Basra, Şehbender vekili Halil Halid, Ruslar'ın genişleme, yayılma ve sıcak denizlere açılma emelleri karşısında Osmanlı'nın artık bir savunma siperi olmaktan çıktığını ve medeniyet ile ticareti bakımından geri olan Osmanlılarla işbirliği yapmanın da artık karlı bir yatırım olmayacağına İngilizler'in kani olduğuna ve Osmanlı'yı bütün bütün mahvetmenin çare ve vesilelerine yöneldiklerini çeşitli örnekler vererek izah ettikten sonra diyor ki¹¹. "İngiltere için Devlet-i Aliyye'nin bekasından ziyade zevali mültezem olduğu neticesi zahir olur ve Devlet-i Aliyye'

⁹ Aynı Vesika.

¹⁰ BOA, YEE, 14/ 255/ 126/ 8, s.2

¹¹ Osman Zeki Soyyiğit, aynı eser, s.72-73.

nin maazallah inkısamı halinde bütün Arabistan ile Basra Körfezi'ni temellük etmeleri tabiidir"¹².

Basra Körfezi'nde İngilizlerin faaliyetlerini anlatan Ali Bey'in muhtırası bulunmaktadır. 8 Kânûn-ı Sâni' 1304 (4 Şubat 1886) tarihli ve Basra Vilayeti'nin ahvaline dair belgede Katar'la ilgili olan kısmı hakkında şu malumatlar bulunmaktadır: İngiltere Devleti'nin Basra ve Irak kıtalarını şimdi himayesi altına alması mümkün değilse de bekledikleri zamanın geldiği an sahillerde bulunan şeyhler arasında doğabilecek anlaşmazlıkları değerlendirerek bir tarafın kendisine teveccühünü sağladıktan sonra birini diğerine kırdırarak diğerinide kolayca himayesi altına alacaktır. Basra Limanı'nda bir korvet bulundurması bu fikri doğrular niteliktedir. İngilizler İran'ın Bağdad cihetindeki ticareti dahi kendi himayeleri altına almak için "Muhammara" civarından Şattü'l-Arab'la birleşen Karun Nehri'nde gidiş geliş imtiyazını almışlardır¹³. Bu da İngiltere'nin bölgeye geçici olarak ticaret yapmak için gelmediğini bizzat Basra bölgesine ticareten olduğu gibi siyaseten de hakimiyeti altına alarak bölgede daimi olarak kalmayı amaçlamaktadır.

Hindistan'daki İngiliz Hükümeti tarafından tayin olunan İngiliz memurları Bahreyn'i hükümet-i müstakile namı ile himayelerine almaya başlamışlardır. Ayrıca, Uman ile Maskat taraflarını da böyle bir statüye koymalarına rağmen henüz Katar için bir şey söylememektedirler. Ancak ilerde aynı durum Katar içinde söz konusu olabilecektir. Bahreyn Adası'na gönderdikleri Şeyh İsa için bir kaç seneden beri Katar'dan 9000 riyal kadar vergi aldıklarından ve bu defa akçenin talebi için bir İngiliz gemisi gidip Katar ve Bahreyn şeyhlerden akçeyi ister. Şeyhlerden akçe isteyen İngiliz memurlarına Şeyhler şu cevabı verir: Osmanlı himayesi altında olduklarını şu sözle ifade ederler. "Biz şu sancağın altındayız, o sancak burda iken âhar tanımayız" diyerek ve Osmanlı sancağını göstererek İngiliz gemisinin eli boş olarak geri dönmesini sağlarlar.

Katar Kıtası Ahsa merkezine bağlı olduğu ve bu toprakları Osmanlı Devleti'ne ait bulunduğu halde İngiliz beylik gemisinin gidip vergi talep etmesinin sebebini İngilizlerin Bağdad'taki İngiliz konsolosundan resmen bu olayın nedeni

¹² BOA, YEE, 14/ 255/ 126/ 8, s.2.

¹³ BOA, YEE, 14/ 366/ 126/ 9, s. 1-2.

sorular, İngilizler'e bağlı Hindistan Hükümetinden gelen cevapta; İngilizlerin Katar'a müdahale etmediği ve halktan akçe istediğine dair haberin doğru olmadığını böyle bir şeyin aslının olmadığını Devlet-i Aliyye'ye bildirilmiştir¹⁴. Halbuki Osmanlı belgeleri bu olayı teyid etmektedir.

A. İngilizlerin Katar'a Nüfuz Etme Planları ve Katar Limanında İngiliz Gemileri

Basra bahriye kumandan vekilinden bahriye nezaretine gelen tahriratta Katar çarşısının Urban ve Casim-Âl Sani tarafından yağmalandığı iki İngiliz vatandaşının da burada yaralandığı Casim-Âl Sani'nin ayrıca, Katif kazası civarında bulunan bazı gemileride gasb ederek kendi himayesine geçirdiği anlaşılmaktadır¹⁵. Bu haber üzerine Devlet-i Aliyye bir tahkikat heyetini oluşturarak olayın vuku bulduğu mahale gönderir. Burada yapılan incelemeler sonucunda bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre, Basra bahriye kumandan vekilliginden verilen malumatta, Katar çarşısının Urban tarafından yağmalandığı geceleyin iki İngiliz'in burada yaralandığı ve Katar'dan dört saat mesafede olan bir İran kayığı ile Bahreyn'li Ali bin Sultan'ın kayığı ve diğer kayıkların yağma edildiği bildirilmiştir. Osmanlı memurları tarafından yapılan araştırmada, bu olayın tamamen yalan olduğu, bazı hadiseler meydana gelmiş olsada İngilizler'in abarttığı gibi olmadığı anlaşılmıştır. Katar bölgesinin güvenliği için, Katar ile Dareyn kasabasına bir tabur askerin sevki haberi Seraskerlik makamına bildirilerek gerekenin yapılması istenmiş ve yabancılarında Katar'a müdahale etmesine meydan verilmemesi, ayrıca belirtilir¹⁶. Katar ve çevresini meşru yollarla işgal edemeyeceğini anlayan İngiltere, Basra çevresinde geleneksel politikası olan kabilelerden birini diğerine düşürerek kabilelerin zayıf düşmesini sağlamak ve iç karışıklık çıkararak daha sonrada bölgeye gelerek olayların önüne geçmek, ticareti canlı tutmak ve korsanlığı yok etmek adı altında Katar bölgesine nüfuz etmeye çalışmıştır.

¹⁴ BOA, İD 44930, Lef: 2.

¹⁵ BEO, *Vilâyet Gelen Giden Defteri* 969, s. 13.

¹⁶ BEO, *Vilâyet Gelen Giden Defteri* 969, s. 19.

Casim Âl-Sâni'nin çıkarmış olduğu isyandan dolayı İngiltere, Katar Limanı'na iki kıt'a harp gemisi ile Bender Bûşehr konsolosluk görevlisini gönderir. İngilizlerin bölgede yapmış oldukları faaliyet hakkında Devlet-i Aliyye'ye gelen telgraflarda ve Casim-Âl Sâni'nin göndermiş olduğu mektubun tahkiki yapılarak meselenin çözümüne sürat ve ehemmiyet verilmiş. Yapılan incelemeler sonucunda, Katar limanına gelen İngiliz memurları kendilerini Osmanlı Devleti tarafından gönderilen memurlar olarak takdim etmişler ve yapmış oldukları icraatlarında Osmanlı Devleti adına yaptıklarını halka anlatmaya başlamışlardır. Buna benzer haberlerin alınması üzerine harekete geçilerek bir tahkikat heyeti oluşturularak hadisenin meydana geldiği yere gönderilir. Heyetin araştırmaları sonucu bölgede bulunan tahkikat memurlarının Devlet-i Aliyye memurları olmadığı, bunların İngilizler tarafından gönderilen kişiler olduğu ortaya çıkmıştır. Halkın beyninde kötü te'sir bırakmış olan bu hadisenin izalesi ve İngilizler'in faaliyetlerinin akim kalması için Basra Nakibi Seyit Sait Efendi'nin başkanlığında iki yada üç kişiden mürekkep bir heyetin hemen Katar'a gönderilmesi için irade çıkarılmıştır¹⁷. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kaymakamlık olan Katar'a İngilizler'in gelmeleri ve harp gemilerinin de beraberlerinde getirmeleri, Bûşehr çevresini kuşatma altında tutmaları onların niyet ve arzularının açık bir şekilde Katar'ı işgal etmek olduğu, Osmanlı Devleti tarafından anlaşılmıştır.

İngilizler'in Bûşehr yakınlarına gelmesi bu bölgenin kendi müdahalelerine kapı açmış olması cesaretini bundan iki buçuk yıl önce Casim-Âl Sani ile yapmış oldukları gizli anlaşmanın neticesi sonucunda olmuştur. Hatta Casim'in bu anlaşmaya güvenerek Devlet-i Aliyye'ye vergi vermediği, Katar kazasının hertürlü rüsum ve ticaretini kendi eline geçirdiği yapılan tahkikat sonucu anlaşılmıştır¹⁸.

İngilizlerin Katar bölgesine harp gemilerini göndermesini haber alan Osmanlı Devleti , 5 Şubat 1310 (5 Şubat 1892) tarihli telgrafda İngiliz memurlarının bu bölgeye gitmesine mahal olmadığını bildirmiştir. İngilizler ise Casim-Âl Sâni'nin bu bölgedeki durumunu bahane ederek onun için buraya azimet

¹⁷ BOA, İMM 118.

¹⁸ BOA, YEE, 14 /250 /126 / 8.s.4.

ettiklerini bildirmişlerdir¹⁹. İngilizler Casim'i adeta kendilerine bağlı bir eyalet valisi olarak gördükleri gibi Katar bölgesini de devamlı İngiliz Devleti'nin kontrolü altında bulundurulması gereken bir mahal olarak düşünmekteydiler. Çünkü bu bölge Basra Körfezinin tam orta kısmında bulunduğu gibi,doğu-batı doğrultusunda ticaret yapan gemilerin de uğrak yeri idi. İngilizlerin Katar Limanı'ndan çekilmemeleri üzerine Hariciye Nezareti'nden bildirilen telgrafnamede her ne sebeple olursa olsun İngiliz memurlarıyla harp gemilerinin en kısa zamanda burasını teslim ederek çekilmeleri lazımdır²⁰. Bugünkü anlamda Osmanlı Devleti İngiltere'ye bu telgrafnâme zeyli ile bir nota vermiş oluyordu.

B. Osmanlı'nın Katar Kaymakamı Casim Âl-Sâni'nin İngilizler'le Olan ilişkisi

Casim-Âl Sâni'nin kara ve denizde çıkarmış olduğu isyanların cümlesi İngilizlerin teşviki ve fesatları sonucu ortaya çıktığı kesin olan hatta bu defa Katar'a gelerek onunla ittifak ederek anlaştıkları elde bulunan evrak ve senetlerle bu ittifak belgelenmiştir. Ayrıca Casim'in Basra'da kendisine ait birde hafiyesi bulunmaktadır. Bu anlaşmadan da cesaret alan İngilizler Katar Bölgesi'nin yanısıra Umman ve sevahil halkını da Osmanlı Devleti'ne karşı fesat ve karışıklığa ittikleri bildirilmektedir. 15 Nisan 1891(15 Nisan 1309) tarihinde yirmi sandık Martini Hanri tüfekleri ile bunlara mahsus cephanenin Bahreyn tarafından Casim-Âl Sani'ye gönderildiği yapılan tahkikat sonucu ortaya çıkmıştır. Tahkikatın sonucu belgeye dayanarak ortaya çıkmıştır²¹.

İngilizler Katar Kaymakamı olan Casim-el Sani'nin Osmanlı Devletine karşı çıkarmış olduğu isyan hareketlerini destekliyorlar, hatta bizzat kendileri böyle bir isyanın çıkmasını da öncülük ettikleri bilinmektedir. Katar bölgesinde Casim kendi başına nüfuz alanını Bahreyn'de yaymasına da müsaade etmemektedirler. Basra, İngiliz Konsolosu hükümete gelerek Katar Kaymakamı Casim'in, Nasır el Mübarek'le ittifak ederek Bahreyn meşayihine üzerine hücum tasavvurunda

¹⁹ BOA, Y.A- HUS, 273/34.

²⁰ *Aynı Vesika.*

²¹ BOA, Y.A- HUS, 273/156.

olduklarını haber aldığını bildirir, Osmanlı Devleti meydana gelecek fenalığa meydan verilmemesi için Necid mutasarrıflığına haber gönderilerek gereken önlemlerin alınması böyle bir fenalığa girişilmemesi bildirilmektedir²².

Casimi-Âl Sâni'nin Katar'a Kaymakam olduğu yılların İlk dönemlerinde Katar Kaymakamından şikayette buldukları ve onun kendi aleyhlerine Basra Körfezindeki yayılmacı siyasetine karşı çıkararak Kaymakamı Osmanlı Devleti şikayet ettikleri görülmektedir. Daha sonra İngiltere değişik bir siyaset izleyerek Katar Kaymakamı olan Casim'i kendi saflarına çekebilmek için harekete geçecektir.

İngiltere, Bender Buşehr'de bulunan konsolosunu Casim'e göndererek kendisinin İngiltere'nin himayesi altına girmesini resmen teklif edecektir. Casim ise kendisine karşı gelen bu teklife olumlu cevap vermemiştir. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin kendine sağlamış olduğu büyük nimet ve merhametten dolayı bu teklifi kabul etmeyerek olumsuz cevap vermiştir. Diğer taraftan ise gizlice İngilizlerle olan ilişkilerini devam ettirir²³.

C. 1893 Katar Hadisesinden Önce İngilizlerin Bölgeye Silah Sevk Etmesi

İngilizlerin Basra Körfezi'nin sahillerinde bulunan Küveyt, Katar, Lahsa, Zubara ve Bahreyn'e Martini tüfenkleri ithal ettikleri Altıncı Ordu müfettişleri tarafından İstanbul Hükümeti'ne bildirilmiş. Merkezden çıkan kararda olayların önüne geçilmesini, ithalatın men edilerek bu gibi hadiselere meydan verenlerin feci bir şekilde cezalandırılmasını ister²⁴.

Ayrıca Vilâyet gelen giden defterinden çıkan bir diğer belgede şu bilgiler bulunmaktadır: Basra Körfezi'nde iki üçbin kadar Martini Hanri ve kapaklı tüfenklerin bulunduğu, bunlardan bazıları İngiltere ile İran tüccarları teb'ası

²² BOA, İ.Hus, 1310-M-24.

²³ BOA, Y. MTV, 79/ 113.

²⁴ B.E.O, 969, s. 74.

tarafından Küveyt yolu ile Basra Körfezi'nde bulunan isyankar aşiretlere dağıtıldığına dair haber Bağdad Vilâyeti'ne bildirilir²⁵.

Basra Bahriye Kumandan Vekili'nden Bahriye Nezareti'ne gelen tahrirâtta, daha önce bu silahları eline geçirmiş olan Urban'ın çeşitli isyanlar çıkararak Katar'da ticaret eden iki İngiliz'in geceleyin yağmalanarak yaralandığı, Katar'a dört saat mesafede bulunan bir İran kayığının Bahreyn ile Uceyr arasında yağmalandığı ve sultanın kayığı ile sair bazı kayıkların yağma edildiği bildirilmiştir. İngilizler olayları mübalağa göstererek Katar bölgesine müdahale etmeğe kalkışmak istemeleri üzerine, Osmanlı Devleti bölgeye tahkikat heyeti göndererek araştırma yaptırır. İngilizler'in vermiş oldukları haberin külliyyen yalan olduğu bölgede bazı hadiseler olmuş ise de İngilizlerin abarttığı gibi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Katar kazasının öneminden dolayı Katar ile Dareyn kasabasına bir tabur asker sevk edilmesi gereken tedbirlerin zamanında alınarak orada bulunan yabancıların nümayiş ve müdahalelerine meydan verilmemesine dair merkezden irade çıkar²⁶.

D. İngilizlerin Uman Şeyhini Katar Üzerine Sevketmesi

Uman şeyhi Zaid bin Halife'nin yirmibin civarında bir askeri birlikle Katar kazası üzerine hücum etmeğe hazır olduğu ve Katar aşiretlerinin ise dört bin civarında bulunduğundan yapılan bu saldırıya karşı koyamayacağını anlayan Casim-Âl Sâni İstanbul'a haber göndererek yardım talep eder²⁷.

Başka bir belgeye göre, Osmanlı Devleti olayı yakinen takip ettiği belgede geçen şu ifadelerden anlaşılmaktadır: Katar ahalisinin bazılarının Bahreyn'e göç etmeye başladığı söylenmekte, bunun esası varmış, Uman Şeyhi Zaid'in neden Katar üzerine büyük sefer hazırlığına giriştiği, bundan maksadı nedir. İngilizler'in bölgede Uman Şeyhi olan Zaid'in bu sefere girişmesinde İngilizler'in tahrik ve teşvik ettikleri söylenmektedir. Bölgede olaylara aid delil var mıdır, merkeze gelen haberlerde

²⁵ B.E.O, 969, s. 87.

²⁶ B.E.O, 969, s. 19.

²⁷ B.E.O, 969, s. 20.

İngilizler'in fesad çıkarttıkları bölgeyle ilgili gizli emellerinin bulunduğu dair haberler merkeze ulaşmıştır. Osmanlı Devleti bütün bu soruların cevabını alabilmek için bölgeye bir heyet göndererek olayın birinci elden aydınlatılmasını ister²⁸. Çünkü İngilizler'in Basra Körfezi'ndeki politikası şeyhlerin birini diğerine düşürerek şeyhleri güçsüz hale getirmek emelinde olan ve bunu gerçekleştirmek içinde Uman şeyhini Katar üzerine sevk ederek bölgenin savaş sonunda kendine yönelerek güçlü Uman şeyhine karşı İngiltere'den yardım isteyeceğini düşünmektedir. Ancak bu fikrinde başarıya ulaşamayacaktır. Çünkü Katar şeyhi İstanbul Hükümetine müracaat ederek yardımı buradan isteyecektir.

E. Osmanlı Devleti'ne Bağlı Katar Kaymakamına İngilizler'in Silah ve Cephane Yardımı Yapması

İngilizler, Katar kaymakamını kendi himayeleri altına alıp ve onunla Osmanlı Devleti'ni aleyhine fakat kendi menfaatlerine uygun bir antlaşma yaptırdıktan sonra Katar bölgesini kendi denetimlerine geçirmek için Casim'ik bölgede bulunan Osmanlı kuvvetlerine karşı taarruza teşvik etti. Arkasında İngiliz desteyi ve vaatlerini gören Casim burdan aldığı güçle isyan hareketine kalkıştı. Bölgede isyanları bastırmakla görevli olan vali ve askeri kumandanların göndermiş olduğu raporlarda isyanların çıkmasında başlıca âmil İngilizler'in kışkırtması sonucu olduğu, isyan çıkaran Casim'in olayda kullanmış olduğu her türlü cephane ve silahların İngilizler tarafından temin edildiği aşağıda verilen belgeler ışığı altında ortaya çıkmaktadır. 16 Eylül 1892 (16 Eylül 1309)'de Katif'den gelen zabıta yüzbaşısı Mustafa Ağa'nın Katar limanından aldığı malûmata göre merhum Casim'e, Ahmet Kebabi adında bir şahsın kendisine İngilizler tarafından dört falyalı bir Mitralyoz topu Casim'e verilmek üzere teslim edildiği anlaşılmaktadır²⁹.

Yine Ahmet Kebabi vasıtasıyla yirmi sandık Martini Henri tüfenkleriyle bunlara mahsus cephanenin Bahreyn tarafından Casim-el Sani'ye gönderilmiş olduğu tahkikat sonucu belgeye dayanarak ortaya çıkmıştır³⁰. 25 Rebiyülevvel

²⁸ B.E.O, 969, s.47.

²⁹ BOA, Y.A-HUS, 281/110.

³⁰ BOA, Y.A-HUS, 273/156.

1311(5 Ekim 1893) tarihinde bir İngiliz vapurundan çıkarılan sandıkta top arabası ile bazı cephanenin Casim'e gönderildiğine dair haber Basra vilâyetinden merkeze bildirilmiştir³¹. İngilizler, Katar bölgesinde bu hareketlerle yetinmiyerek, Katar kazasına bağlı olan iki köyde bulunan halka çeşitli nümayişlerde bulunarak onları kendi himayeleri altına alan İngilizler ticaretle uğraşan bu halkın ihtiyaçlarını iyi bildiklerinden sahilde zapt etmiş oldukları gemileri bu halka vererek onları kendi taraflarına çekmişlerdir. Bu durum Katar bölgesinde yaşayan diğer ahali içinde kötü bir durum teşkil edeceğinden olayların büyümeden önüne geçilmesi için Katar civarında bir memurun görevlendirilmesi gerektiği ve oralarda bir harp gemisi de bulundurulması, hadiselerin büyümemesi için Katar limanında dolaşmasına karar verilir³².

Meclis-i Vükala defterinin karar kısmında bahriye nazırının ifadesine göre Katar limanında görevli olan geminin sahilde dolaşması istenmiş. İngilizler tarafından bir gün yeniden bölge halkını himayesi altına alma girişiminde bulunursa buna gereken cevabın verilmesine kararlaştırılmıştır³³.

III. OSMANLI DEVLETİ'NİN KATAR'DA İNGİLİZLER'E KARŞI ALMIŞ OLDUĞU TEDBİRLER

25 Temmuz 1308(1891) yılında Bağdad'da bulunan altıncı ordu müfettişliğine gelen şifreli telgrafnâmede İngilizler'in Basra Körfezi'ndeki menfaatlerine karşı süratli bir şekilde önlemlerin alınması istenmektedir. Bu tedbirlerin başında, Fav Boğazı ile Necid sahili arasında gidip gelmek, bölgede durumu yoklayarak herşeyi anlamak ve Bahreyn Adası'ndaki İngiliz entrikalarını yakinen takip etmek, halkın zihninde kötü tesir bırakmış olan fesadın izalesi için bölgede bulunan mevcut gemiler çıkabilecek olayları engelleyecek durumda olmadığından bölgeye iyi donatılmış iki geminin acilen gönderilmesi istenmektedir. İngilizler, Fav Boğazı'nın ortasında ve kara yolu ile Basra'ya yirmi saat mesafede bulunan Küveyt'i almak için bir bahane aramaktadır. İngilizler, Körfez bölgesini

³¹ BOA, Y.A-HUS, 281/74.

³² BOA, İ.Hus, 6 -Z- 1313.

³³ BOA, MV, 87/ 42.

elde edebilmek için hertürlü hileye baş vurmada çekinmiyorlardı. Küveyt şeyhi Abdullah Sabah'ın vefat etmesiyle birlikte İngilizler Küveyt'e bir gemi gönderdiler. Bu fırsatı değerlendirerek bölgeye nüfuz etmeye çalışan İngilizler aniden hücum ederek sahil kısmını almaya çalışabilirler. Onun için acilen Necid'e bir tabur askerin daha gönderilmesi gerekmektedir ve Necid'in merkezi Uceyr'le Hassa'ya bağlı olan Uceyr iskelesinde kuvvetlice bir müfreze bulundurulması, Acur'la Ahsa arasındaki yolun güvenliğini sağlamak için askerin bulundurulması gerekmektedir³⁴.

Gelişmelerle ilgili haber merkeze iletilir, Meclis-i Mahsûs olaylarla ilgili görüşme yaparak şu kararı alırlar. Necid bölgesine şimdilik ikiyüz nefer süvari gönderilmesi ve Necid'e bağlı mahallere telgraf hatlarının kurulması ayrıyeten ehemmiyetinden dolayı, dört yüz kadar askeri birliğin merkez livasında bulundurulması, ikişer yüzü Katar ve Katifte bulundurulmak üzere, dörder yüz mevcudlu iki tabur nizamiyenin gönderilmesine karar verilir. Katif'e iki saat mesafede bulunan Dareyn Ceziresi'nde bir kışlanın inşasıyla, Katif'de bulundurulacak askerin bölgenin havasından dolayı zarar görmemesi için önlemlerin alınmasına karar verilir. Katar kazası ile Udeyd nahiyelerinde birer hükümet konağı inşa ettirilmesine, yeni telgraf hatlarının yaptırılması ve sahilde posta vapurlarının işletilmesi gerektiğine karar verilir. Tersâne-i Âmire'de, Basra Körfezi'ne gönderilecek vasıfta gemi bulunmadığından, kısa süre içerisinde yeni gemiler inşa edilerek bölgeye gönderilmesi uygun görülür. Gemilerin yapımı için gerekli olan paranın hazineden karşılanması karara bağlanır. Şimdilik bölgede Urban tarafından çıkarılan isyanların bastırılması amacıyla acilen bölgeye bir taburun gönderilmesi tez elden gerekli olan yerlere posta ve telgraf teşkilatının kurulması istenir. Dâhiliye, Hâriciye ile Mâliye Nezâreti tarafından bunların onaylanması ve Dareyn Ceziresi'nde de kışlanın inşasında kararlar alınıp bu konuda son sözün padişaha ait olduğu bildirilmiştir³⁵.

³⁴ BOA, İ.As, 1310- M- 25.

³⁵ Aynı Vesika.

IV. KATAR BÖLGESİ'NDE OSMANLI HAKİMİYETİNİN YERİNİ İNGİLİZLER'İN ALMAYA BAŞLAMASI

Katifte korsanlık yapan Ahmet bin Süleyman' ın yapmış olduğu eşkiyalıktan dolayı zamanında tedbir alınarak merkurun cezalandırılması gerektiği halde cezalandırılmadığı, eşkiyalığının sayısının otuzu aştığı, söylenen olayın aslı olmasa dahi Basra Körfezi ve Necid sahillerinde hiçbir Osmanlı Vapuru bulunmadığı, bundan dolayı korsanlığın ve eşkiyalığın kolayca yapılabileceği istedikleri yerlere giderek yağma yapabilecekleri görülmektedir. Bunu fırsat bilen İngilizler istedikleri emellere ulaşmak için giderek Necid sahillerinde türlü türlü bahanelerle etkinliklerini artırmaya başladılar. Bölgeye lüzum görülen vapurların en kısa zamanda gönderilmesi gerektiğini, Korsan Ahmet bin Süleyman'ın eşkiyalığı yalan olsa bile şimdiye kadar bölgede hiçbir tedbirin alınmaması çok esef vericidir. Şekâveti bastırarak bir vapurla, ulaşımı sağlayacak vapurların bu bölgeye gönderilmesi istenir.

Basra vilâyetinden alınan 22 Zilkade 1323 (1 Aralık 1905) tarihli şifreli bir telgrafta, Necid sahilleri ve Basra Körfezi'nde Osmanlı bayrağı taşıyan gemilerin bulunmadığı, korsanlığın önüne geçilecek önlemlerin alınmadığı, buradaki denetimin Devlet-i Aliyye'nin kontrolünden çıkmaya başladığı, gelişmelerin İngilizlerin emperyalist emellerine hizmet eden bir mahiyet kazanmaya başladığı haber veriliyordu³⁶.

Osmanlı Devleti, İngiltere hükümetinin elçisinden İngiltere'nin Necid sahillerinde bulunmaları ve bu bölgede nümâyişler yaptığına dair haberin aslını ve nedenini sorar. Almış olduğu cevapta, İngiltere'nin Bahreyn'de bulunan yüzbaşı rütbesinde olan politika memuru ile bir İngiliz gemisi süvarisinin Katif kaymakamını ziyaret etmesi muhtemeldir. İngilizlerin bu bölgeyi ziyaret eylediğine dair haberi İngiltere'nin Bahreyn'de bulunan politika memuru bu ziyaretin bölgede korsanlık yapan Ahmet bin Süleyman'ın durumunu görüşmek için yapıldığını, Katif kaymakamının da dostane bir şekilde bunları karşıladığı ve kaymakamın konağında bir kaç gün konuk olduktan sonra şehrin gezildiğini belirttikten sonra, bölgede halkın nümâyişte bulduklarına dair haberlerin yanlış olduğunu da açıklıyordu.

³⁶ B.E.O, 205990.

Ayrıca, İngiltere hükümetinin amacı, Katar, Bahreyn ve Katif havalisindeki eşkiyalık hareketlerinin önüne geçmek ve korsanlığı engellemektir. Politika memuruna göre, Bahreyn civarlarında korsanlığın arttığı da bir gerçektir³⁷.

İngilizler körfezdeki faaliyetlerine XIX. yüzyılın son çeyreğinde iyice hız vererek burasını tamamen sömürgeleri altına almaya başladılar. Osmanlı Devleti'nde kendi iç meseleleriyle uğraşmasını fırsat bilerek bölgedeki kozlarını istediği gibi oynamıştır. 1905 yılına gelindiğinde İngiltere Basra Körfezi'nde bulunan mahalleri teker teker işgal etme hareketine başladı. Katar'ın karşısında bulunan Bahreyn kıtasını tamamen himayeleri altına almaları bu tarihe rastlamaktadır. Olayı haber alan Altıncı Ordu Komutanlığı haberi hemen İstanbul Hükümeti'ne bildirir, bazı girişimlerde bulunulursa da sonuç alınamaz. Küveyt kaymakamı olan Mübarek el-Sabbah İngilizler'in başta Küveyt olmak üzere sahilde bulunan bütün konsolosluklarını kaldırılmasını istemektedir. Bunu duyan İngiltere Küveyt de dahil olmak üzere sahil kesiminin hiç bir yerinden konsoloslarını kaldırmayacağını bildirdi. Hatta daha da ileri giderek harp gemilerini Basra Körfezi'ne getirerek bölgede kalıcı olduklarını göstermişlerdir³⁸.

Körfeze, korsanlığı önlemek, ticareti canlandırmak, eşkiyalık hareketlerine son vermek bahaneleriyle gelen İngiltere, Körfeze iyice yerleşmeye başladıktan sonra mevcut halkı Osmanlı Devleti aleyhine isyana teşvik etmekten de geri durmamıştır. Başından beri İngilizler'in emellerini bilen Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve iktisadi bunalımdan dolayı bölgeye gereken ehemmiyeti verememesi Arap şeyhlerinin İngiliz mücevheratları ve nümâyişleri karşısında pasif kalması Basra bölgesinin Osmanlı nüfuz alanından çıkmasında başlıca amil olmuştur.

³⁷ Aynı Vesika.

³⁸ BOA, Y.MTV, 272/137.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATAR KAYMAKAMI CASİM ÂL SÂNİ'NİN OSMANLI DEVLETİ'NE KARŞI AYAKLANMASI

I. 1893 KATAR HADİSESİ

Katar'da meydana gelen karışıklıkların temelinde Şeyh Casim'e bağlı olan aşiretlerin kendi başlarına hareket etmeleri ve Casim tarafından oluşturulan hafiyenin gizli çalışmaları sonucu ortaya çıkan hadiselerde yattığını söylemek mümkündür. Bölgeye bir miktar asker gönderilerek hadiselerin önüne geçilmeye çalışılmış ve olaylar engellenmiştir¹.

Katar kaymakamı Casim Al-Sani'nin çıkartmış olduğu isyandan Basra Valisi Hafız Mehmed Paşa haberdar edilmiştir. Basra valisi olan Hafız Mehmed Paşa Necid bölgesinde çıkan isyanın ortadan kaldırılması, emniyet ve asayişin yeniden temin edilmesi için Necid bölgesine gönderilmiş, onun Katar bölgesinde almış olduğu bazı önlemlerle beş altı ay içerisinde asayişin sağlanmasını başarmıştır. Olayın bastırılmasından sonra Hafız Paşa'nın merkeze göndermiş olduğu raporda, hadiselerin asıl sebebinin Şeyh Casim olduğu belirtilerek, bu şahsın isyanları çıkarmakla yetinmeyip bundan iki sene evvel Ebuşehr'de bulunan İngiliz konsolosuyla da bir antlaşma yaparak Katar ve Necid bölgelerini İngiliz müdahalelerine açık bir yer haline getirmiştiği olduğu belirtilmektedir².

Katar şeyhi tarafından Basra nakibüleşrafi kaymakamı Said Efendi'ye gelen tahrirat içerisinde bulunan bilgilerde Hafız Paşa'nın Katar bölgesinin kendine has durumunu nazar-ı dikkate almayarak askeri tedbirler yerine bazı mağrurane hareketlerle hadiseleri halletme yoluna gitmiştir, bu davranış kısa süre hadiseleri

¹ 7 Zilkade 1291 (16 Aralık 1874), BOA, ŞD 2148/40.

² BOA, Y.E.E, 14/260/126/8, s.1.

durdurmuşsa da sonradan meydana gelecek olaylara kapı açmıştır³. Daha sonra Katar vak'asının gerçek nedenlerini öğrenmek, olayın aslının olup olmadığını ortaya çıkarmak için ehil kişilerden oluşan bir tahkikat heyeti oluşturularak Katar bölgesine gönderilmiştir⁴.

Tahkikat heyetinin başında bulunan Nakibü'l Eşraf Said Efendi, Katar bölgesine giderek bizzat Casim Âl- Sâni ile görüşmüş ve isyana karışan aşîretin içine girerek onlara nasihatta bulunmuş, belanın bu şekilde bertaraf olacağı ümidinde olduğunu belirterek, buna dair bilgiler 23 Ramazan 1310 (11 Nisan 1893) tarihinde telgrafnâme ile İstanbul'a bildirilmiştir. Bu haber üzerine, İstanbul'dan Katar'a gönderilen telgrafnâmede; Katar bölgesinde İngiliz harp gemilerinin bulunduğu, ayrıca isyanı çıkaran eşkiyanın İngilizler tarafından sağlamış oldukları silahları kullanarak mücadeleye başladıklarından dolayı bu hadisenin nasihat yolu ile bastırılmıyacağı, bölgede doğabilecek tehlikeleri önlemek için bölgeye enkısa zamanda askeri birliklerin sevk edilmesi gerektiği bildirilmektedir⁵.

A. Casim Âl-Sâni'nin Katar'da Bulunan Osmanlı Askeri'ne Karşı Ayaklanma Başlatması

Casim Âl-Sâni'nin Katar bölgesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kaymakam olduğunu unutarak kendi başına müstakil bir kaymakam gibi davrandığı görülmüştür. Basra Vâlisi, Hafız Mehmet Paşa'nın Katar seyahatinde bizzat vali paşayı karşılayıp görüşmesi gerekirken, davete mazeret beyan ederek katılmamıştır. Sanki bir ecnebi hükümetine ait askeri birlikler Katar'a geliyor gibi hareket etmesi bir ümitsizliğe ve kuşkuya neden olmuştur. Vali Paşa'nın tedbirde bazı noksanları olduğu kabul olsa bile, Asakir-i Şahane'ye karşı bu tedbirin kabul edilir hiçbir tarafı yoktur. Bu durum karşısında Kaymakamın tedib ve terbiyeye muhtac olduğu görülmüştür⁶.

³ BOA, Y.A-HUS, 272/95.

⁴ BOA, İ.Hus, 1310-N-75.

⁵ BOA, Y.MTV, 76/133.

⁶ BOA, Y.A-HUS, 272/95.

Şeyh Casim davete icabet etmediği gibi, Hafız Mehmet Paşa'ya da haber göndererek eğer askeriyle beraber Katar'dan çekip giderse kendisine hediye olarak on bin lira verebileceğini bizzat kendisi ifade etmektedir. Hafız Mehmed Paşa ise vermiş olduğu cevapta; kendisinin devletin bir kaymakamı olduğunu hatırlatarak, başında bulunduğu Urbani dağıtarak gelip verilen emre itaat etmesini ister. Verilen emre itaat ettiği takdirde devletin kendisine olan güveni artacak, Casim de böylece Devlet-i Aliyye'ye bağlı olduğunu göstermiş olacaktır⁷.

Bu mesajlar karşılıklı gidip gelirken, Casim'in Basra Valisi'ni tanıyan taraftarlara, Hafız Mehmed Paşa'ya itimat etmesi yolunda Casim'i teşvik ettiler. Fakat, Casim adamlarından birinin Vali'nin niyetinin kendini ölü ya da diri ele geçirmek olduğunu öğrendiği için bunlara güvenmemiştir⁸.

Katar kaymakamı, 1288(1870/71) senesinde kendi isteği ile Devlet-i Aliyye'ye yalvararak kaymakamlık görevine gelmişti. Göreve başladığı zamandan bu tarihe kadar devlete karşı bir isyanda bulunmadığı, Uman, Maskat ve Bahreyn Şeyhleri İngilizler'le işbirliği yaptığı halde, onlarla işbirliğine girmediği görülen Casim'in şimdi böyle bir isyana teşebbüs etmesinin altında yatan gerçeklerin öğrenilmesi için Devlet-i Aliyye tarafından bir heyetin oluşturulmasına karar verildi.

Basra civarında bulunan Miralay Rasim Bey, Nakibüleşraf Said Efendi, Küveyt kaymakamı Muhammed El Sabah veya biraderi olan Mubarek El Sabah'tan oluşan heyetin bölgeye giderek tahkikata başlaması kararlaştırıldı. Bölgede görev yapan valinin dahi kabahati varsa onun da görevine son verilerek yerine vekil tayin edilmesi kararlaştırıldı⁹.

Babiâli, hadiseleri incelerken olaylara neden olan kişileri araştırmada hiç bir ayrıcalığa mahal vermeden suçlunun ortaya çıkması için sıkı bir araştırma yaptırarak, suçlu bölgede bulunan vali dahi olsa, hemen görevine son verilmesini ve gerekirse cezalandırılmasını istemekteydi.

⁷ BOA, Y.E.E, 14/250/126/8, s.1.

⁸ İdris Bostan, The 1893 Uprising In Qatar And Sheikh Âl Sâni's Letter To Abdülhamit II, *Studies on Turkish-Arab Relations*, c,2, İstanbul 1987, s.84.

⁹ 27 Ramazan 1310 (16 Nisan 1892), BOA, Y.A-HUS 272/95.

Necid sancağında Benî Hacir aşiretinin Uceyr ve Katif cihetlerine saldırımları ahalinin malını zor kullanarak almaları üzerine bölgede oturan ahaliden Devlet-i Aliyye'ye şikayet gelmeye başladı. Katar'da mevcut bulunan tabur olayları bastırarak güçte olmadığından , buraya bir tabur askerin daha gönderilmesi istenir. Bundan dolayı Basra Valisi Hafız Mehmed Paşa, bizzat Necid'e giderek isyan çıkaran eşkiya ile mücadeleye başlar. Ancak Katar'da bulunan askerin yeterli derece olmamasından dolayı bu teşebbüsten bir sonuç elde edilememiştir¹⁰.

B. Basra Valisi Hafız Mehmet Paşa'nın Katar Hadisesi Hakkındaki Görüşleri

"İsyanı çıkaran Casim Âl- Sâni'nin asıl maksadının yirmi beş seneden beri idare etmiş olduğu Katar kazası yönetimini, gerek idarî bakımdan gerekse mâlî bakımdan elinde bulundurup, bir milyondan fazla vâridât-ı olan bölgeyi kontrolüne almaktı. Bundan iki sene evvel Osmanlı Devleti tarafından Katar'a gönderilen memuru bölgeden uzaklaştırdığı gibi, Necid bölgesinde de müstakil bir vali gibi davranarak isyankâr tavırlarını giderek artırmaktadır. Casim Âl- Sâni'nin çaresine bakılmadıkça bölgede asayişin sağlanması mümkün olmayacaktır. Geçen gün yanına toplamış olduğu üç dört yüz kadar El-Minan ve Benî Hacir eşkiyası ile değişik yerlere dağılarak isyana başlar. Katar bölgesinin her tarafının yönetimi kendisine teklif olunmuş ise de bu teklifi kabul etmeyerek, kurmuş olduğu hafife teşkilatı ile halkı isyana teşvik ve tahrir etmektedir."

Daha da ileri giderek Katar ile Ahse arasındaki yolu denetim altına alarak her iki cihetten gönderilen resmi evrak ve diğer posta eşyalarını kontrolü altına almıştır. Casim, Hafız Mehmet Paşa'ya Küveyt kazasından gelecek yardımı önlemek içinde, Katar'dan takriben üç günlük mesafede bulunan, Selve denilen, mahale kendi adamlarını göndererek gelecek yardımın da önüne geçmeyi plânlıyordu¹¹. Casim'in bu saldırgan tutumuna karşı bölgede acil olarak askeri önlemlerin alınması gerekiyordu.

¹⁰ Aynı Vesika.

¹¹ BOA, Y.E.E,14/250/126/8, s.2.

Kırk Üçüncü Alay'ın dördüncü müfrezesinden otuz adamın nişancı taburuna ilave edilmesiyle Osmanlı birliğini 230 piyade, 100 atlı polis, 100 develi ve Merih korvetini üç fondluk top ve gemiyi bazı bahriyeli ile takviye etmişti¹². Bu birlikler yanlarına kazma ve küreklerini de alarak bir araya toplandılar. Hafız Paşa merkeze göndermiş olduğu raporunda şunları anlatıyordu: "26 Mart sabahı, çıkan isyanı bastırmak için mevcut askerlerle birlikte hareket edilerek çatışmaların olduğu Vecbe kalesine varıldı. İsyanı çıkaran Katar kaymakamı Casim ise, kendi himayesinde bulunan eşkiya ile Devlet-i Aliyye'nin askerlerine saldırmıştı. Eşkiyaya bir hayli zarar verdirilmiş ve eşkiya geriye püskürtülmüşken mevcut nişancı taburu ile zabitanın ekserisi tabur komutanı tarafından verilen emre uymaması, ayriyeten kale içerisine giren askerleri oradan çıkarmanın mümkün olmaması sebebiyle muhasaradan geri çekilmekten başka çare kalmamıştı. Mevcut süvarileri sağa ve sola dağıtarak daha fazla zarara mahal vermemek için geri dönmeye başladık."

Mezkûr kale yanına gelen eşkiya silah atmaksızın kalede bulunan tabur üzerine hücum ederek taburu dağıttı ve yüz elli kadar nefer ile yedi sekiz kadar da zabitamızı telef ettiler. Akşama doğru artık kalede durmanın tehlikeli olacağını farkederek Albay Yusuf Efendi, geri çekilme emrini verdi. Sıcakların aşırılığı ve askerlerin oruçlu olmalarından dolayı geri çekilme başarısızlıkla sonuçlandı. Askerler Katar'daki kuleye zorlukla ulaşabildiler. Osmanlı askerlerinin susuzluk ve bitkinliğinden, cesur subayları Sami Efendi'nin şehit edilmiş olduğu gerçeğinden yararlanan Bedevi liderleri, elinden silahları alarak askerleri şehit ettiler. Kışlada görevli Albay Hüseyin Rami Efendi, olayı engellemek amacı ile derhal bir müfrezeye gönderdi. Böylece bir kaç Osmanlı askeri ile Vali Paşa'yı kurtarmış oldu. Vali Hafız Paşa geceyi Merih Vapuru'nda geçirdi¹³.

Durumu inceleyen Vali Paşa şu malumatı vermiştir: "Şu sırada hariçten kasaba ve limana gelmekte olan eşkiyadan bu bölgeyi korumak için Merih vapuruna giderek buradan müdâfaaya başladık. Kaleden geri çekilerek Merih vapurundan müdâfaa etmemin nedeni ise, kalenin savunmaya elverişli olmadığı ve yeterli cephane ve silahın bulunmadığından kale terk edilmek zorunda kalındı. Askerin bile

¹² İdris Bostan, *Aynı Makale*, s.85.

¹³ İdris Bostan, *Aynı Makale*, s.86.

zor mahal vapura alındığı Binbaşı'nın yaralı olmasından dolayı, O da vapura alınarak tedavisi yapıldı. Kalede ise dördüncü tabur neferinden yüz kadar askerle yaralı asker kaldı. Bunların yanında bir de doktor kalmıştır. Vapura gelen Binbaşı Yusuf Efendi de tedavisinden sonra tekrar kaleye, askerın yanına gönderildi. Kalede kalan askerler de isyanın daha fazla yayılmasını istemeyen Casim tarafından 31 Mart'ta serbest bırakıldı¹⁴."

İsyan sonucu, 118 Osmanlı askeri şehit edilmiş, 55 kişi yaralanmış ve 152 tüfenk ile bir top Bedeviler'in eline geçmiştir. Bu huzursuzluklar Devha halkını da olumsuz yönde etkilemiştir. Hatta halktan bazıları göç etmeye başlamıştır. Şeyh Casim'e gelince, O da İngiliz politik memurlarından koruma istedi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Rosebery de, Ebu Şehr'deki memurlarından arabulucuk yapmalarını istedi. Vali Hafız Paşa, İngilizler'in bu teklifini red ederek arabuluculuk için gelen İngiliz gemilerini Katar limanına dahi sokmadı¹⁵.

Casim'in bu hareketi kazanın müstakilen kendine terki ve Ahsa ile havalisini sözde çöl eşkiyası ile elde edeceğini düşünmektedir. Bu olay üzerine iyice cesaret alan Casim, bir yandan eşkiyalık hareketlerini artırmaya devam etmekte, diğer yandan da Hafız Mehmet Paşa tarafından göz altında tutulan biraderi Ahmed'in serbest bırakılmaması halinde, Osmanlı askerinin bulunmuş olduğu kaleyi gece yarısı ansızın muhasara edeceğini, bedevî eşkiyasını da başına toplayarak Ahsa'yı dahi alacağını bildirmekteydi. Bu durum karşısında hadiselerin önüne geçmek için acilen bölgeye dört beş tabur asker ile iki üç topun altıncı orduyu hümayun erkanından Ferit Kâzım Paşa komutasında gönderilmesi istirham olunur¹⁶.

Bütün bu olaylardan sonra Osmanlı Devleti Casim'i affetti ve bölgede çıkan huzursuzlukların yatıştırılmasına yardım etti. Mamafih, 1893 isyanı Katar'ın modern tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu isyanla bağlantılı olarak Şeyh Casim'in Katar'daki şöhreti de büyümeye devam etti¹⁷.

¹⁴ BOA, Y.A-HUS, 272/95.

¹⁵ İdris Bostan, *Aynı Makale*, s.86-87.

¹⁶ 4 Ramazan 1310 (14 Mart 1892),BOA,*Aynı Vesika*.

¹⁷ İdris Bostan, *Aynı Makale*, s.87.

Casim, Katar bölgesinde baskıcı ve sömürücü düzenini sürdürmeye devam edecektir. Katar kazasına bağlı bulunan Yusuf İbrahim'in yönetimi altındaki köye sefer düzenleyerek orasını kendi himayesi altına almak bahanesiyle köyü yağmalamıştır¹⁸. Buna benzer bir çok yağmalama hareketinde de bulunmuştur.

C. Katar Hadisesi Üzerine Bölgeye Askerî Birliklerin Gönderilmesi

Katar kazasında ortaya çıkan hadiselerin sanıldığı kadar küçük ve basit bir Urban hadisesi olmadığı kısa süre içinde anlaşıldı. Olayların içinde İngiliz parmağının da olması, hatta gizliden Casim'le antlaşma yaparak Casim'in emrindeki Urban'a silah ve cephane sağlaması, ayaklananlara güç sağladığı gibi hadiseleri bastırmak isteyen Osmanlı Devleti'nin de işini zorlaştırmıştır. Olayların bu seviyeye gelmesinden sonra, Osmanlı Devleti Basra'da bulunan mevcut askerlerle isyanın bastırılmayacağı, bölgeye merkezden güçlü bir askeri birliğin gönderilmesi konusu gündeme getirilerek görüşülür.

İsyan haberinin alınmasından sonra bölgeye en kısa zamanda askeri birliklerin sevk edilmesine karar verilir. Bunun için de "Mısır'da bulunan Otuz Birinci Alay, dört taburdan ibaret olup bu taburlar hemen gelerek Bağdad'ta konaklayarak bunların noksanları varsa temin edilmesi, bunlara ilave olarak iki seyyar ve bir cebel topu ilave ile vali paşanın talimatıyla Ferit Kâzım Paşa kumandasıyla Katar'a gönderilerek merhum Casim ile ona yardım edenlerin tedibi ve ellerinde bulunan topların alınmasına hız ve suret verilmesi kararlaştırılır. Bunların İdare-i Nehriye vapurlarıyla Bağdad'tan Basra'ya kadar sevki mümkün ise de, Basra'da bulunan mevcut sefine küçük olduğundan, denizde hareketleri mahzurlu olup bunların içinden askerin sevkine uygun olan Merih vapuru ise valiyle birlikte Katar'da bulunduğundan, zikredilen taburların Basra'dan Katar'a nakli için diğer mahalden hemen Basra'ya vapur yetiştirilmesi resmen beyan olunur¹⁹."

"7 Receb 1309 (27 Mart 1891) tarihli diğer bir telgrafnâmede mezkûr dört taburun Musul'dan Katar'a yetiştirilmesi hayli zaman alacağından, Cidde'den

¹⁸ B.E.O, 263, s.81.

¹⁹ 6 Receb 1309 (26 Mart 1309), BOA, Y.MTV, 76/125.

bir vapur bulunup evvelce Rumeli'den Hicaz'a nakil olunan esterli tabur o vapura binerek, Katar'a gönderilirse kısa süre içerisinde olaylar bastırılır. Zaten taburun dolgun bulunan mevcudu olayların bastırılmasında yeterli olabileceği gibi buna ilaveten, Bağdad'tan da biraz top ve yardımcı kuvvet alınırsa vakanın suretle bastırılacağı dermiyan olunur. 8 Recep 1309(28 Mart 1891) tarihli telgrafnâmede ise; Irak'ta bulunan askeri birliklerin dahi bu olayın bastırılması için hemen Necid bölgesine hareket etmesi istenir. Ancak İran'ın Osmanlı Devleti'nin Irak'ta bulunan Seyyid Hasan arazisine saldırmasından dolayı, Kâzım Paşa'dan başka, ordu-yu hümayunda bulunan kişilerden Tevfik ve Mahmut Paşa'lar Musul cihetinde olup orada bulunmak zaruri ve bunlardan sonra merkez ordu-yı hümayunda Şaban Paşa ile Ethem Paşa mevcut olarak bulunup, bunlardan Şaban Paşa'nın öteden beri o havalide bulunarak ufak tefek bazı işler yapmış olmasından dolayı, bu işe Şaban Paşa'nın tayini, Mirliya Mehmed Fazıl Paşa'nın muharebe hususunda şecaat ve bu gibi işlerde çabuk ve hareketli olmasından dolayı bu işe tayini halinde bu işle başa çıkacağı anlaşılmıştır.”

“İstanbul'a gönderilen ikinci bir telgrafnamede, Hicaz'da bulunan esterli taburun Cidde'den Katar'a sevki bildirilmişse de mezkûr taburun hayvanatlarıyla nakli hayli zaman ve yer alacağından, yine de geçen sene görülen lüzum üzerine Rumeli'den Hicaz'a sevk edilmiş olan bu taburun tam hac mevsimi olan şu sırada oradan alınması uygun olmayacağından birinci telgrafnamede beyan edildiği gibi Musul'da bulunan dört taburun ve buna ilave olarak bir iki tabur daha eklenerek bunlar kabile kabile Katar'da toplayarak sonra icrayı harekete başlanması uygun olacaktır. Fakat, Musul'dan Katar'a yetiştirilmesi biraz zamana muhtaç olup Basra Valisi'nin Katar hadisesi ile ilgili durumu anlatan telgraf ise, aradan on beş gün geçmiş olmasına rağmen askerden bir kısmının hâlâ daha Katar kalesinde mahsur kaldığını yine Vali Paşa belirtmekte isyanı çıkaranların Müntefik, Umara ve Hale taraflarına sirayetlerine meydan verilmemek ve mezkûr dört tabur yetişinceye kadar tehlikeden uzak durula ve mevcut askere yardım yetişinceye kadar o bölgede bulunan askerlerle takviye edilmesi sağlanmalı. En kısa zaman içinde de Basra ve Bağdad'tan hazırlanacak iki taburun da mevcudunun beş yüz kadar olması sağlanarak tez elden Katar'a gönderilmelidir.²⁰”

²⁰ Aynı Vesika.

Bir taraftan da Musul'da bulunan otuz birinci alayın dört taburu süratle Bağdad'a gelerek orada eksiklikleri giderildikten sonra, önceden öngörülen toplar da alındı. Bunlar da yeterli görülmediği için süvariden de bir miktar yardım alarak İdare-i Nehriye vapurlarıyla Basra'ya indirilip, oradan Bahreyn ve Katar'a sevk olunması uygun grldğunden, bölgeye gidilecek yolun istikameti de çizilmiş oluyordu. Kumandan tayinine gelince: Bağdat'da mevcut bulunan Şaban ve Ethem Paşa'lardan Şaban Paşa'nın tayini nasihatle münasip olacağı ve Mirliya Mehmed Fazıl Paşa'nın kendisince sadık olan Őcaat ve kifayetinden dolayı bu işe tayini halinde olayın yatıŐtırılacaęı ve buraya tayin edilecek görevlilerin amacı, çıkacak vakanın zamanında hal ve yoluna konulması, İngilizler'in Katar bölgesinde Devlet-i Aliyye hakkında çıkaracakları fesadlara meydan verilmemesini saęlamaktır²¹.

Osmanlı Devleti'nin büyük bir askeri grubu sistemli bir Şekilde Katar bölgesine sevketmesi, bölgede çıkan hadiseleri yakinen takip etmesinin temel nedeni; Katar hadisesinin büyümeden halledilmesi, İngilizler'in bölgeyle olan irtibatlarının kesilmesi, Casim'in halka karşı uygulamıŐ olduğu baskının ortadan kaldırılması için bölgeye geniş çaplı bir askeri seferin düzenlenmesine karar vermiştir.

D. Şeyh Casim'in Katar Hadisesi Hakkındaki Beyanatı

“Kendim yirmi beş seneden beri Devlet-i Aliyye'ye bağlı kalacağımı, Osmanlı yönetiminin hilfına hiçbir davranış sergilemeyeceğimi, her ne emir olursa ona razı olacağımı Hafız Mehmed Paşa'ya arz ettim, fakat vli bunları kabul etmedi. Vlinin tavsiyesi üzerine himayemdeki aşiretleri dağıtıp teslim olmaya hazırdım. Bir gün asakir-i Şahanenin ansızın Vecbe kalesi üzerine hücum ettiklerini gördüm, kendim firar etmeyi düŐündüm ise de ailem yanımda bulunduğundan Katar'dan ayrılamadım. Katar bölgesinde bulunan Osmanlı askerleri tarafından atılan tüfeklerin seslerini duyan urbanlar toplanarak benim emrim olmadan asakir-i Şahane ile muharebeye başladılar. Hadiselerin çıkmasında benim her hangi bir tahrik ve teŐvikim yoktur.”

²¹ *Aynı Vesika.*

Şeyh Casim hiç bir şeyden haberi olmadığını söylese de muharebe esnasında sol elinden yaralanmış ve muharebenin sonuna doğru Osmanlı askerlerinin mecalsizliğini gören Casim komutasındaki urban, askerlerin üzerine saldırarak tüfeklerini birer birer ellerinden almaya başlamışlardı. Osmanlı askerlerini zalimce katleden urban ve şeyhler, olaydan sonra Casim tarafından bir araya toplanarak yaptıkları hareketlerden dolayı bunlara iltifat eylediği yapılan tahkikat sonucu öğrenilmiştir²².

Hafız Mehmed Paşa'nın İstanbul'a göndermiş olduğu telgrafnamede, Katar kaymakamının bölgede yapmış olduğu faaliyetler bu anlatılanlarla sınırlı kalmıyordu, ayrıca şu bilgilerde bulunmaktaydı: "Casim'in vermiş olduğu ifadenin yanlış olduğu kendisinin muharebe esnasında at üzerinde ön saflarda savaştığı, Osmanlı askeri ile savaşırken başında beyaz kafiye bulunduğu, askerle savaşarak zabıtanın bazısını bizzat şehid eylediği yapılan tahkikat sonucu doğrulanmıştır." Casim Âl- Sâni'nin vermiş olduğu ifade ile yapmış olduğu faaliyetler bir birinin tam aksini göstermektedir. Eğer bölgede kaymakamlık yapmaya devam etmek istiyorsa, aşağıda belirtilen şartları layıkıyla yerine getirmesi gerekmektedir.

"Halifemiz Efendimiz hazretlerinin kendilerine sağlamış olduğu iş bu latif ve merhameti bilerek şuraya-buraya dağılmış olan aşiretleri ve çıkan olaylardan dolayı Katar'ı terkeden ahalinin memleketlerine dönmesini sağlamalıdır. Katar'da bulunan asakir-i şahane hakkında hüsnü muamelede bulunmalıdır. Kazanın her tarafında emniyet ve asayiş sağlamaya, Devlet-i Aliyye tarafından gönderilmiş olan heyete karşı da hüsn-i hizmette bulunması gerekmektedir. Katar hadisesi esnasında eşkiyanın eline geçmiş olan silahların toplattırılarak merkeze gönderilmesini sağlamalıdır. Ayrıca, vergi hakkındaki sorumluluğu da aynen yerine getirmesi kendisinden istenmektedir. Casim de Devlet-i Aliyye'ye karşı sadakatini isbat etmek ve devletin güvenini kazanmak istiyorsa bu sorumluluğu yerine getirmelidir.

Katar hadisesinden sonra Ebuşehr'e gelen İngiliz konsolosu, Casim'e kendi himayelerine geçmesi için teklifte bulunur. Casim bunu kabul etmediği gibi bir taraftan da Burma bölgesinin kaymakamlığının da kendisine verilmesini

²² BOA, Y.E.E, 14/250/126/8, s. 4-5.

istemektedir. Bunda da muktedir olamamıştır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nden istifasını talep etmektedir²³. İngilizler'in himayesi altına girmemesinin en büyük nedeni ise, Osmanlı Devleti'nin kendine sağlamış olduğu maddi ve manevi imkanları başka bir idari yönetim altında bulamama kaygısı vardı.

Casim Âl-Sâni'nin Katar hadisesinden sonraki amacı, Katar kaymakamlığından istifâ ederek mevcut Urban üzerinde de önemli nüfûza sahip olduğundan onları da etrafına toplayarak, bölgeyi tamamen kendi denetimine geçirerek bağımsız bir güç haline gelmek arzu ve emelidir. Kendinde bu güç ve kuvveti gören Casim'in, Devlet-i Aliyye tarafından bölge için düşünülen hiç bir ıslahatı kabul etmeyerek tepki göstermesi ve bölgede kendi hakimiyetini sarsacak ıslahat raporlarına meydan vermemesi de bunun açık bir delili olmuştur.

Katar hadisesini eserinde değerlendiren aynı zamanda Şeyh Casim'in kardeşi olan Şeyh Ahmed'in oğlu yazar Muhammed Şerif eş-Şeybanî tarafından kaleme alınan esere göre, Katar hadisesi, Katar ile Osmanlı Devleti'nin arasını açmak isteyen İngilizler'in bir oyunudur. İngilizler Şeyh Casim'i Osmanlı Devleti'ne şikâyet ederek onun Körfez sahillerinde meydana gelen kanun dışı tüm faaliyetlerin yegane müsebbibi olduğunu ileri sürmüşlerdi. Öte yandan Lahsa halkı da Uceyr-Lahsa yolu üzerinde saldırıya uğrayan ve soyulan ticaret kervanlarının mallarının daha sonra Katar'a sokularak burada arz edildiği hakkında Babiâlîye şikâyet dilekçeleri vermişti. Hafız Paşa'nın da bu şikâyetler üzerine Şeyh Casim üzerine harekete geçtiği söylenmektedir²⁴.

Hakîkatte savaşta İngiliz silahlarının Şeyh Casim de bulunması, onlarla gizli antlaşmalar yapmış olması, onlardan top arabaları alması, Devlet-i Aliyye'nin bölgede bulunan valisine karşı iyi hizmette bulunmaması, Mithat Paşa ve Akif Paşa tarafından hazırlanan ıslahat programlarının hiç birisini uygulamaması, Katar hadisesinde çaresiz kalan Osmanlı Devleti'nin askerlerinin islâm dinine aykırı bir şekilde boğazlanması, merkezden gönderilen kaymakam muavininin feci bir şekilde katledilmesinin altında yatan gerçeklerin müsebbibinin Şeyh Casim olduğu kanaatine varıldı. Saydığımız sebeplerden dolayı tevkif edilmesi kaçınılmaz hale

²³ Aynı Vesika, s.5.

²⁴ Osman Zeki Soyuyiğit, Aynı Tez, s.211-212.

gelen Casim'in İngilizler'in şikayeti üzerine tenkile maruz kaldığı iddiası kabul görmemelidir.

E. Katar Hadisesinde Halkın Eline Geçen Silahların Osmanlı Devleti'ne Geri Teslim Edilmesi

1893 yılında meydana gelen Katar hadisesinde Osmanlı askerlerinin elinde bulunan bazı silahlar savaş esnasında asilerin eline geçmiştir. Olaylar sona erdikten sonra, Osmanlı Devleti'nin Katar kaymakamı olan Casim'e göndermiş olduğu haberde asilerin eline geçen silahların süratle toplanarak Basra bölgesinde bulunan Vâliye teslim edilmesi istenmiştir. Casim de, bu talimata uyarak silahları toplamaya başlamıştır. Katar vakasında ahali eline geçen Osmanlı askerlerinin tüfenkleri Şeyh Casim tarafından toplanarak vilayete teslim edildi. İlk etapta elli üç selen silah teslim edildi. Teslim olunan elli üç adet tüfenk ile şimdiye kadar doksan tüfenk teslim edilmiştir. Silahların teslim edildiğine dair haber de Katar kaymakamlığı tarafından İstanbul'a bildirildi²⁵.

Katar kaymakamı Casim Âl Sâni'den alınan 16 Ramazan 1311(23 Mart 1893) tarihli yazıda Ramazanın on beşinde Bektaşî şeyhi olan²⁶, Binbaşı Hüseyin Rami Efendi'ye ise 53 adet tüfenk teslim edildiği, şimdiye kadar toplanan tüfenklerin sayısının 91'e ulaştığı, yalnız Küveyt ile Ahsa arasında bulunan aşiretlerle Katar'dan uzakta bulunan aşiretlerin elinde halen daha İngilizler tarafından temin ettikleri silahlar bulunduğu ve bu silahların henüz toplanmadığı belirtilmektedir²⁷.

1893 yılında meydana gelen Katar hadisesi Osmanlı Devleti'ni bir hayli uğraştırdığı gibi askeri ve mali bakımdan da bir çok zararın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hadiselerin ortaya çıktığı anda Osmanlı askerleri karşılarında gayet modern silahlarla donatılmış urban eşkiyasını buldu. Olay esnasında Osmanlı askerlerine sanki ecnebi askeri birlikleri ile savaşıyormuş gibi saldırımları, hatta kale içinde mahsur kalan askerleri ellerinde bulundurdukları ve onları bıçaklarla

²⁵ BOA, Y.A-HUS 298/70.

²⁶ B.E.O, 263, s.18.

²⁷ BOA, Y.A-HUS 298/70.

boğazlamaları çok esef vericiydi. Hadiseler sona erdiğinde bölgede inceleme yapan tahkikat heyeti vermiş olduğu raporda, eşkiyanın elinde bulunan silahların İngilizler tarafından temin edildiği, Şeyh Casim'in de olayla ilgisi bulunduğu anlaşılmıştır.

II. KATAR KAYMAKAM MUAVİNİNİN ÖLDÜRÜLMESİ

13 Nisan 1893'de akşam saat yedi sularında Katar kaymakam muavini Mustafa Efendi'nin ikamet ettiği haneye girildiği, mal ve eşyasına dokunulmayarak kendisine saldırıldığı ve bu esnada feci şekilde katl edildiği, sol gözünün çıkarılarak götürüldüğü bildirildi. Cinayetin failinin de henüz malûm olmadığı Katar'daki binbaşılığın mühürlü telgrafnamesinde açıklanmış, görülen lüzüm üzerine şu sırada Basra'daki vapurlardan birinin Katar sahillerinde bulundurulması gerektiği bildirilmiştir. Alınan tedbir, asayiş ve güvenlik bakımından önemli olduğundan belgede olduğu gibi aktarılan hadiseyi haber alan Osmanlı hükümeti, cinayeti işleyen katillerin ortaya çıkarılması için yetkili kurumlara talimat vermiştir²⁸.

Meydana gelen olaydan haberdar olan Dördüncü Bölük zabiti kendisine verilen talimat üzerine olayın olduğu haneye gitmiş ve tahkikata başlamıştır. Yaptığı tahkikat sonucu vermiş olduğu raporda, kaymakam muavininin boğazlanarak öldürüldüğünü ve sol gözünün de çıkarılarak katiller tarafından götürüldüğünü belirtilmiştir. Olay esnasında Mustafa Efendi'nin hareminded bulunan hizmetçilerin olayı duymaları üzerine bağırımları karşısında paniğe kapılan katiller orada bulunan mikdar denilen topuz ve hançerle kaymakam muavininin başına vurarak kaçmışlar, kaymakam muavini ağır yaralandığı için yarım saat sonra ölmüştür. Daha sonra merhumun cenazesi, olay yerine gelen tabib tarafından incelendikten sonra hakkında rapor verilmiştir. Kaza kaymakamı olan Şeyh Casim'e yazılan mektupta da olay hakkında araştırmaların yapılması ve alınacak neticenin hemen vilâyet merkezine bildirilmesi istenmiştir. Bölgede asayişin temini için her türlü teşebbüsten geri durulmaması ve canilerin kimler olduğunun araştırılarak ortaya çıkarılması istenmiştir.

²⁸ 8 Şevval 1311 (14 Nisan 1893), BOA, Y.MTV 94/1.

Bölgede asayişin sağlanması için harp gemilerinden birinin Katar'da bulunması lazım geleceğinden Katar'da Binbaşı Hüseyin Rami Efendi'nin yanına tahrirat katibinin de gönderilerek asayişin korunmasına dikkat edilmesi ve katillerin ortaya çıkarılması sağlanmalıdır²⁹.

Mustafa Efendi'nin katledilmesi olayını bildiren Katar'daki Binbaşı Hüseyin Rami Efendi'ye göre, fiili işleyenlerin Şeyh Casim'in kardeşi Şeyh Ahmet ile Sudan Şeyhi ve tahrirat kâtibi Abbas Efendi'nin böyle bir olayı tertipleyecekleri ihtimali vardır. Basra Vilâyeti'nden gelen 5 Zilka'de 1310 (21 Haziran 1892) tarihli telgrafta ise bu olayla alakası tahmin edilen Abbas Efendi merkeze çağrılarak ifadesinin alındığı ve bu sırada Mustafa Efendi'nin katledilmesine neden olan kişileri doğrular mahiyette bazı açıklamalarda bulunduğu görüldüğünden hakikatin ortaya çıkması için mahkeme işlerinin çabuklaştırılması ve bu cinayeti işleyenlerin en kısa zamanda yakalanacağı bildirildi³⁰.

Ayrıca bir başka belgede verilen malumatta Katar kaymakamı muavininin feci şekilde katledilmesini duyan halkın bölgeyi terk ettiğine dair haberlerin çıktığı, bu haberlerin aslının olup olmadığı da araştırılmıştır. Araştırma sonucunda böyle bir şeyin olmadığı, hatta Bahreyn adasından bazı kimselerin İngiliz himayesinden kaçarak, Katar kazasına yerleşmek için müracat ettikleri, eğer kendilerine Devlet-i Aliyye tarafından müsaade olunursa ticaret yaptıkları vapurlarla birlikte gelerek Katar bölgesine yerleşecekleri yapılan tahkikat sonucu ortaya çıkmıştır³¹.

Bu menfur cinayeti işleyenlerin kim olduğu kesin olarak belli olmamışsa da Sudan şeyhi olan ve aynı zamanda tahrirat katipliği de yapmış olan Abbas Efendi'nin vermiş olduğu ifadede; cinayeti Şeyh Casim'in kardeşi olan Şeyh Ahmet'le birlikte işlediklerine dair bazı ipuçlarına rastlanması tesadüf olmadığı anlaşılmıştır. Şeyh Casim, Katar bölgesinde göreve tayin edildikten sonra, Osmanlı Devleti'nin bölge için hazırlamış olduğu ıslahat programlarını uygulamaya yanaşmadığı gibi, merkezden kendine kaymakam vekilinin tayin edilmesini de

²⁹ 17 Şevval 1311 (30 Nisan 1893), Y.A-HUS 294/80.

³⁰ B.E.O, 32491.

³¹ BOA, Y.A-HUS, 306/72.

istememiştir. Bu sebeple muavinin feci şekilde katledilmesi herhalde en fazla Casim'i memnun etmiş olmalıdır.

III. KATAR-KÜVEYT GERGİNLİĞİ

Katar kaymakamı olan Şeyh Casim'in bir çok kere merkeze göndermiş olduğu telgrafnâme ile Küveyt kaymakamı olan Mübarek Âl- Sabah'ın haksız olarak kendi bölgesinde bulunan aşiretleri Katar'a karşı ayaklandırmaya başladığını, hatta silahlarla teçhizatlandırılmış askeri birlikler oluşturduğunu, kendi yönetimini kabul etmeyen aşiretlerin sürgüne ve kötü muameleye maruz kaldığını defalarca Vilayete bildirmiştir. Bir suikast sonucu Küveyt kaymakamı Muhammed Âl- Sabah ile kardeşi Cerrah Âl- Sabah'ın öldürülmesi üzerine geride kalan varisleri Katar kaymakamı olan ve bölgedeki aşiretler üzerinde büyük nüfuz sahibi durumunda bulunan Şeyh Casim'e müracaat etmişler ve kendisinden bu cinayeti işleyenlerin yakalanıp cezalandırılması talebinde bulunmuşlardır. Bu haberi alan Şeyh Casim, Babîâlî nezdinde harekete geçerek, gerekirse Küveyt üzerine sefer düzenlenmesini ve her iki cinayeti işleyen, küçük kardeşleri Mubarek el- Sabah'ın cezalandırılmasını istemiş ve yardıma hazır olduğunu Babîâlî'ye bildirmiştir. Bununlada yetinmeyerek, Küveyt üzerine en kısa zamanda harekete geçerek yolları üzerinde bulunan aşiretleride himayesi altına alarak küveyt'i işgal edebileceğini Necid Mutasarrıfı tarafından Babîâlî'ye bildirilir³².

Mubarek el- Sabah' Babîâlî tarafından Küveyt kaymakamı tayin edilmeden önce Katar'da 1893 yıllarında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan ve İngilizler'le de işbirliğine giren Şeyh Casim'in bölgedeki durumunu tesbit etmek için Osmanlı Devleti bir tahkikat heyeti hazırlamıştır. Bu heyetin içinde Mubarek Âl-Sabah da görev alarak bölgede incelemelere başlanılmış, sonuç olarak verilen raporda Şeyh Casim'in Katar vak'asının çıkmasında birinci derecede amilin kendisi olduğu tesbit edilmiştir. Casim, hazırlanan raporda, Mubarek Âl-Sabah'ın da bulunmasından fevkalade rahatsızlık duyduğu gibi, Mubarek'in Osmanlı Devleti lehine bir politika

³² B.E.O, 283, s.89.

izlemesinden de hoşnut olmamıştır. Kendisi için tehlikeli gördüğü Mubarek'i ortadan kaldırmak için bahane aramaya başlamıştır³³.

Basra valisi olan Arif Paşa ile Basra Kumandanı olan Ferid Muhsin Paşalar, olayın Mubarek el-Sabah tarafından işlenmediğini, Mübarek Âl- Sabah'ın Babiâlfî'ye bağlılığından ve onun üstün kişiliğinden bahsederek Küveyt kaymakamlığına getirilmesini sağlamışlardır. Ancak Katar kaymakamı Şeyh Casim'in 23 Kasım 1898(7 Şaban 1316) tarihli yazısı Meclis-i Vükelâ da görüşülerek Mubarek Âl-Sabah'ın, Küveyt'e kaymakam olarak tayin edilmesini ve Katar kaymakamı olan Şeyh Casim'in Küveyt üzerine askeri sefer yapmasını önlenmesi gerektiği görüşüldü³⁴.

Meclis-i Mahsusa'nın toplantısı ertesi gün de devam etmiş şu karar alınarak padişah'a sunulmuştur. "Katar kaymakamının Devlet-i Aliyye'ye karşı ahval ve hareketleri ile Küveyt işlerine karışması, hükümete karşı durarak Küveyt'te hak iddia etmesi, buna da meşru olmayan bir bahane bularak Mubarek Âl-Sabah'ın Küveyt'in eski kaymakamı olan Muhammed Âl Sabah'ın katili olduğunu ifşa etmesi, ayrıca Katar üzerine Mubarek'in bir sefer hazırlığında olduğu şaiyasını etrafa yaymış olması, aslı olmayan bir hususdur. Mubarek'in mazlum olduğu ve bölgede çıkabilecek karışıklığın zamanında önlenmesi için Basra'dan askeri birliklerin bölgeye sevk olunmasına karar verildi ve gereken ferman çıkarıldı³⁵."

"12 Receb 1315 (7 Kasım 1897) tarihli İrade-i Seniyye'ye göre, katil zanlısı olan Mubarek el- Sabah'ın Küveyt kaymakamı olması üzerine, Katar kaymakamı olan Casim, kendine ait kuvvetler ile Katar'dan yirmi beş saat uzakta bulunan "Ureye" adlı mahale gelerek burada konaklamıştır. Arif ve Muhsin Paşalar, durumu telgrafla merkeze bildirerek Katar'a sekiz tabur asker sevki hususunda acele edilmesini, ayrıca Casim'in bu tavrından vaz geçmezse doğabilecek hadiseden mesul tutulması gerektiğini, 4 Aralık 1898(19 Şaban 1316) tarihinde şifreli telgrafla Osmanlı Devleti'ne iletirler³⁶."

³³ BOA, Y.A-HUS, 272/95.

³⁴ BOA, Y.A-Res, 90/25.

³⁵ BOA, Y.A-Res, 90/30.

³⁶ BOA, Y.A-Rcs, 90/56.

Bu haber üzerine, 6 Aralık 1898(21 Şban 1316)'de toplanan Encümen-i Vükelâ da, sabık Adana Valisi Hüseyin Hilmi Efendi başkanlığında bir heyet oluşturularak Katar bölgesine gönderilmesine karar verilmiştir. Fakat Hilmi Efendi'nin rahatsızlığından dolayı Şura-yı Devlet'ten Mülkiye Dairesi azası olan, Hasan Paşa'nın tahkikât heyetinde görev alması uygun görüldü.

Küveyt üzerine yürüyen Casim'in bu istekten menedilmesi ve Casim'in bölgeye sefer yapma nedeni, Necid mutasarrıflığı aracılığıyla Babîâlî'ye bildirilir. Bölgede bulunan ecnebilerin dahi olayların içine karıştığı, hadiseler hakkında bilgi sahibi oldukları da belirtilmektedir. Hasan Paşa'nın Basra'ya varması ve tahkikat yapması en az üç-dört ay sürecek olması bu olayların bir an önce yatıştırılmasını engelleyeceğinden, acilen Şeyh Casim'e bir mektup yazılarak Küveyt üzerine yapacağı seferden geri durmasını, Mubarek Âl- Sabah'ın da kaymakam tayininden sarf-ı nazar edilerek hakkında çıkan katl davasının şer'an ve kanunen incelenerek katl maddesine uygun, adil bir karar verilmesi istendi. Ayrıca, Küveyt önlere gelen Casim'in de Katar'a geri dönmesi için bölgeye gönderilecek Altıncı Ordu'nun üzerine düşeni yapmasına dair karar alındı³⁷.

Şeyh Casim her defasında Mubarek Âl- Sabah'ın Babîâlî ve onun bölgede bulunan Basra Vâlisi Arif Paşa ile Basra kumandanı olan Ferid Muhsin Paşa tarafından korunup kendisine karşı desteklendiğini imâ ederek; "böyle bir kişinin desteklenmesini hazmedemedim, ayrıca, Küveyt halkına zulüm ve işkence eden, Muhammed el- Sabah ile kardeşi Cerrah Âl-Sabah'ı katleden kişinin de Mubarek Âl-Sabah olduğunu bildiğim için böyle bir sefere çıkmaya karar verdim" der. Casim buna benzer bir çok beyanatta daha bulunarak, Küveyt üzerine yapmış olduğu meşru olmayan seferlerini, meşruymuş gibi göstermeye çalışır. Babîali, çıkarmış olduğu fermanın son kısmında da "Küveyt kaymakamının görevinden alınmasından sonra yerine tayin olunacak kaymakamın bölgede asayiş sağlaması zor olacağından kendisiyle birlikte bir fırka-i askeriye gönderilmesi ve siyasi bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da mamur olan Küveyt'in elde

³⁷ Aynı Vesika.

tutulması” konularına değinir. Bu konuların kabul edildiğine dair çıkan ferman Babıâlf'nin bölgeye vermiş olduğu ehemmiyeti göstermektedir³⁸.

Bütün bu hadiselerden sonra olan müteveffâ Muhammed b. Sabah'ın Bombay'daki vekili olan Şeyh Muhammed b. Ali b. İbrahim, Küveyt Şeyhi olan Mubarek el- Sabah'a karşı ayaklanır. Onu bizzat ayaklanmaya sevk eden Casim Âl-Sâni olduğundan Şeyh Yusuf, Mubarek Âl- Sabah hakkında tahrik ve fesadda bulunarak onun haksız olarak Muhammed b. Sabah'ı öldürdüğüne ve Küveyt kaymakamlığını elde ettiğini söylemektedir. Bu hadise üzerine yapılan Meclis-i Vükela'nın 9 Şevvâl 1315 (18 Şubat 1899) tarihli toplantıda, İran hududunda olan "Casık" adlı mevkide İngilizlerin "Greio" adındaki telgraf memurunun yerliler tarafından katl olunmasından dolayı İngilizlerin İranlılara karşı nümayişde bulunduğuna dair bir haber de görüşüldü³⁹.

Bu nümayişlerin asıl sebebi, Küveyt kaymakamı Mubarek Âl- Sabah'ın hasmı ve selefi müteveffâ Muhammed b. Sabah'ın Bombay'da vekili olan Şeyh Muhammed b. Ali b. İbrahim'in bu işte parmağı olduğu, şeyh-i merkûmun biraderzâdesi olup bundan üç ay önce Basra' dan firar ederek Katar'da bulunan Casim Âl-Sâni'nin yanına giden Şeyh Yusufun bölgedeki tahriki sonucu olayların çıktığı, merkeze bir mektup gönderen Şeyh Casim'in de Küveyt kaymakamının görevden alınmasını, çünkü onun katil olduğunu, Küveyt gibi önemli bölgenin böyle bir şahsa verilmeyerek doğrudan merkeze bağlanmasını talep etmiştir⁴⁰.

Casim Âl-Sâni, Küveyt üzerine yapmış olduğu seferi meşru göstermek için Muhammed b. Sabah ailesinin kendisine müracaat ederek Mubarek Âl- Sabah'ın cezalandırılmasını istediğini ve bunun için Küveyt üzerine sefere karar verdiğini açıklamaktadır. Bir taraftan da Bombay'da bulunan Muhammed b. Sabbah'ın vekili olan, Muhammed b. Ali b. İbrahim'in de Küveyt kaymakamı olmasını istemektedir⁴¹.

³⁸ 27 Ocak 1898 , BOA, Y.A-Res, 91/29.

³⁹ Aynı Vesika.

⁴⁰ Aynı Vesika.

⁴¹ Aynı Vesika.

Katar kaymakamı, Küveyt bölgesinin Osmanlı Devleti'ne yakınlığıyla da tanınan Mubarek Âl- Sabah'a verilmesini katiyyen kabul etmediği gibi Küveyt'in işgali için her türlü harekete girişmekten de geri durmuyordu. Bu sırada Casim'in adeta Basra Körfezi'nde Osmanlı Devleti 'ne bağlı olmayan bağımsız bir devlet reisi gibi davranışlar sergilediği, Basra'da bulunan ecnebilerle de işbirliğine giriştiği görülmektedir. Bunların başında da olayları başından beri takip eden hatta zaman zaman müdahalede dahi bulunan İngilizler gelmektedir.

Maktul Küveyt kaymakamı olan Muhammed b. Sabah'ın iki oğlu, Sabah ve Suud'dan Saderet'e gelen 3 Nisan 1899 (14 Zilhicce 1317) tarihli telgrafta, "Şeyh Casim'in, Küveyt yakınlarına Ümmet-i Muhammed'in dinini, can ve mallarını korumak, onları Mubarek el- Sabah'ın zulmünden kurtarmak ve Küveyt'te ticaretle uğraşan ve geçimini bu yolla sağlayan halkı Mubarek el- Sabah'a karşı silahlandırarak aşiretler ile birlikte Casim Âl- Sani üzerine hücum ederek bir kaç yüz teba'anın katli ve hayli mal ve eşyanın zarar görmesine neden olmuştur. Olayların daha fazla alevlenmesine meydan verilmemesini istemektedirler⁴²."

Bu haber üzerine, Serasker Rıza Paşa, Altıncı Ordu Müşirliği'ne çektiği 5 Nisan 1899 (16 Zilhicce 1317) tarihli telgrafnâmesinde, Mubarek Âl- Sabah'ın halkı zorla silahlandığını, bir kaç gün önce aşiretler üzerine hücum ettiğini Muhammed b. Sabah'ın oğullarından gelen haberle öğrendiğini, bunun için hadisenin büyümesine meydan verilmeyerek gerekenin en kısa zamanda yapılmasını emretmiştir. Altıncı Ordu Müfettişliği ise, 8 Nisan 1899 tarihli telgrafında şu cevabı vermiştir: "Mubarek el- Sabah'ın Küveyt, ahalesini zorla silahlandırarak diğer aşiretler üzerine hücum ettirdiğine dair Basra merkezinden gelen Suud ve Sabah adıyla gönderilen telgrafnamenin gerçeği yansıtmadığı, yağmacılığı ve çapulçuluğu geçim yolu edinmiş Bedevî aşiretlerinin işte parmağı olabileceği, bunların da bizzat Şeyh Casim tarafından kışkırtıldığını söylemek yanlış olmaması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü Casim'in bölgedeki Bedevîler üzerindeki nüfuzunu bilmeyen bu zengin gençler, çevredekilerin de kışkırtmalarına kanarak olayın Mubarek Âl- Sabah tarafından yapıldığını sanmışlardır"⁴³.

⁴² BOA, Y.A-Res, 92/69.

⁴³ *Aynı Vesika.*

IV. KATAR HADİSESİ HAKKINDA MEKKE-İ MÜKERREME EMİRİ AVNURREFİK'İN BEYANATI

Mekke Emiri Avnurrefik de konuyla ilgili raporunda Küveyt kasabası kaymakamı Mubarek Âl-Sabah'ın akılsız bir adam olduğunu Küveyt kaymakamı olan Muhammed b. Sabah'ı katletmiş olduğu halde Muhsin Paşa tarafından hilâf-ı hakikat olarak katlin Mubarek tarafından işlenmediğine ısrar edilmiş ve güvenli birisi olduğu ileri sürülerek Küveyt'e kaymakam tayin edildiği iddia edilmiştir. Gerçekte ise Mubarek Âl- Sabah İngiliz harp gemilerinin kaptanları ile işbirliğine girerek onlardan silah ve cephaneye Necid ve Hicaz cihetlerinde bulunan aşiretlere satarak bütün Urban'ın silah ve cephaneye sahip olmasını sağlamıştır. Kendisi zalim bir adam olduğu gibi, silah ticareti de yapmaktaydı. Katar kazasının dışında Ceziretü'l Arab ve İran sahillerindeki halka satmış olduğu silah ve cephaneden almış olduğu paradan Basra valisi olan Muhsin Paşa'ya da üçer, dörder hatta beşer bin para verdiği gibi, çeşitli hediyelerle de taltif ederek paşayı kendine bağlamış ve menfaatlerine hizmet ettirmiş oluyordu⁴⁴.

Muhsin Paşa, orada bu işlere göz yumarak görevine devam ettiği müddetçe, "*Necid ve Hicaz urbanı müsellağ tüccarlarına hadim olmak durumuna duçar olacaklardır*". Maâzallah böyle giderse, Necid, Irak ve Hicaz cihetleri İngilizler'in eline geçerse bölge halkının köleleşmesi sağlanmış olacaktır. Aczi görülen bu kaymakam görevden alınır yerlerine yeni emir verilir, bölgede gümrük ihdas edilerek yeni memurların görevlendirilmesi sağlanırsa devlet hazinesinin de gümrük gelirlerinden faydalanması sağlanacak, devletin kendi memurları sayesinde sahilde yapılan silah kaçakçılığının da önüne geçilmiş olacaktır⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın sonlarında Basra Körfezi'nde İngilizler'le rekabet halinde olduğunu açıkça belirtmekte yarar vardır. Osmanlı Devleti'nin bölgede gücü azalmaya yüz tutarken İngilizler'in nüfuzları giderek artmaya başlamıştır. İngilizler buradaki şeyhleri çeşitli hediye ve silahlarla taltif ederek kendi taraflarına çektikleri gibi, Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik

⁴⁴ Aynı Vesika.

⁴⁵ BOA, YEE, 36/139-69/139/18.

etmekten de geri durmamışlardır. Mevcut isyankâr şeyhlere karşı sert önlemler alınmak istense de uygulamaya geçilemiyordu. Çünkü Babîâlf'den baskı ve zor gördükleri anda kendilerine kapılarını açan İngilizler'e iltihak etmeye teşebbüs edecekleri kuvvetle muhtemel görülüyordu.

V. KATAR'DA Kİ OSMANLI ASKERİNİN DURUMU

Katar bölgesinde görev yapan Osmanlı askerleri kara kuvvetleri bakımından iyi durumda olmasına rağmen, deniz kuvvetleri açısından aynı durumda olduğunu söylemek mümkün değildi. Katar'ın kaymakamı olan Casim Âl-Sâni'nin de başta aşiretler olmak üzere, bölge halkını Osmanlı askerlerine karşı isyana teşvik ettirmesi, askeri birliklere gönderilen erzak, silah ve cephanenin bazı aşiretler tarafından yağmalanması, Katar bölgesinin coğrafi konumundan kaynaklanan ikliminin çok sıcak ve kurak bir yapıya sahip olması, bölgede 1892-93 yıllarında salgın hastalıkların ortaya çıkması, Osmanlı askerinin zor durumda kalmasına neden olmuştur. Yukarıda belirtilen olumsuz şartlar askerinin moralini bozduğu gibi görevlerini layikiyle yerine getirmesine de engel teşkil etmiştir.

Ayrıca ortaya çıkan bazı asayiş olayları da asker ile bölgedeki halk arasında çatışmaya sebep oluyordu. Katar'da bazı askerî grupların veya kişilerin sebep olduğu hadiseler Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul eden olayların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birinci Bölük'ten Üsteğmen Mecid Ağa ile Asâkir-i Şahâne'den on iki nefer 28 Mart 1896 (13 Zilkade 1314) Cuma günü saat dört sularında, Katar Çarşısı'nda dolaşırken, biri Arap, diğeri Acem iki kişinin kavgaya ettiklerini gördüler. Askerlerden biri kavgayı önlemek için araya girdiği sırada, belli olmayan bir sebepten dolayı her ikisini de dövmeye başladı. Durumu gören ahali askerlere saldırdı. Bıçak, sopa ve taşların da kullanıldığı kavgada askerlerden üsteğmen Mecid Ağa yaralanmış, sivil halktan da bir kişi ölmüş, üç kişi yaralanmıştı. Olay yerinden dönen askerler kışlaya çekilerek dışarıya çıkmalarına izin verilmediği gibi komutanlar tarafından da sert bir dille azarlandılar. Bölge halkı ise; İngilizler tarafından verilen Martini tüfeklerini alarak askerlerin bulunduğu kaleye doğru hücum edip, kaleyi dört bir yandan kuşatarak silah atışına başladılar.

Yarım saat süren bu çatışmada Osmanlı askerleri ateşe ateşle karşılık vermeyerek olayın büyümeden kısa sürede sona ermesini sağladılar⁴⁶.

Hadiseyi öğrenen Babiâli, olayların büyümeden engellenmesini istiyordu. Durumun düzeltilmesi amacıyla Enis Paşa, Basra Valiliği'ne tayin edildi. Enis Paşa, Basra bölgesine ulaştıktan sonra 10 Muharrem 1314 (2 Mayıs 1896)'de yapmış olduğu tahkikat sonucu merkeze şu malumatı vermiştir: “Katar'daki tabur ile ahâli arasında ortaya çıkan bu zıddiyetin ortadan kaldırılması mümkündür. Ancak olayın asıl sebebi, binbaşının askeri kontrol edecek durumda olmaması ve yaşının ileri dereceye varmasından dolayı aczinden yararlanan askerlerin kontrolden çıkarak keyfi davranışlar sergilemeleridir. Mezkûr taburun bundan sonra burada bulunması sakıncalı görülüp zaten müddetini tamamlamış olan taburun bölgede iyi bir komutanın emrine verilerek keyfi davranışları bu şekilde ortadan kaldırılmalıdır.”

Enis Paşa, Sadaret'e gönderdiği 12 Muharrem 1314 (4 Mayıs 1896) tarihli şifreli telgrafında ise, “Casim Âl-Sâni'nin kardeşi olan Ahmed Âl- Sâni'nin bugün bir adamının geldiğini, Katar'da bulunan nizamiye taburunun askerlerinin usûlsüz hareketlerde bulunduğunu, bundan dolayı hadiselerin ortaya çıktığını, hadiseler ortaya çıktığında Casim'in o bölgede bulunmadığını, Katar'a beş altı saat uzakta olan başka bir bölgede bulunduğunu kısacası Casim'in bu hadiseden uzaktan veya yakından ilgisi olmadığı” bildirilmiştir⁴⁷.

Bağdad'ta bulunan Altıncı Ordu Müşirliği ise, olaya şu şekilde bakmaktaydı: “Casim Âl Sâni ve ona yardımda bulunanların asıl amacı, Katar'da bulunan Osmanlı Devleti'ne ait taburun bölgeden uzaklaştırılmasını sağlamak ve Casim'in nüfuz alanının genişlemesine engel olan gailenin bertaraf edilmesi” amacıyla olduğunu söylemektedirler.”

Gelişen bu olaylar üzerine Meclis-i Vükelâ , 8 Safer 1314 (27 Mayıs 1896) tarihinde toplanarak bir mazbata yayınlamışlardır. Mazbata da olayların başlangıcı ve çıkış sebepleri hakkında bilgi verildikten sonra, olaya sebep olan taburun ve bu taburun başında bulunan binbaşının yaşlı ve acizliğinden dolayı hadiselerin büyüyerek geliştiği kabul edilmiştir. Bundan dolayı hadiselere neden

⁴⁶ BOA, Y.A-Res, 93/21.

⁴⁷ Aynı Vesika.

olan taburun yerine, muktedir bir binbaşı komutasında yeni bir taburun bölgeye gönderilmesine karar verilir. Yanlız Casim Âl-Sâni'nin bölgedeki eşkiyalık hareketlerini destekleyeceği ve yeni tabura karşı da olumsuz tavırlar takınacağı göz önüne alınarak, Basra'da bulunan Miralay Şamil Bey'in de gönderilecek yeni tabura eşlik etmesine, Katar'dan geri alınacak taburun da hemen merkezi orduya alınarak disiplinin sağlanması kararlaştırılır.

Katar'da bulunan taburun Casim Âl-Sâni'nin kendilerine karşı isyankâr tavrı, askerin buraya sevk edildiğinden beri uzun süre çöl sıcağında çadır altında bulunması, askerin ikameti için herhangi bir karargah ve kışlanın bulunmaması, salgın hastalıklar askerin telefalarını artırdığı gibi sıhhat ve sağlıklarının da bozulmasına neden olmuştur. Lüzumu kadar yeni askerin buraya sevk edilerek, mezkûr taburun sıcaklar iyice bastırmadan merkeze alınmasına karar verilmiştir⁴⁸.

Sonuç olarak; Katar bölgesinde görev yapan Osmanlı Devleti'nin askeri birlikleri olumsuz tabiat şartlarıyla mücadele ettiği gibi, askeri birlikleri bu şartlara karşı koruyacak kışla ve karargahların bulunmadığı, uzun süre çöl iklimi altında çadırda konakladıkları, merkezden kendilerine gönderilen erzak ve mühimmatın çölde bulunan aşiretler tarafından yağmalandığı, güvenliklerinin sürekli tehdid altında bulunduğu ele geçen kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Askerler sayılan olumsuz şartlara rağmen saldırılara maruz kalan ahalinin yardımına koşmayı daima görev bilmişlerdir. Casim ve kardeşi olan Şeyh Ahmed'in Katar da bulunan Osmanlı askeri hakkında vermiş oldukları malumatların doğru olmadığı, hadiseleri abartarak anlattıkları yapılan tahkikat sonucu anlaşılmıştır⁴⁹. Askeri birlikler gerek Katar kaymakamı Casim Âl-Sâni, gerekse İngilizler'in kışkırtması sonucu halkın saldırılarına maruz kaldıkları görülmektedir. Olumsuz şartlar altında görevini ifa eden bu askeri birliklerin gerek moral, gerekse maddi olumsuzluklar karşısında layıkıyla görev yapmasını beklemek mümkün değildir. Usûlsüzlük yapan askeri birlik veya askerler tahkikat sonucu gereken cezaya çarptırılmışlardır.

⁴⁸ Aynı Vesika.

⁴⁹ B.E.O, 264, s.4.

A. Katar'a Yeniden Asker Nakli

Katar'a sevk olunacak yeni askerî birliklerin, daha önce bölgede bulunan askerlerin maruz kaldıkları olumsuz şartları ortadan kaldırması, askerî birlikler için yeni karargah ve kışlaların oluşturulması, erzak ve cephane naklinin güvenli bir şekilde yapılabilmesini sağlamak amacıyla yolların denetim altına alınması sağlandıktan sonra bölgeye sevk edilmesi uygun görülmüştür⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nin Katar'da görev yapan taburları bütün saydığımız olumsuz şartları da göz önüne alarak bölgede bir askeri sistem oluşturduğunu görmekteyiz. Buna göre, Katar'da hizmet etmekte olan tabur iki sene görev yapmak şartı ile bölgeye gönderiliyordu. Bunlar görevini tamamladıktan sonra merkeze geri alınarak yerine Bağdad'da bulunan Altıncı Ordu Müşirlik'ine bağlı yeni taburlar sevk ediliyordu.

Necid bölgesinde bulunan taburlar iki senede bir Basra'da bulunan diğer bir taburla mübadele yaparak nöbetlerini birbirlerine teslim ederlerdi. Katar'da olay çıkaran taburun bölgede itibarı kalmadığından, Kırk Üçüncü Alayın birinci taburunun Katar'dan alınarak Basra'ya nakil edilmesi, Basra'dan da buraya iki taburun gönderilmesi uygun görülmüştür. Çıkan irade üzerine On İkinci Fırka'ya mensub iki tabur kaymakam Kerim Bey ile beraber Amâre bölgesine sevk edildi. Basra'dan alınan üç taburun yerine Necid ve Katar'dan gelecek olan üç taburun Bağdad'a yerleştirilmeyerek, Basra'ya yerleştirilmesi uygun görülmüştür. Böylece boşalan üç taburun da yeri doldurulmuş oluyordu⁵¹.

VI. KATAR KAYMAKAMI ŞEYH CASİM'İN GÖREVİNDEN AYRILMASI

Şeyh Casim merkeze gönderdiği her mektubunda Katar kaymakamlığından ayrılmak istediğini belirtmektedir. Görevden ayrılmak istemesinin altında bir çok sebep bulunuyordu. Bunların başında ötedenberi süregelen bağımsız bir kişi olmak isteği ile Katar kazasının idaresine kendisi dışında

⁵⁰ B.E.O 87551.

⁵¹ BOA, Y. MTV, 180/154.

herhangi birinin karışmasına engel olma düşüncesiydi. Ayrıca, İngilizler ile yapmış olduğu gizli antlaşmalara da bağlı kalarak Osmanlı Devleti'nin aleyhine ve İngiltere'nin lehine politikalar izlemek arzusundaydı.

Son dönemlerde Katar bölgesinde Osmanlı Devleti'nin Katar ile ilgili meseleleri Şeyh Casim yerine onun kardeşi olan Şeyh Ahmed'e sorması, idarî ve siyasî konularda Şeyh Ahmed'in Katar yönetiminde ön plana çıkması Şeyh Casim'i oldukça rahatsız etmiştir.

Basra Valisi Enis Paşa, 11 Safer 1314 (30 Haziran 1896) tarihinde sadarete gönderdiği telgrafında Şeyh Casim'den naklettiği şu malumatları vermektedir: "Kardeşim Ahmed'in Katar idaresinde görev alması halinde ona karşı her türlü yardımda bulunacağım ve Küveyt kaymakamı olan Mubarek Âl- Sabah'a karşı da kardeşime destek çıkacağım." "Devlet-i Aliyye tarafından Mubarek'in desteklenmemesini istediği" gibi yazmış olduğu her mektubunda Katar idaresinin biraderi Ahmed Âl Sâni'ye ihsan edildiği görülmektedir". Olayları olduğu şekilde nakleden Enis Paşa Casim'in istifasını da kabul ederek onun yerine, Şeyh Ahmed'in Katar'ın yeni kaymakamı olarak göreve gelmesini uygun görmektedir. Göreve gelmesi halinde Şeyh Ahmed'in, Casim'den daha güvenilir ve daha sadık birisi olacağını belirtmiştir⁵².

Şeyh Casim, gerek sağlık durumunu, gerekse ilerlemiş olan yaşını bahane ederek kaymakamlığın kendisinden alınarak kardeşi Ahmed'e verilmesini istemekteydi ve fazla zaman geçmeden Basra Valisi Enis Paşa'ya istifâ dilekçesini yazılı olarak sundu. İstifâ dilekçesinde şu hususlara değinerek görevinden ayrıldığını belirtiyordu. "Öteden beri istifa etmek isteğimi Devlet-i Aliyye'ye bildiriyorum kabul edilmiyor. Ben fikrimde su-i zanna hedef olacak hiç bir gaye taşımamaktayım. Amacım görevi bırakıp memuriyetten ayrılmaktır. Bu husustaki ricamın kabul edilmesini istiyorum. Yerime kimi memur gönderirseniz kabulümdür. İstifâmın sebeplerini sorarsanız pek çoktur. Birincisi; sizlere defalarca anlatmış olduğum sağlık ve yaşımın ilerlemiş olması; ikincisi; Zubara meselesidir. Şeyh Mubarek Âl- Sabah'ın vakası da buna dahil oldu. Küveyt'in eski kaymakamı olan Muhammed Âl-Sabah'ın evlamları Pederlerinin ölümü ile mağdur olan diğer

⁵² BOA, Y.A. RES 94/10.

kardeşleri ile birlikte bana müracaat ederek yardım istediler. Ben de kendilerine zor durumda kalmamaları için yardım talebini kabul ettim. Devlet-i Aliyye'ye de olay hakkında bilgi vererek gerekenin yapılmasını istedim. Şikayetimizi de ancak deniz yolu ile Babıâlfîye ulaştırabildik. Oysa bölgede bulunan Devlet-i Aliyye memurları bizim maksadımızın dışında bir beyanatta bulunarak benim bölgeyi işgâl için oraya gittiğimi, bunun için de bölgeye askeri birliklerin tez elden sevk edilmesine dair haberi merkeze ulaştırdılar. Bunların maksatları kendi ahvâllerinin öğrenilmesi ve hiyanetlerinin meydana çıkmasını engellemektir. Halbuki bizim gibi adamlar, namusunu ve Devlet-i Aliyye'sine bağlılığı sever. Parayı ve nefsini seven adamlarla ittifak etmeyiz. Binaenaleyh bizim yerimize kendi cinslerinden işlerine gelen bir adamı tayîn etmelerini ve bizim affımızı kendilerinden talep ederiz⁵³.

Ayrıca Casim bundan sonra kaymakamlık görevini yerine getirecek iktidar ve gücü kendinde görmediğini, yerine oğlunun tayin edilmesini talep etmektedir. Bu konuda nihayi kararın Osmanlı padişahının olduğunu belirterek Padişah kimi uygun görürse oda kabulümdür. Bu kişi Arap, Acem veya Türk olabilir yeterki istifam kabul görsün. Görevden ayrıldıktan sonrada Katar bölgesinde kalmayarak Bahreyn, Uman veya Fars bölgelerinden birine göç ederek yerleşeceğim. sözleriyle Casim'in Katar kaymakamlığından ayrılmada kararlı olduğu görülmektedir⁵⁴.

Şeyh Casim'in istifâ dilekçesinde öfke, kırgınlık ve küskünlüğün belirtileri görüldüğü gibi, daha önceleri yazmış olduğu istifâ dilekçelerinde yerine kardeşi Ahmed'i teklif ederken bu dilekçesinde ise "kendi cinslerinden birinin tayin edilmesini isteyerek" Osmanlı Devleti'nden tüm bağlarını koparmak istemektedir. Ancak bölgede bütün halk üzerinde söz sahibi olan Casim'in yerine onun istemediği bir kişinin tayin edilmesi ve görevli memurun da bölgede görevini îfâ etmesi nasıl sağlanmış olacaktı. Tarıma fazla elverişli olmayan, genellikle halkının çoğu geçimini inci ticaretiyle sağlayan ve bu ticareti de elinde bulunduran Şeyh Casim'dir. Katar'da yaşayan halkın hemen hemen hepsi Casim'e borçlu olup, bu durumda olan halka nasıl olur da bir başka yöneticinin idaresi altına girmeleri teklif edilir.

⁵³ Aynı Vesika.

⁵⁴ BOA, ŞD 2155/24.

Casim burada bilinçli olarak istifa ederek Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsız bir Katar Devleti kurmayı kendine şîâr edinmiştir.

Basra Vilâyeti ve Altıncı Ordu Müşîrlîği'nden gelen tahriratların ışığı altında Şeyh Casim'in istifa konusunu inceleyen Meclis-i Mahsûs, 26 Safer 1314 (15 Temmuz 1896) tarihli mazbatasında şu karara varmıştır: "Katar kaymakamının isyankâr ve serkeşane davranışı bölgede bulunan taburu tehlikeye düşürecek duruma geldiği, Basra'daki askerin kısmen veya tamamen Katar'a sevk edilmesi lüzumu görüldüğü Altıncı Ordu Müşîrlîği'nce bildirilmiş olup; ancak yapılan araştırmalar sonucu bölgede hadisenin büyütüldüğü kadar olmadığı bir çoğunun şüpheden ibaret olduğu öğrenilmiştir. Bundan dolayı bölgede askeri önlemler yerine güzellikle sorunların halledilmesine dair telgrafnâme, Basra Vilâyeti'nden gelen telgrafnâmeyle Dâhiliye Nezâreti'nin tezkeresi birleştirilerek okundu⁵⁵."

Casim Âl-Sâni'den gelen telgrafta ve Necid mutasarrıflığından verilen malumatta Şeyh Casim'in görevden ayrıldıktan sonra Devlet-i Aliyye'ye karşı harekette bulunmayacağını, yerine göreve getirilen Şeyh Ahmed'e tahsîl ve idâresinde yardımcı olacağını ve kendisinin isteği ile de görevi biraderi olan Şeyh Ahmed'e bıraktığını belirtmektedir. İstifâ nedenlerini de yukarıda izâh ettiği sebeblere dayandırmaktadır. Fakat, Basra Vilâyeti'nden gelen başka bir telgrafnâmede ise, Uman ile Bahreyn arasında bulunan, ticareten olduğu gibi siyaseten de ehemmiyete sahip olan Katar'ın nüfusu takriben onbeş bin civarında olup bunlar geçimlerini inci ve sadef⁵⁶ ticaretiyle sağlamaktadırlar. Bundan dolayı ahalinin çoğu Casim'e bağlı ve onun nüfuzu altındadır. Necid ve Uman aşiretlerinden tahminen binbeşyüz kadarı da Casim'e bağlanmış ve onun hizmetinde çalışmaktadırlar. Katar bilfiil Osmanlı idaresine alınıp, Casim'in bölge ile olan bağları koparılmadıkça bölgeye Casim'in yerine gönderilecek olan kaymakam hiçbir iş göremeyecektir. Casim'in Katar'dan alâkası külliyyen def edildikten sonra, muktedir bir kaymakamın bölgeye tayin edilmesi uygun olacaktır⁵⁷.

⁵⁵ Aynı Vesika.

⁵⁶ Midye ve istiridye cinsinden kabuklu deniz boncuğu olup içinde inci bulunmaktadır (Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1989, s.823).

⁵⁷ Aynı Vesika.

Bölge için teşhis doğru konmuştur, ne var ki uygulamada bunlar yapılamamıştır. Casim'in görevden ayrılmasıyla birlikte kendinin tavsiye etmiş olduğu biraderi Şeyh Ahmed kaymakam olarak göreve gelmiştir. Şeyh Ahmet görevde kaldığı müddet içinde Casim'in yönlendirmesi ve onun direktifleri doğrultusunda hareket etmekten başka bir şey yapmamıştır: Hadiseler bir daha şu gerçeği göstermiştir. Katar Bölgesi'nde Osmanlı hakimiyetinin yerini Şeyh Casim ve ailesinin aldığı, bu ailenin hedefinin de kendi icraatlarını istedikleri şekilde uygulamak, bölgede bulunan İngilizler'in vaadlerine de inanarak Osmanlı Devleti aleyhine, İngiltere lehine bir politika takip etmektir. Ancak bu emellerine hemen ulaşamayacaklardır. Çünkü Devleti Aliyye bölgenin elden çıkmaması için mücadelesini I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirmiştir.

VII. KATAR'IN OSMANLI DEVLETİ'NDEN AYRILMASI

Mubarek el-Sabah'ın ağabeyini devirerek Küveyt kaymakamlığına geldiğini ileri süren Casim, bununla da yetinmeyerek Osmanlı Devleti'nin kendine karşı Mübarek'i desteklediğini, onun saldırgan tavırlarına karşı bir şey yapmadığını ileri sürmekteydi. Mubarek'in kendisine karşı desteklenerek himaye edilmesi, devletten ayrılmak isteyen Casim için iyi bir bahane teşkil etmiştir. Diğer taraftanda Katar yöneticileri ülkeye İngiliz idaresini getirebilmek amacıyla yoğun temas ve teşebbüslerini hızlı bir şekilde devam ettiriyorlardı. Son dönemlerde Katar bölgesindeki gelişmeleri takipeden Osmanlı Devleti'nin Casim Âl-Sâni ile olan ilişkilerini askıya alması, onun yerine kardeşi Şeyh Ahmet ile irtibat kurması da, zaten görevini lâyıkıyla yapmayan Casim'in istifası için iyi bir fırsat doğurmuştur.

Görevinden ayrılan kaymakam fazla zaman kaybetmeden kardeşi Şeyh Ahmet üzerinde otoritesini kurduğu gibi, diğer taraftan da İngilizler'le önceden var olan dostluğunu Osmanlılar'ın aleyhine ve İngilizler'in lehine geliştirmede gecikmedi. Katar yarımadası üzerinde Osmanlı hakimiyeti 1918'e kadar devam etmiş olmakla beraber , Katar'ın kaymakamı olan Casim XIX. asrın sonlarına doğru İngiltere ile bir antlaşma imzalamış ve bu suretle mezkur devletten başkası ile görüşmede bulunmamak ve arazi terk etmemek gibi şartları kabul etmişti⁵⁸.

⁵⁸ Besim Darkot, *Aynı Eser*, s.421.

Osmanlı Devleti'nin önce İtalyanlar'la başlayan Trablusgarb Savaşı, bu savaş nihayete ermeden Balkanlar'da patlak veren I. Balkan Savaşı devletin ilgi ve dikkatlerini buraya yöneltmesine neden olmuştur. Devlet-i Aliyye bu gailelerle meşgul olurken, Basra bölgesinde bulunan Abdü'l Aziz İbnü's Suud ile İngiltere, bölgede nüfuz mücadelesine giriştiler. İbnü's Suud Arap bölgesinde çok güçlü ve kudretli bir kimse idi. Ayrıca Arap bölgesinde Vahhabî mezhebinin de başı bulunuyordu. Ceziretü'l Arap yarımadasının hemen her tarafına hakimdi ve oranın ahali çok savaştandı. Bu üstünlüklere ilaveten Osmanlıya karşı sağlamış olduğu başarılar da eklenirse İbnü's Suud'un özel durumu daha iyi anlaşılmış olur. Osmanlı Devleti Trablusgarb ve Balkan savaşları dolayısıyla Irak, El-Hasa ve El-Hufûf bölgelerindeki Türk birlikleri azaltılmıştı ve oralara yeniden kuvvet gönderme ihtimali kalmamış gibiydi. Bundan faydalanan İbnü's Suud, El-Hasa ve Hufûf'u alır ve oralara yerleşir. Daha sonra Katar yarımadası ve Maskat imamına bağımlı yerleri dahi tehdid ve baskı altına almaya koyulmuş bulunuyordu.

Bu karardan hemen sonra 29 Temmuz 1913'de Lonra'da Osmanlı murahhası Hakkı Paşa ile İngiliz dış işleri bakanı Sör E. Grey arasında birtakım antlaşmalar imzalanırken Basra Körfezi'ne ait antlaşmaya Katar hakkındaki hükümler de konuldu. Bunlar Osmanlı bölgesi sayılan Necid sancağının Katar kazası yapılan antlaşmaya göre Osmanlı devleti bu yarım ada üzerinde her türlü hak ve iddiadan vaz geçmektedir. Aynı maddeye göre bu ülke Şeyh Casim Âl- Sâni'ye ve mirasçılarına ait kalacak ve İngiltere hükümeti, Bahreyn şeyhinin ora işlerine karışmasına izin vermeyecektir⁵⁹.

Söz konusu antlaşma ile İngilizler büyük bir hareket serbestliği kazandılar. 11 Eylül tarihinde İngiliz yetkilisi Percy Cox, İbnü's Suud'a hükümetinin kendisiyle, diğer Arap emirliklerine özellikle bağımsızlığı kısa süre önce Türk ve İngiliz hükümeti tarafından tanınmış olan Katar'a her hangi bir saldırıda bulunmadığı sürece iyi ilişkiler içerisinde bulunmak niyetinde olduğunu bildirdi. Ancak kendisinin durumdan o kadar emin olmadığı, Bahreyn'deki memuruna yazdığı bir mektuptan anlaşılmakta: "İbn-i Suud'un Katar'ı bir haftada yuta

⁵⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.2, k.3, Ankara 1983. s. 201-202.

bileceğinden hiç kuşku yok ve korkarım bunu yapacak” diyordu⁶⁰. Bu sözlerle İngiltere çeşitli entrikalarla Osmanlı Devleti’nden koparmak istediği Katar bölgesini İbnü’s Suud’a kaptırmak istemiyordu.

İbnü’s Suud, Necid sancağını kendisi için yeterli görmeyerek Katar’ı da kendi himayesi altına almayı amaç edinmişti. Casim’in ölümünden sonra bu arzusu giderek artmıştır. İngiltere ise, Londra’da bulunan Hakkı Paşa aracılığıyla İstanbul’a gönderdiği haberde kendilerinin hiç bir durumda İbnü’s Suud’la ilişkide bulunmayacaklarını belirterek ayrıca İbnü’s Suud, Katar’ı işgale kalkarsa kendisine karşı önlem alacaklarını belirtmektedir. Ancak İngiltere sözünde durmayarak İbnü’s Suud’la gizli ilişkiye girerek, Osmanlı Devleti’ne verdiği sözü yerine getirmemiştir. İbnü’s Suud ise bundan sonra da İngilizler’le olan münasebetini kesmeyerek, daha sonra 1914 yılında I. Dünya Savaşı çıkınca Osmanlıya karşı tavır alacaktır.

Özet olarak Osmanlı hükümeti İbnü’s Suud’la yapmış olduğu antlaşma gereğince Necid ve El-Hasa’nın fiili bağımsızlığını ve İngiltere ile yapmış olduğu antlaşmayla Katar yarımadasının İngiliz nüfuz bölgesinde bulunduğunu tanımış olduğu⁶¹ belirtilmiş olsa da, bu antlaşmaların daha sonra Osmanlı Devleti tarafından tanınmayacaktır. I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte daha önce İngiltere ile yapılan 1913 Londra Antlaşması, uygulama sahasından kaldırılarak böyle bir antlaşmanın Devlet-i Aliyye tarafından uygulanmasına fırsat verilmemiştir. Osmanlı’ya bağlı olan Katar kazası da 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması’dan sonra Osmanlı Devleti’nden ayrılmıştır.

⁶⁰Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İstanbul 1994, s.208-209.

⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Aynı Eser*, s.203.

SONUÇ

Katar bölgesi Osmanlı Devleti'nin kontrolüne alınmadan önce bölge coğrafi konumu bakımından önemli bir mevki de yer almasından dolayı bir çok Avrupalı devletin nazar-ı dikkatini celb etmiştir. Hindistan ticaret yolunda kontrolü altına alan Batılı güçlerin iştahını Basra Körfezi kabartmaya başlamıştır. 16. yüzyılda Portekizliler, 17.yüzyılda Hollandalılar ve nihayet 18.yüzyıldan sonrada İngilizler bölgede nüfuzlarını daimi kılmak için mücadeleye başlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin 1516-17 yıllarında Suriye ve Mısır'ın fethinden sonra Kızıldeniz'e ulaşmasından sonra, hakimiyet alanlarını 1546 yılında Irak'ın Basra Körfezi'ne açılan kıyılarını egemenlikleri altına alarak Hint dünyasına ve uzakdoğu âlemine Akdeniz'e bağlayan ve ticaretin merkezi olan Kızıldeniz ile Basra Körfezi'de Osmanlı'nın faaliyet sahaları haline geldi. Böylece, inci ticaretinin merkezi olan Katar kazasında Devlet-i Aliyye'nin nüfuz sahası içine alınmış oldu.

Katar kazası Osmanlı Devleti'nin himayesi altına alınmadan önce şeyhlikle yönetilen küçük bir kaza olup, halkının çoğunluğu geçimini inci ve sadef avcılığıyla sağlamaktaydı. Ticaretle geçinen halk, genelde sahil şeridini kendilerine yerleşme alanı olarak seçmişlerdi. Bölgede Bedevî'ler ve Hazarî'ler dediğimiz aşiretler yaşamakta olup, bunlar gecimini ticaret ve hayvancılıkla sağlamaktaydılar. Hürriyetlerine çok düşkün olan bu halk, cesur ve korkusuz tavırlarıylada bölgeyi dış tehditlere karşı kahramanca koruma gayretinide göstermişlerdir.

Osmanlı Devleti, bölgeyi ismen olduğu gibi, hukuken ve siyasetende kendine bağlı olduğunu göstermek amacı ile Basra Vâlisi olan, Mithat paşa (1869-1872) önderliğinde Katar bölgesini de içine alan bir ıslahat raporu hazırlatmıştır. Hazırlanan ıslahat raporunun amacı; Basra bölgesini siyaseten, iktisaden ve idarî yönden kalkındırmak ve bölge halkının güvenliğini iç ve dış tehditlere karşı korumayı hedef almıştır.

Osmanlı Devleti bu ıslahatları bir müstemlekeci ve istilacı devlet edasıyla değil, bölgede yaşayan ümmetinin refah ve huzurunu artırmak için yapıyordu. Islahat programının amacı bölgede, güç ve zor durumda kalan halka yardım etmek, bölgenin ekonomisinde mihenk taşı görevini alan inci ticareti için her türlü kolaylığı sağlayarak halkın iktisaden rahatlamasını sağlamak, ayrıca bölgeye yerleşmek isteyen yabancıların irtibatını kesmek hedef alınmıştır.

Yapılan ıslahat programında Katar'ın başta bir kaymakamın bulunduğu, yanında da naip ve kaymakam muavininin bulunduğu bir idari teşkilat oluşturuldu. Kaymakam bölgenin ileri gelen şeyhlerinden biri olan Şeyh Casim'e tevdi edildi. Merkezden gönderilen kaymakam muavininin yanı sıra idari alanda işleri yürütmek için Tahrirat Kâtibi ve güvenliğin korunması amacı ile de bir Nizamiye Taburu'nun bölgede bulunması sağlanmıştır.

Fahri olarak Katar kaymakamı olan Şeyh Casim'in göreve geldiği ilk yıllar da takip etmiş olduğu siyaset Devlet-i Aliyye'yi memnun edici ve kendine de olan güvenin artmasını sağlayan bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Fakat, aynı kararlılığı daha sonraki yıllarda görmek mümkün olmamıştır. İngilizler'in Basra Körfezi'ne gelmesiyle, birlikte onlara karşı ilk muavenet gösteren Şeyh Casim olmuştur. İngilizler'in kendi himayeleri altına girme teklifini, "Osmanlı Bayrağını göstererek" reddeden Şeyh Casim daha sonra bu tutarlı tavrını sergilemeyerek, İngilizler'e meyletmeye başlayacaktır.

Bu amaca ulaşmanın tek yolu da görevinden istifa etmek olduğunu düşünen kaymakam, Osmanlı Devletine müracat ederek kendine göre haklı nedenler ileri sürerek görevinden azledilmesini talep etmiştir. Uzun süre bu talep Devlet-i Aliyye tarafından geri çevrilerek, Casim'in serbest kalmasına müsaade edilmemiştir. Fakat, Casim bu yoldaki kararlılığını göstererek görevden ayrılmıştır. Serbest kalan kaymakam Katar'ın Osmanlı'dan ayrılması için mücadeleye başlamıştır.

Arap yarımadası'nda birlik ve bütünlüğü dörtyüz sene boyunca sosyal adalet nizamına uygun bir şekilde yöneten bölgede yapmış olduğu yapıcı reformlar sayesinde birlik ve beraberliği sağlayan Osmanlı Devleti, bir kez daha bölgede Emperyalist devletler gibi müstemlekeci olmadığını göstermiştir.

EKLER

a. Arşiv Vesikaları

I. Küveyt kaymakamının oğulları olan Suud ve sabah'ın Şeyh Casim'e mektup yazarak yardım talep etmeleri.

Makam-ı Sadaret-i Uzma'ya

“Afv-ı âliye mazhar olup Küveyt kaymakamlığına tayin olunan Mubarek el-Sabah karşı Casim Âl-Sâni'nin taarruz-ı mevâhûmunun men'i için nefis-i Basra'da bunca kuvve-i askeriyenin sevk ve tecemmu'u Mubarek'in itikadı gibi mücerred Mubarek'in şahsı muhafaza olmayıp Ümmet-i Muhammediyenin ve bunca tebaa-i hilafetpenâhinin muhafaza-i can ve malları maksadıyla olduğu müsellemdir. Zat-ı hazret-i hilafetpenâhinin bir işareti üzerine Casim, kemal-i itaata sülûk ile mahallinde bulunduğu halde, bil-aks Mubarek el-Sabah bu nimeti takdir etmeyerek ve marrü'z-zikr kuvve-i askeriyeden çekinmeyerek kendüsine tabi olan aşair ile, ticaretle me'luf olup şimdiye kadar böyle bir hareketleri görülmeyen Küveyt ahâlisinini cebren silahlandırarak ve bizzat kendisi de beraber bulunarak, üç gün evvel aşaire hücum olundu. bu hücum, ya Casim Âl Sâni yahud ana tabi olan aşair'e olduğu müsellemdir. şübhesiz bu harekede bir kaç yüz tebaanın katli ve hayli emvalın nehbi vuku' bulacağından bu hal, ateş-i fesadın alevlenmesine mukaddime olacağı maruzdur. Maktul Muhammed Paşa'nın mahdumu Sabah köleleri ve diğeri Suud köleleri.”

(BOA, Y.A-RES, 92/69)

II. Katar Kaymakamı Şeyh Casim'in Küveyt Bölgesi'ni Elde Etmek İçin Vermiş Olduğu Mücadeleyi Anlatmaktadır.

“Katar kaymakamı Casim Âl-Sâni'nin bazı ahval ve harekâtından ve Küveyt işlerinden dolayı Ferik Muhsin Paşa kumandasıyla Altıncı Ordu-yu Hûmayun'dan tertib ve sevki heyet-i bendegânemizde sebk eden müzakerat-ı maruza iktizasından olan sekiz tabur aseker-i şahanenin, mumailiyh Casim tarafından ahîren vuku bulan bazı müracaat ve iş'ârâta ve Basracâ icrası lazım gelen tahkikata nazaran i'zâmlarına müsaraat olunup olunmaması meyane-i abîdanemizde tekrar lede'l-mülâhaza oldu, çünkü zikr olunan kuvve-i askeriyenin tertib ve sevki hakkındaki mütalaatın menşe' ve esbabı, mumailiyh Casim Âl Sani vezâif-i hükümete karşı bir mevki' tutarak Küveyt üzerine hareket teşebbüsünde bulunması ve bununda ol havalice mühüm bir Urban hadisesine intac edeceğinin mlhuz bulunması maddeleri olup, kendisinin telgrafla vuku' bulan beyanatı dahi o melhuzu tazammum etmekte ve harekât-ı müstakbelesince bir vesile-i mazeret ibrazı suretinde olup gerek bunun ve gerek müsebbib-i şikâyet olan Mubarek el-Sabah'ın maznun olduğu fi'l-i katilden ve bu babda cereyanı rivayet olunan su'-i istimalatından dolayı icra olunacak teşebbüsât ve tahkikatın ve ale'l-ıtlak ol havalice istikrar-ı asayişin bir kuvve-i askeriyeye ihtiyacı ber-karar olduğundan asakir-i mürettebenin şimdilik Basra'da ictima' ve emr-i ehîr'e göre harekete intizar eylemek üzre bir yandan oraya sevk ve i'zâmlarına devam olunmasının taraf-ı seraskeriye bildirilmesi tezekkür kılındı ise de ol babda ve katıbe-i ahvalde emru ferman hazret-i veliyyü'l emr efendimizindir.10 Receb 1315” (BOA, Y.A-RES 90/30)

III. Katar Kazasında Kale Tamirinin Yapılmasına İzin Verilmesi

Necid Sancağındaki Katar kazasının da asakir-i zabtiye ve nizamiyenin ikametine mahsus olan kalenin harab olması nedeniyle keşfi mucebince yirmi dört bin altıyüz altmış dört guruş sarfiyla kalenin tamiri hakkında Basra Vilâyeti'den gönderilen telgrafnamenin Dahiliye Nezareti celilesinden mürur tezkerede iş'ar buyurulmuş ve mezkûr defter muvafık bulunduğu inşaat ve istikamet daîresinden yazılan ilamda mezbur kalenin tamiri lüzum haline geldiği anlaşılmış olduğuna ve meblağ-ı miktarın Bağdad Vilâyeti asakir-i zabtiye alayının akdemce vurud eden üçyüz iki senesi bütcesi mucebince umum jandarma ve zabtiyenin sene-i merkuma muvazenesine ithal olunan tahsisat mahal-i mal sandığından tesviyesi mümkün olduğuna binâen muvafık irade-i âliyye-i fehimaneleri buyrulduğu halde salefü'l zikr, yirmi dört bin altıyüz altmış dört guruşun tahsisat-ı mezburadan mahsub icra olunmak üzere şimdiden ba- sened-i mahsûsa mahal-i mal sandığından ahzîyla ahvaline eşna bir heyet-i mutebereden mürekkeb zevatın nezaret-i tahtında meblağ-ı mekşûfeden daha aşağı masrafla vücuda getirilmesine ve metanet ve sanatına dikkat olunarak kale-i mezburanın tamiri hakkında iktiza eden irade-i seniyye-i padişahînin istîhsaliyle mahaline mezuniyet iade ve neticesinin emri enba buyurulması hususunun cenab-ı saderet penahi husûsuna arz ve takdim buyuruldu.26 Muharrem 1304 (25 Ekim 1886),BOA, İrade Dahiliye 79724.

IV. İngilizler'in Osmanlı'dan Habersiz Olarak, Şeyh Casim'e Top Arabası Vermeleri

Geçende bir İngiliz vapurundan çıkarılan sandıklı bir top arabasının Casim Âl Sâni'ye gönderildiği ve incü seyreden sefinelerin ,mûmâ-ileyhi celb eylediği, Katif kaymakamlığından iş'âr olunması üzerine hükûmet-i icrâî tahkîkat olunması, Necid mutasarrıflığına tavsiye olunduğuna dair Basra Vilâyeti telgrafnâmesi manzûr-ı âlî buyurulmak için arz ve takdim kılındı efendim. 25 Rebî'ülevvel 1311, 23 Eylül 1309 Sadr-ı a'zam ve yaveri ekrem. (Y.A-HUS 281/74).

V. İngilizler'in Basra'daki Konsolosunun Babıâliye Gelerek Şeyh Casim ve Nasır el Mubarek'in Bahreyn Üzerine Sefer Hazırlığında olduklarını Şikâyet etmeleri

Basra Vilâyeti'nden huzûr-ı sâmi hazreti sadâret penâhi meb'ûs telgrafnâme halli.

Bundan üç dört gün evvel Basra İngiliz konsolosu Hükumete gelerek Necid meşâyihinden Casim Âl Sâni ile Nasır el Mubarek'in bil- ittifak Bahreyn meşâyihi üzerine hücum tasvirinde olduklarını haber aldığından bahisle o cihete gönderilen vapur kapudanlarına bu babdada talimatedasıyla tecavüzat-ı bahriyenin menfi teklif eylediği vekaleti çâker-ânemden iş'âr olunmuş ve gerçe buna dair mahallinden bir gûne malumat olunmuş ise de icab edenlere bu yolda talimat-ı serîa edasıyla zınhâr fenalık vukuâta meydan verilmemesi husûs-i berriye kumandanına, Necid mutasarrıflığına ve ayrucada meşâyih merkûmaya tebliğ kılındığı arz olur ferman 2 Ağustos 1308 (İrâde Husûsî 1310-M-24)

Basra Vâlisi, Hafız Mehmet.

سوی دولت ریاست جلیلہ سن ۱۸۶۷ء حریرہ میں
تاریخہ تجزیہ سنجائی ملاحظہ فرمائیں اور
برکتی طرفہ سے ایسا دلنا اور عربی عبارتہ
تفرافک ترجمہ سے۔

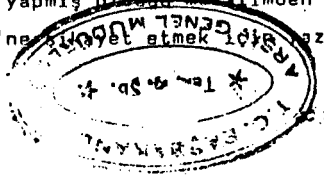

نظارۃ الہیہ خانہ حیات

تعمیر و ترمیم
۱۸۶۷ء

قضاہ قاضی قاضی کو مکہ و دیگر مقامات
کے موجودہ مقیم اور بیرونہ بلا ہجوم
بکولینہ پری فادینہ اسقاط میں ایک
خرد واقف قضی کی جوہ رحمت و عدالت
عمرہ ایسی کہ ہر شے میں حاصل اولہ
دینی اور بیرونہ تعجب آئے۔ نام نانی
موظف ایسے چک و دیگر دولتہ
تاریخہ تجزیہ سنجائی ملاحظہ فرمائیں اور
برکتی طرفہ سے ایسا دلنا اور عربی عبارتہ
تفرافک ترجمہ سے۔

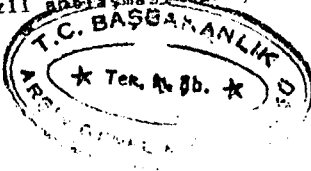
Katar Kazasi kaymakami olan Casim'in halka yapmış olmasından dolayı rahatsız olan halk Casim'i Osmanlı Devleti'ne yazılan telgraf-namedir. (ŞD 2158/10)

بدره و لایق و ایسی سابقه حافظ محمد یاسا حضرت زنده بنیادك اور دینی و کرمی اوجی و اولوزی ناری خیریه و اولوزی لقا عرصه و فقیریم قضا نه تعارضاً مر لک
 جلاوه مالدندره بیدر بوتسرا انگیز فونلوسك انگیز حرب سفینه سید فخر لیا بوغانزیه کلمه رک طبع اور زینم وقوعه لاده ملاقاته سوی الیهک جاسم خانه ماده سینه
 طریقه بصره بیانات فرسک کارانه ده حکم مرفوع ایله بنیدین اولی مفاوله و معاهده واقع اولسید حکومت متوجه سنک تعلیمات و جرم کندوسن تحت حمایتده بولسیدر
 اعاده ایتمک برابر مؤخر کلاسه دیکر حرب سفینه سید جاسمک برادری نزدیند و بالقرینم مکالمه و مجامعه ده بولسیدین و جاسمک حرکاتی انگیز لک تسویقاتی آری
 و مرفوعک انگیز لک مفاوله خفیس و بدره ده و سائله قوم سی اولدین شیه لده بری اولوب اولیاده ادراره و دیلان موجود و موسی الیه فونلوسک برقع
 کون اول جاسم مارینی قشکی و مجامع کوندر دینه لائر وقوعه لاده تحقیقاً نکه موقوفه ای وکی کونسلده استوجاسم ماده سنک جبهه حد و سینه حمله مرفوعه
 حکمیه سوقنده صرف لکله بایک برکلیت تحقیق اعز امیر انقا اولس مفضای ااره سینه جناب خلیفه کیمده اولدین حالده بدره والی لاجه حوی بهر سینه
 در سعادنده حرکت و اسباب ساره مبنی سونفور ناخر ایتمه ایس همادیم مفاقیب قطریایف بوغانزیه انگیز حرب سفینه لری و بیدر بوتسرا انگیز فونلوس
 کلمه ایکیه تحقیق کیمده جانی صوف سینه ده مامور کوندر ایس بیه العسایر اولر طرفده نفوز جماعت سینه نکه نقصان معناسی حاصل ایدر جکی مرفوع
 و مذکور تعارضاً مر لک موسی الیه فونلوسک بیان اولنانه معادله وضع وقت شایانه اولدیننده والی لاجه مسار الیهک وصولده اجراء اتخاذ ایدر جکی تحقیقاً
 و نایزه سرعت و سهولت و برکت و محضه مقدس سلطنت سینه مضافی احملک عدم وقوعه وضعی اعتنا قلمبه اولوه اوزره بدره جه و دانه مناسبه لره مرکبه
 برکلیت تحقیق نکه حله اعز امیر مفضله کوننده بولسیدر و بولنکله برابر مرفوع جاسمده بالورود ترجمه سی کذلک عرصه غنیه علیا فغانه مکتوبه و دین طلعت سینه
 هودینه و معادله نکه تحقیقات اجرائی استحقاق سینه اولیاده لهره و جرم امر و فرمانه بیورینور ایس حکم عالیسی انقا اولوز اوقم

سولتانه ایلی
 صدر اعظم و ای وزیر

Basra Valisi Hafız Mehmet Paşa'nın Osmanlı Devletine göndermiş olduğu
 telgrafnamenin içeriğinde Casim'in İngilizlerle gizli anlaşması olduğuna dair bilgi-
 leri anlatan telgrafnamedir. (Y.A.-HUS 273/156)

بصره ولائتمند به واحد نظریه جدیده بصورت تلفظ فارسی

سازندگ آن نور بری بیخه یکس ساعت طغوز ره ضبط افزوده که کوکای محمود قدسه به کلام
 و توجیه معنی بد کندنی او بفرود او یا نه دروب نظر فکرمقام معادنی بصفت نظریه
 دومی اید که کوری عسری از زبانه هفتی که بیاید در دینی بدون ضابطانی معادنه موسی الهی اف
 این یک خانه یکس که موسی الهی ضریه بوفاز کند یعنی کی صول کوز بند دهن از زبانه کوز بند یکی
 در صند صه ایدوب خدمتجده فریاد امید با تنه سکوار دیناره زفت طویونه و خجسته
 ضرب آیه که کوز بند در قومه ده هفت ارجات بهمنه اید ده نفس به نفس نگاه اقتدای
 اولیوب یا هم سینه کجاست به دفا به اید یکی ولی اکتف خانه نه از فرجه درین با شتری
 اطره جانید لروب اموال و آشیانه نظریه تقصیر به بود جانیه این طباب این صریح اعلام شده یعنی
 و مقصد که ضایعه ری طبع معاینه این به بیوب دفعه و آشیانس در قریه مدارب به کی را اید
 خدمت به خافته در برید ضبط نظریه ان نظریه که بی فیه نه دفعه کوز بند یکی و لیفت
 نظریه قلمقاسی شیخی جا که یازده یعنی در جایه ده از صده شیخه که بیدریه جان و آشیانس می نظریه
 شایسته اید و طویله صفر جانید کوز بند یکی بیایسه در کوز بند یکی نظریه دفع اهدیه
 بیوز اعلام شده مگر به ده خیرانه کاتب بود باری معلومانی اولی تحت شریه ده اهدیه در وقت
 کوز بند یکی در وسط خیرانه نه تقصیر دینی چند صفایه صیه در بند قطره درین لایم خطه
 در ده بیایستی صیه این افند به به طوره ان خیرانه کوز بند یکی کاتب حریصا پورای
 همه آشیانس صیه می طوره دفع دینی سرک بیدانه جفا بیوب صفت حالت
 به هفت ایدلی جوانا یازده اهدیه را از صده معلوماتی و صده به به جمله معروضه

۹۱ سینه صری

بلد نزل الامین
باش کتبات داری

۷۵۵۶

سلام من صد ارتنا هدی اورینی اوزره نجد محقاندن قطراتی سایه قد نویه تا هانم
 سه صورت بر طرف اوله اولینی حاله شورای دولت اعفانده عبادتینا بائنا اوزره
 بصدقه مخا براتده بوزره برای قار شد بر فقه اولیه تا اید تر رسای فخر لرینه
 عیب اید برن بویا بده له بر طرفه مخا بره ایتوب بویا بده کتبا قطع بد راغه ایتوب
 کند سنه مع الزهدید اکتبا ایتوب ایسی شرفه دار اوله اوروزماه اوله هفت صدقین
 اقضای مالکینه بزرگ ارهنده دهانه بده ده وکت ایتوب اوروزماه بوز لرینی طرف
 سن صد ارتنا هدی نینگ فخر اوله بده وای سبغی حافظ محمد یاتناک الیوم
 اوراده وکت ایتوب له هقیقن ایتوب کند سنه اوروزماه اوله تا اکتبا اوزره
 روزماه بویا بده اوروزماه هفت ق اوله ۲۰۹
 ۱۷ سلله ۲۰۹
 ۱۷ سلله ۲۰۹

ای
برای
میرا

Katar bölgesinde çıkan hadisenin hüsn-i hizmetle halledilmesine dair belge (İrade Husûsi 1310-L-7)^

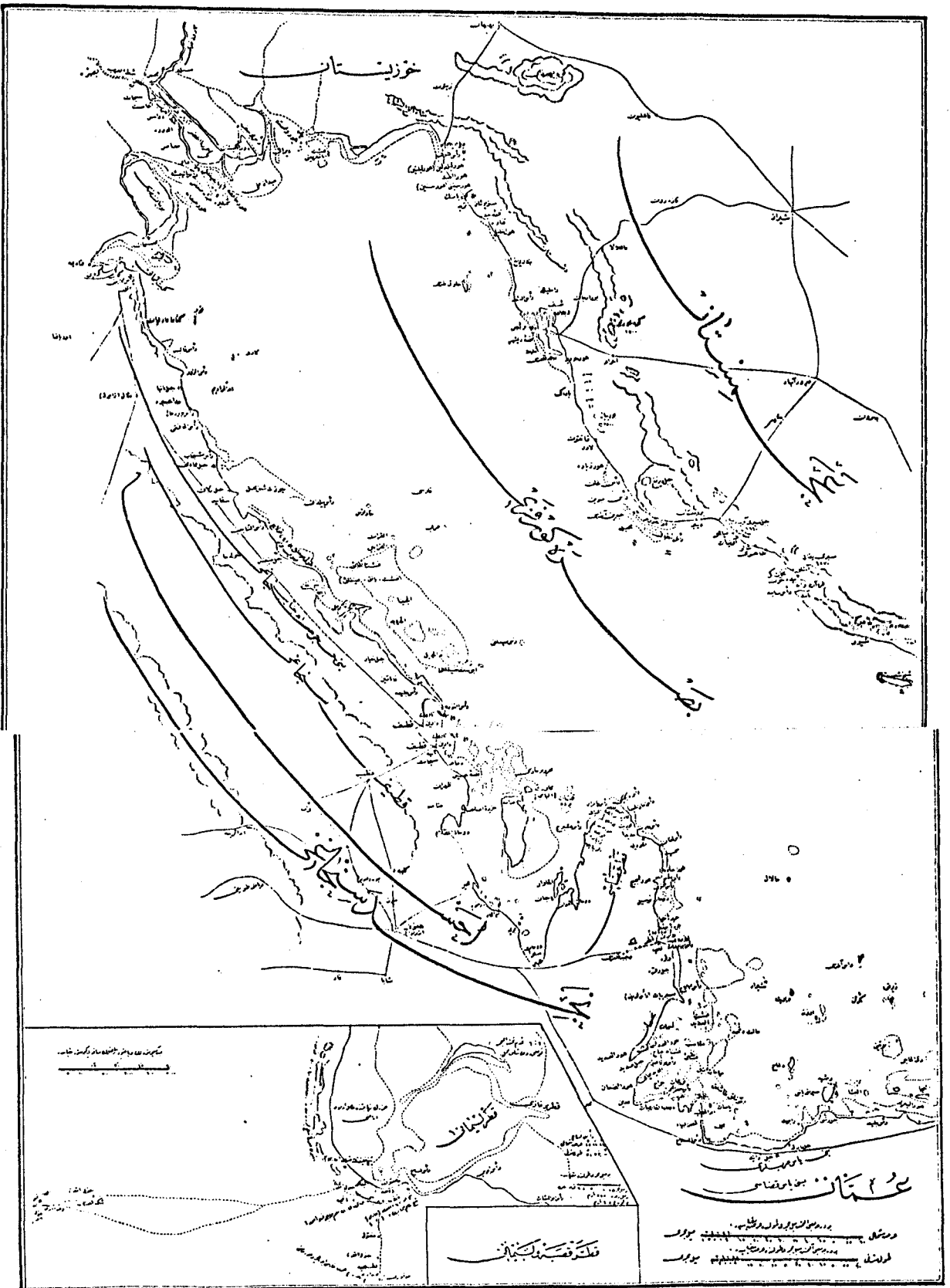
کتابخانه
مکتبہ
مکتبہ

مکتبہ
مکتبہ

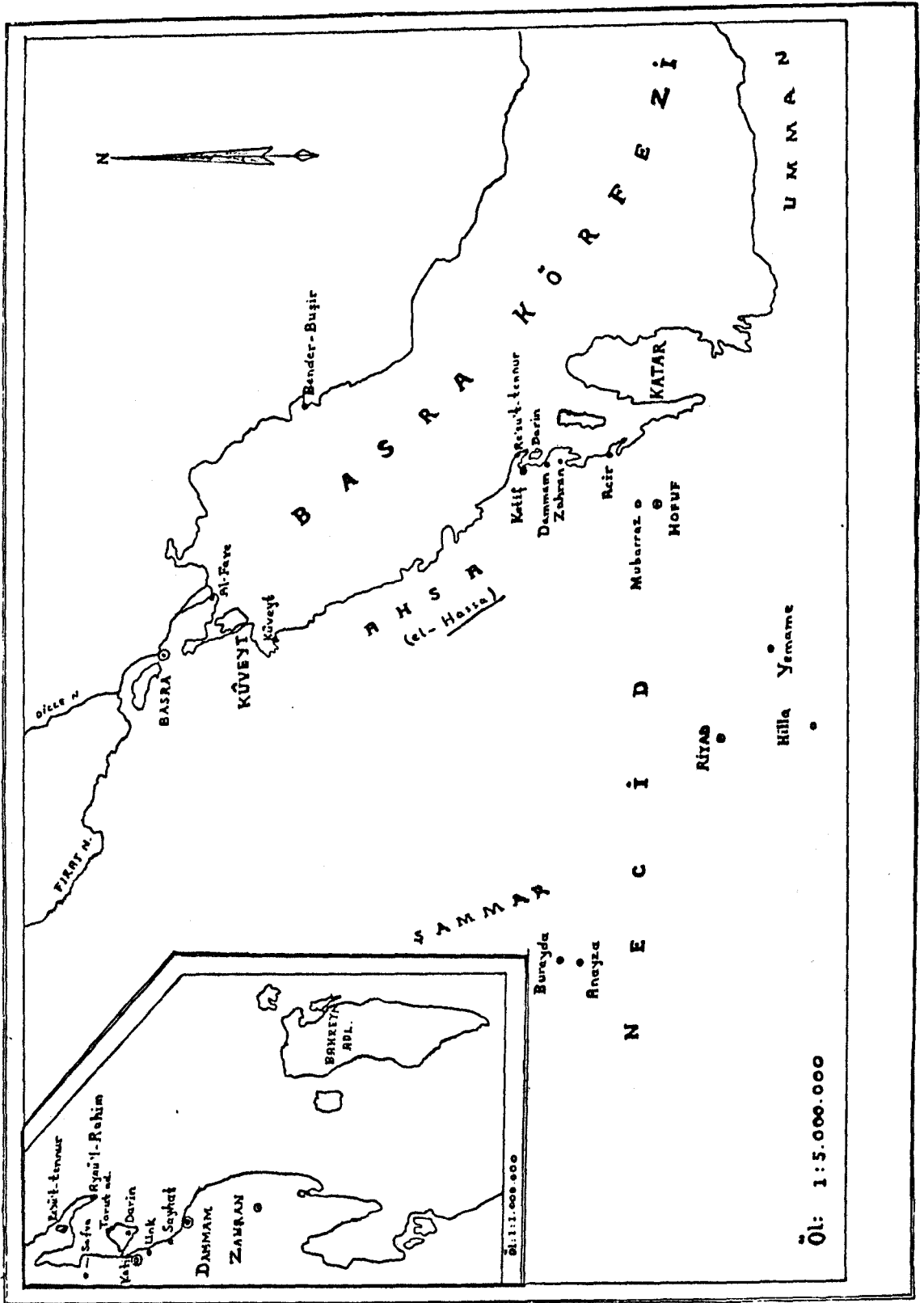
قطر قطیف فائض جاسم اعلیٰ عصبانہ ایجنڈہ نامی کندوسی بالذامہ قطرہ عرفیت ایدرک
 مرقوم جاسم ابو کوشیدی و عتبار ایچہ کیرہ راج اجزی نصایح ایلیکی حاکم بودقطرہ بطرف اولہ صوبہ
 بولینقی بہرہ نقیبی سمبدا نقا طرفہ وارد اولادہ علاقہ مفاہندہ معلوم علی بیولیدہ بولیدہ اولادہ
 معلومہ فیکرہ نام عصبانہ عالمی رسیدہ دستا توئید اولادہ «...» تاغلو سگنہ قطیفہ دارالحدیث
 فقہ اقبیرہ سنہ تبلیغ بولیدہ ارادہ منہ نقل الیہ اقتضای علیہندہ بولیدہ اولوب ازہر عصر بولیدہ اولادہ
 اولادہ نقیب مورالہک بالکنز ہستہ قطرہ عرفیت قطرہ بخواہانہ حکومت سنہ اوجہ تبدیلیہ فقہ
 سلطنتانہ آغازندہ عجیبہ و ایشی نصایح قولہ ایلم باصبر و صبر بولیدہ بقول اولادہ کورہ بولیدہ
 اولادہ ارادہ فویدہ سلطنت اولادہ نقل الیہ اولادہ حقہ کی مفاہدہ فقہ لہ قایتو سلطنت سنہ
 اقتدای عسکری و عتبار و عتبار فارسی و دولت بولیدہ حادہ لہ قوت حضور ایلم سگنہ ایدرک کندری
 کوشالہ ساعدہ اولادہ ایلمی ارادہ ایلمی کلندہ اولادہ بولیدہ بولیدہ حسیہ نایتہ عمل ایلمی و نقیب
 اقتدای عسکری مقررہ نقیب عتبار جناب جلیانہ اولادہ ممالک بالکنز کتیب ترتیب و ارسال اولادہ قوت عسکری
 برکنع عرفیت ایدرک نصایح و وصایای لازمیہ سلطنت حضور کوشالہ برابر ایلمی سبب اولادہ کی
 منارہ قطرہ قطیفہ اولادہ ایدرک اردو قطرہ ہند مدد اولادہ ۲۰۹
 حکمت و صابت آنحضرت در مقام بولیدہ اوجہ اردو قطرہ ہند مدد اولادہ ۲۰۹

عبد
ظاہر

مکتبہ نقیبانہ قوت عتبار ایدرک مکتبہ نقیبانہ قوت عتبار ایدرک
 قوت عرفیت و نقیب بیکہ اولادہ مکتبہ نقیبانہ قوت عتبار ایدرک
 عبد سلوک
 مکتبہ

BOA Harita No: 480
Katar Bölgesi'nin Haritası

Yusuf Halaçoğlu "Mithad Paşa'nın Necid ve Havalisi ile ilgili bir kaç lâyihası"
Tarih Enstitüsü Dergisi, III, İstanbul 1972.

BOA Harita No: 482

Basra Körfezi'ne dahil olan Katar Bölgesi'nin Haritası

